

INAVGURALNA DISERTACIJA,

KI JO JE PREDLOŽIL

ANTON MELIK

ZA DOSEGO DOKTORSKE ČASTI.

DISERTACIJA JE BILA NA PODLAGI REFERATOV GG.

PROF. DR. ARTURJA GAVAZZIJA,

DR. MILKA KOSA IN

DR. NIKOLE RADOJČIČA

SPREJETA

V SEJI SVETA FILOZOFSKE FAKULTETE

NA UNIVERZI KRALJEVINE SRBOV HRVATOV IN SLOVENCEV

V LJUBLJANI

DNE 13. JANUARJA 1927.

KOLONIZACIJA LJUBLJANSKEGA BARJA

SPISAL ANTON MELIK

1927

V LJUBLJANI

ZALOŽILA TISKOVNA ZADRUGA

Predgovor.

O Ljubljanskem Barju imamo razmeroma mnogo literature, največ v nemškem, nekaj malega tudi v slovenskem jeziku. Ti spisi obravnavajo Ljubljansko Barje največ s hidrotehniške, kulturnotehniške ter s prirodopisne strani ali pa podajajo zgodovino osuševalnih del. Doslej še nimamo nobene študije, ki bi podajala rezultate osuševanja v antropogeografskem oziru, potek naselitve Ljubljanskega Barja, njene rezultate in današnje stanje naseljenega prebilvalstva. Izpolniti to vrzel, iz tega nagiba izhaja pričujoča študija.

Ljubljansko Barje se danes komaj še more imenovati s to označbo. Ako karakteriziramo "barje" kot močviren predel, po večini brez drevja, s tlemi, sestoječimi iz šote, z vegetacijo, sestavljeno pretežno iz mahov, moramo reči, da teh svojstev Ljubljansko Barje po veliki večini svojega obsega nima več, razen na neznatnih mestih, kjer je še ohranjena šotna površina, ki pa ni več močvirna. Povsod drugod tvorijo površino ali njive ali travniki, ki so deloma vlažni, a ne močvirni; niti mahovi ne rastejo več, niti se ne tvori šota. Kar je še šotne površine, bo v nekaj letih, bržkone v enem, dveh desetletjih, izginila in naziv "Ljubljansko Barje" bo potem samo še historičnega pomena.

Opomba!

To besedilo je s pomočjo OCR (Recognita 5.0) prenesel v digitalno obliko Milan O. Adamič (2002). V največji možni meri sledi originalu in tudi Melikovemu izrazju. Deloma je opremljeno z dodatniki opombami in komentarjem.

* Melikove opombe med besedilom so označene tako kot v originalu.

^{MOA} Opombe, ki jih je dodal Milan O. Adamič.

¹ Melikove opombe (citati), ki so tako kot v originalu na koncu.

I. Pregled osuševalnih del.

O stanju Ljubljanskega Barja *^{MOA} pred osuševalnimi deli, ki so se v večjem stilu pričela z letom 1772., oziroma, ako računamo tudi Zornovo podjetje, že leta 1762., nimamo obilo podrobnih poročil. Valvasor¹ ima o Barju ter o njegovi površini le krajše odstavke. Hacquet² opisuje Barje obširneje. Najpodrobnejši opis Barja, kakor je bilo do osuševalnih del, podaja Hochenwart³. Nanj se naslanjajo poznejši opisovalci prvotne površine Barja, tako poleg Hicingerja⁴ posebno Kramer⁵. O fizikalnih svojstvih barske površine, posebno o rastlinstvu in rastlinskih sestavinah šote, razpravlja podrobno osobito K. Deschmann⁶; izpopolnjuje, deloma popravlja ga Kramer⁷.

Iz navedenih opisov se razvidi, da površina Ljubljanskega Barja ni bila povsod enaka. Deschmann⁸ in za njim Kramer⁹ sta pokazala v svojih razpravah, da se je Ljubljansko Barje sprva razvilo kot nizko barje (Niederungsmoor) in da se je na tem pozneje na nekaterih mestih, tako pri Babni gorici, Havptmanicah, Črni vasi, Lipah in pri Bevkah razvilo visoko barje (Hochmoor).

Pred osuševanjem je bilo Ljubljansko Barje v celoti, osobito v osrednjih delih, prevlečeno na površini s 30 do 65 cm visokim gostim mahom, napojenim z vodo. Pod mahom je bila plast šote, debela 0-60 do 2,20 m, pod njo pa plast črne barske zemlje različne debeline in potem je sledila bela, siva ali rumenkasta ilovica, ki predstavlja že jezerski sediment. Ves ta teren je bil prenapojen z vodo, da je bilo težko priti čez, na mnogih krajih pa sploh nemogoče. Ponekod je bil mah porastel z manjšimi in večjimi, a ne mnogo čez poldrug meter visokimi smrekami, bori, jelšami in brezami ter resjem, kar je vodo še bolj zadrževalo. Naposled je bilo mnogo predelov, ki so bili povsem črni in kjer so le tu pa tam rastle posamezne ruše trave; vse drugo je bilo na drobno razdrobljena šota, vsa prepojena z vodo. Tudi potoke, ki so se vili skozi mah, so obdajali

* Sedaj je udomačena pisava Ljubljansko barje. Toda istočasno se piše tudi na Barju (n. pr. Osnovna šola na Barju); doslednosti tedaj ni. K temu je pripomniti, da se rabi beseda barje danes v trojnem pomenu. Barje pomeni prvotno in predvsem morfološki pojem, uvodoma označeno obliko zemeljske površine. Dalje pomeni Barje vso kotlino med Ljublanico, Vrhniko, Borovnico in Igom kot geografsko enoto, tedaj barski in nebarski predel. Naposled pomeni Barje topografsko označbo, namreč skupno ime za novonastale naselbine Črna vas, Lipe, Havptmanice, Ižanska cesta in Ilovica. V obeh teh dveh primerih se rabi v govoru in pisavi Barje tudi samostojno, brez natančnejše označbe Ljubljansko. Spričo tega sem se odločil za pisavo Ljubljansko Barje.

^{MOA} Melik je pisavi imena Ljubljansko barje namenil posebno opombo in se odločil za zapis barja z veliko začetnico, torej Ljubljansko Barje. Danes se je uveljavila oblika zapisa Ljubljansko barje z malo začetnico.

taki predeli črnega barja.¹⁰

Sredi Barja so se nahajala na mnogih mestih, osobito v južnem in vzhodnem predelu, tako imenovana "okna" ali "retja, majhnim jezercem podobne vodne kotlinice"¹¹ Deschmann¹² jih tolmači na tri načine: nekatera so po njegovem naziranju rezultat podzemnih vodnih izvorov, druga so bržkone ostanki nekdanj bolj razsežnih jezer (Wasserflächen), posamezna pa so nastala v najnovejši dobi. Za študij kamenitega dna Barske kotline, napolnjene z debelimi plastmi naplavine, bi bilo vsekakor zelo instruktivno, poznati natančneje naravo retij. Ali večina retij je po osušitvi Barja izginila ali se vsaj izdatno skrčila, kar se zopet pri premostrivanju njih nastanka ne sme prezreti.

Iz močvirja moleči griči so bili pred osuševalnimi deli prav taki kot pozneje. Večina jih je poseljenih in deloma obdelanih že od nekdanj (Vnanje gorice^{MOA}, Plešivica, Blatna Brezovica itd.). Osušitev in kultura Barja na njih ni ničesar izpremenila. Promet do njih se je z obrobne predela vršil prej ko slej po kopnem, po nekoliko bolj suhih, višje ležečih progah. V vzhodni polovici Barske kotline, kjer je vrh tega le malo takih gričev, a so še ti neznatni ter v periferni legi, se nahaja selišče samo ob enem izmed njih (Babna gorica).

Razen na navedenih osamljenih gričih je bilo Barje pred osuševalnimi deli popolnoma neposeljeno. V gospodarskem pogledu je bilo neznatne vrednosti. Prinašalo je prav malo koristi; največ so ga izrabljali lovci. Pravico lova so imeli: Komenda nemškega viteškega reda v Ljubljani, Bistra, Boštanj, Ig in Logatec. Lov, je bil zelo bogat. Obilo je bilo najrazličnejših vodnih ptic¹³ Tudi ribolov, last Komende nemškega viteškega reda v Ljubljani in Bistre, je bil jako izdaten.¹⁴

Vendar bi bilo napačno, če bi se Barje označevalo kot povsem neproduktivno. S karte Ljubljanskega Barja iz leta 1780¹⁵ se razvidi, da je bilo že v oni dobi v obrobni predelih in ob rekah ter potokih, tekočih preko Barja v Ljublanico in Iščico, izkopanih precej jarkov in manjših kanalov. Ob njih je bil svet že nekoliko osušen in deloma poraben za kulturo, za travnike, osobito pa za pašnike. V takih predelih se je Barje izkoriščalo do neke mere že pred pričetkom pravih osuševalnih del. To se da sklepati tudi iz Valvasorja, ki piše¹⁶ da se n. pr. na Ižanskem (Iggerboden) nakosi vsako leto neverjetno veliko sena, kar se nanaša očitno na predel med Igom-Studencem in spodnjo Želimejščico. (Primerjaj karto iz leta 1780!) Hacquet¹⁷ piše, da so pametni posestniki na robu Barja že pričeli Barje izpreminjati v rodovitno polje, in dalje¹⁸ da se

^{MOA} V imenu naselja Vnanje gorice piše Melik dosledno gorice z malo začetnico. Danes ime tega naselja pišemo z veliko začetnico Vnanje Gorice, če pa se besedilo nanaša na osamelec pa uporabljamo malo začetnico.

tamkaj reže šota in z njo zalaga ljubljanska tvornica za salpeter^{MOA} ter da kmetje požigajo šoto in na ta način šotno zemljišče izpreminjajo v rodovitne njive. Da se je barski svet vsaj v neznatni meri izkoriščal že pred prvimi osuševalnimi deli, se razvidi prav tako iz naslednjega: Barje je že od davna pripadalo gospodstvu: magistrat ljubljanski, Logatec, Bistra in Ig (Sonnegg); sosednje občine so imele na njem pavico do paše, kakor daleč je bilo pač mogoče. Pozneje so gospodstva razdelila občinam posamezne predele. Ko je cesar Jožef II. odredil regulacijo davkov, so se občine zbale za svoje predele, vsaka si je tedaj dala odmeriti svoj delež.¹⁹

Barje je bilo popolnoma nedostopno le za časa poplav. Sicer pa so obrobne vasi pasle po njem živino, vsaj po nekaterih predelih. Iz listin v ljubljanskem mestnem arhivu²⁰ se razvidi, da so pasli živino celo na centralnem delu Barja, med Ljubljanico in Iščico n. pr. v devetdesetih letih 18. stoletja, tedaj precej pred pravo osušitvijo. Gubernij pravi v svojem poročilu dunajski dvorni pisarni z dne 30. julija 1831., da je bil ta barski predel (Volar) pred kolonizacijo dostopen nur zeitweise und mit Mühe²¹. Stratil poroča, da so bližnji kmetje z onega ozemlja, ki ga je kupil in osušil Zorn v letih 1762. do 1769., pred osušitvijo dobili nekaj malega stelje, ki pa so jo marali pustiti tamkaj v kupih, ker niso mogli z vozmi tjakaj; mogli so jo odpeljati domov šele v trdi zimi.²²

Zanimivo vprašanje, kakšno je bilo Barje v rimski dobi, problem, ali so Rimljani osušili ter kultivirali močvirje in izvedli regulacijo rek, osobito Ljubljanice, ne spada v okvir te študije; odgovor bi se moral glasiti vsekakor pozitivno. O tem so razpravljali doslej največ Putick²³, Simon Rutar²⁴ in A. Mullner²⁵.

Močvirnost Barja v novejši dobi, pred osuševalnimi deli, so povzročale pogostne poplave²⁶. O poplavah, njih vzrokih ter posledicah, kakor tudi o načrtih, kako naj se odpravijo, imamo zelo mnogo razprav in študij, ki so se napravile in objavile tekom dolgotrajnih osuševalnih del. Pregled teh študij kakor tudi oris osuševalnih predlogov ter načrtov in naposled pregled osuševalne akcije do najnovejše dobe prinaša v svoji knjigi dr. E. Kramer²⁷. V okviru pričujoče študije zadostuje označenje poglavitnih vzrokov poplav, ki so bili: premajhen strmec rek ter ravnine med Vrhniko, oziroma Igon in Ljubljano, obilica vode, ki se ob količkaj večjem deževju zlije iz močnih kraških izvorov, nahajajočih se na južnem robu, ter z obrobnega ozemlja v Barsko kotlino, naposled pa premajhna, preplitva, z mnogimi jezovi in drugimi zgradbami zožena struga Ljubljanice v Ljubljani.

Pri osuševalnih načrtih je šlo poglavitno za to, poglobiti in razširiti Ljubljaničino strugo v Ljubljani ter ji vrh tega v Gruberjevem kanalu izkopati še en tok za čas visokega vodnega stanja.

^{MOA} V Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo: **salpeter** -tra m (e) knjiž. soliter: na sivem zidu se je nabiral salpeter, torej tovarna solitra.

Strmec vodá na Barju samem je bilo treba razen tega povečati še s poglobitvijo struge Ljubljanice in njenih pritokov, dalje s tem, da so izkopali kanale ter jarke več ali manj paralelno v Ljubljaničino, oziroma Iščičino strugo, tako da so se iztekali vanji šele v bližini mesta. Vrh tega je šlo za to, prepreči vso ravnino z mrežo jarkov, ki naj odvajajo vodo v glavne kanale, reke ter potoke.

Leta 1762. je Zorn pl. Mildenheim, upravitelj tobačne režije, prosil za dovoljenje, da bi se mu prepustil kos barja pod Tržaško cesto v izmeri 215 oralov, da bi ga na svoje stroške osušil in kultiviral. Dobil je dovoljenje za izvršitev svojega projekta, ki ga je zares izvršil z velikim uspehom. V letih 1762. do 1769. je osušil zemljišče s tem, da je izkopal kanal do Ljubljanice (Zornovec) in prepregel z odvodnimi jarki barje ter ga pričel kultivirati.²⁸

Zornov uspeh je tu, tam učinkoval vzpodbujajoče. Opat samostana Bistre je začel s poskusi, osušiti posamezne predele pri Pakem in Prevaljah, pri Dolah, pri Verdu in četrť ure daleč od samostana ter pričel svet obdelovati.²⁹

Poročilo o prvih početkih osuševanja in kltivacije Ljubljanskega Barja je vzbudilo veliko pozornost pri vladi na Dunaju. Cesarica Marija Terezija je z dvornim dekretom z dne 23. februarja 1769. dala izdelati podrobno poročilo o stanju Barja in o možnosti njegove osušitve in kltivacije. Nato je jezuitski pater Gabrijel Gruber, profesor matematike v Ljubljani, izdelal načrt, da treba strugo Ljubljanice poglobiti in razširiti, med Gradom in Golovcem pa izkopati poseben kanal za pospešitev odtekanja vode z Barja. Po posvetovanjih s strokovnjaki so naposled leta 1772, začeli kopati prekop med Gradom in Golovcem. Po v vlikih težavah pri kopianju se je kanal, dolg 2000 m, mogel slovesno otvoriti dne 25. novembra 1780.³⁰

Toda učinek kanala ni odgovarjal velikim pričakovanjem, ki so jih stavili nanj. Pričakovalo se je namreč, da se bo strmec med Vrhniko in Ljubljano zaradi pospešenega odtoka močno povečal, da bo spričo tega voda z močvirja odtekla in se bo svet osušil, na kar se bo dalo vse Barje lepo obdelati.³¹ Pri tem so računali, da postane Barje ena najbogatejših žitnic države. Učinek pa ni bil tako znaten. Voda v Ljubljani in glavnih pritokih je sicer precej padla, a ne v pričakovani meri; vendar je obilo dotlej povsem močvirnega zemljišča pogledalo iz vode in se osušilo, tako da se je skoro polovica Barja vendarle mogla porabljeti za pridobivanje trave, nekateri deli celo že za poljedelstvo.³² Pokazalo se je, da je Gruberjev kanal preozek in preplitev, zakaj povodnji so ob času večjega deževja še vedno nastopale.³³

Vendar je preteklo nad 30 let, preden so se pričela zopet dela pri osuševanju in kltivaciji Barja. Doba turške in brž na to sledečih vojn v času francoske revolucije in Napoleona seveda za taka podjetja, ni imela na razpolago ne volje, ne sredstev.

Kongres vladarjev svete alijance, ki se je zbral v Ljubljani v času od 27. januarja do 12.

maja 1821. in dovedel semkaj tudi cesarja Franca, je obrnil znova pozornost na osuševalna dela. Po vladni odredbi se je izdelal načrt za popolno osušitev; dunajska vlada ga je potrdila dne 13. septembra 1824., na kar so dne 22. septembra 1825. pričeli z reguliranjem in poglobljevanjem Ljubljaničine struge, po večini na državne stroške. Že jeseni leta 1823. je odredil magistrat, da so se pričeli podirati jezovi, potem pa poglobljevati Gruberjev kanal. Prava dela so se pričela jeseni leta 1825. ter se zaključila uspešno v letu 1829. Na Ljubljani, v mestu in pod njim, so se odstranili vsi jezovi pri tamkajšnjih mlinih, rečna struga se je poglobila. Najvažnejše pa je bilo, da so se sedaj lotili osuševalnih del na Barju samem; izkopali so zelo številne večje kanale in manjše jarke. Vrh tega so zgradili mnogoštevilne ceste ter štradone.³⁴ MOA Posebno važna je bila glavna cesta iz Ljubljane na Studenec-Ig, ki so jo zgradili v letih 1825 do 1828. Za vodstvo teh in nadaljnjih hidrotehniških del na barju, je gubernij sestavil na dan 1. julija 1826. posebno osuševalno komisijo (Lokalentsumpfungskommission) iz zastopnikov posameznih oblasti. 35 Z letom 1829. so bila glavna osuševalna dela na Barju zaključena.

Sedaj so ostali mnogi predeli dovolj visoko nad vodno gladino, tako da jih je bilo mogoče porabiti ne samo za pašnike in travnike, temveč tudi že za poljedelstvo. Sedaj se je mogla pričeti tudi kolonizacija Barja.

V prihodnjih desetletjih so se pokazale mnoge zelo občutne pomanjkljivosti dotedanjih osuševalnih del in škodljive posledice premajhne brige za trajno vzdrževanje obstoječih kanalov in jarkov.³⁶ Struga Ljubljaničine se je v Ljubljani neprestano zasipala z naplavino, z blatom in peskom, osebno na ustju Gradaščice in Malega grabna, prav tako tudi Gruberjev kanal. Še važnejše je bilo, da se je višina barske ravnine neprestano zniževala s tem, da se je odstranjevala plast šote, bodisi da so jo rezali za kurjavo, ali jo požigali v prvotnem stanju v svrhu pridobivanja gnojila,³⁷ ali da je razpadala sama zaradi kulture ob kontaktu z zrakom. Vrh tega se je površina, ko se je osušila, stisnila sama po sebi ter se znižala. Barje, ki je imelo poprej skoro konveksno površino, je dobivalo vedno bolj konkavno obliko. Na nekaterih mestih se je Barje znižalo za tri metre.³⁸ Vrh tega so se zanemarjali kanali in jarki na Barju, dasi bi se morali redno in izdatno čistiti. Zaradi teh izprememb je postajal odtok vode z Barja težavnejši; pričele so znova nastopati velike povodnji. Spričo tega tudi kultura ni napredovala v pričakovani meri. Tudi kolonizacija je izkazovala le majhen napredek. Skratka: tudi to pot je nastopilo precejšnje razočaranje in računi o kulturni bodočnosti Barja so se pokazali kot preoptimistični.

Naj temelju novega načrta ministerijalnega svetnika Antona Beyerja so se po letu 1857. pričela nova osuševalna dela. Struga Ljubljaničine v mestu se je poglobila, prav tako tudi struga

^{MOA} V Slovarju slovenskega knjižnega jezika najdemo: štradon -a m (o) pot, cesta na Ljubljanskem barju z jarkoma na obeh straneh in navadno drevoredom: zgraditi štradon / stanovati na Velikem štradonu.

Gruberjevega kanala. Ta dela so bila končana leta 1867. Poglobili so se tudi kanali na Barju. Ta regulacijska dela so zopet precej znižala vodno višino na Barju ter pospešila odtok vode ob času visokega vodnega stanja. Zaradi tega so se tudi pogoji za kultivacijo nekoliko izboljšali.

Ali osuševalna dela tudi to pot niso prinesla zaželenega definitivnega uspeha. Na Barju se je pričelo opazovati prav tako poslabšanje, kakor v štiridesetih in petdesetih letih. Iz istih vzrokov se je pričel strmec voda na Barju znova manjšati, dočim sta postali strugi Ljubljanice in Gruberjevaga kanala v Ljubljani zopet preplitvi. Povodnji so pričele nastopati znova, vedno pogosteje in v vedno večjem obsegu. Poplava je stala običajno po več dni, često še dlje nego preden. Gospodarski položaj je postajal zaradi tega vedno slabši. Po vsaki povodnji so bile potrebne podpore oškodovanim Barjanom. Kazalo se je vedno bolj, da se izplačata najbolj gojenje travnikov in živinoreja, manj pa poljedelstvo, ker travnikom povodnji niso toliko škodovale kot njivam. Kolonizacija v tej dobi je predvsem posledica šotne industrije, ali pozneje so se naseljenci pričeli celo odseljevati z Barja.³⁹

Z vladne strani so poskušali odpomoči neugodnemu stanju. Pričeli so izdelovati nove načrte, kako preprečiti prepogostne poplave in definitivno osušiti Barje. Iz te dobe imamo obilico tehniške literature.⁴⁰ Strokovnjaki, ki so izdelali številne študije, predloge in načrte za osušitev Barja, so soglašali v tem, da je treba znova poglobiti v Ljubljani strugi Ljubljanice in Gruberjevega kanala, nato pa regulirati in poglobiti prekope in jarke po Barju ter skrbeti točno za njihovo vzdrževanje. Toda razprave in posvetovanja so se vlekla izredno dolgo in šele leta 1908. se je naposled pričelo novo temeljito poglobljevanje obeh strug v Ljubljani, kar predstavlja že četrto veliko akcijo te vrste. Delo v Ljubljani je bilo proračunano na mnogo let. Pričeli so najpoprej s poglobitvijo in razširjenjem Gruberjevega kanala ter so dovršili delo koncem leta 1911. Že to je imelo jako ugodne posledice za Barje; vodna višina se je znižala, poplave so nastopale redkeje in v mnogo manjši meri: Poglobljevanje Ljubljaničine struge se je pričelo takoj leta 1912., in sicer na dolnjem koncu mesta; dovršeno bi imelo biti koncem leta 1916., toda izbruh velike vojne je prekinil delo, ki je že v letu 1914. popolnoma prestalo in se ni niti tekom vojne, niti po njenem zaključku obnovilo. Vršijo se le neznatna dela v strugi, kjer se gradi betonski zid, kakor je projektiran za obe strani Ljubljanice, ali tudi to se vrši skrajno počasi.⁴¹

Prekinjenje regulacijskih del v Ljubljaničini strugi pomeni veliko škodo za Barje in o kakem definitivnem izboljšanju ne more biti govora, dokler se projektirano podjetje v polni meri ne dovrši. V zadnjih letih nastopajo na Barju povodnji tolikega obsega, da po njih povzročena škoda ne zaostaja mnogo za škodo v nekdanjih časih. Opaža se le, da v splošno povodnji trajajo krajšo dobo nego nekdanj.

Opasnost, da se situacija na Barju v neki dobi po zaključku sedaj prekinjenih osuševalnih

del znova poslabša na zgoraj navedeni način, je sedaj ipak manjša, zakaj plast šote je na Barju v glavnem že odstranjena in svet se odslej ne more več izdatneje znižati, zakaj ilovnata osnova ne izpreminja svoje prostornine pod vplivom osuševanja.

II. Kultivacija in kolonizacija Barja.

1. Kultivacija pred kolonizacijo.

Kritičnih razprav o uspehih in neuspehih osuševalnih del na Barju imamo malo. Najostrejšo kritiko so napisali Karel in Franc Potočnik⁴² ter Martin Peruzzi⁴³, ki trdijo, da se je delalo često brez zadostnega znanja, nestrokovnjaško in brez dovolj temeljitega programa. Slično se izraža Sbrizaj.⁴⁴

Kar se tiče načina obdelovanja in poselitve, je gotovo, da so očitki v veliki meri upravičeni. Ne more se reči, da bi si bilo vodstvo osuševalne akcije izdelalo podroben načrt in ga po strokovnjaškem preudarku izpopolnilo in izvedlo.

Že prvotno, to je ob prvih početkih osuševalnega podjetja, so imeli, kakor je podoba, v načrtu tudi kolonizacijo Barja. Saj so si od osušenega Barja obetali zelo velikih koristi, med drugim tudi, da bo osušena ravan mogla dati prostora velikemu številu prebivalstva v novih naselbinah. Na to se more sklepati n. pr. iz podatkov, ki jih daje v tem pogledu Stratil.⁴⁵ Ta navaja relacijo deželnih stanov o Gruberjevem kanalu - bili so mu seveda nasprotni -, iz katere se vidi, da so inicijatorji osuševanja smatrali, "...dass der weitläufige Morast in eine fruchtbare Gegend verwandelt und durch Ansiedlung vieler Dörfer die Population ansehnlich vermehrt würde". V onem delu, kjer razlaga Stratil lastne nazore glede osuševanja, govori o kolonizaciji Barja kot o nečem samo ob sebi umevnem. Objavlja svoj načrt za kolonizacijo, ki je tipičen primer, kako pretirane nade so takrat stavili na osušitev Barja. Stratil predlaga kot najuspešnejši način osušitve, da se odkupi barsko zemljišče od vseh dotodanjih posestnikov, nato pa zberejo kolonisti iz tujine, ki naj po temeljito preudarjenem načrtu poselijo, osušijo in obdelajo Barje. Po takem enotnem načrtu in sistematičnem delu bo na Barju prostora, pravi Stratil, za dve novi mesti, prvo med Sv. Lovrencem in Sv. Ano (t. j. blizu vasi Jezero) kot najlepšem središču Barja, drugo pri Igu-Studencu, poleg tega pa bo mogoče zgraditi še 30 najlepših vasi kolonistov.⁴⁶ Karakteristično je, da so bile nade na koristi, ki jih prinese osušitev Barja, zelo pretirane; osušenemu Barju so pripisovali zelo veliko rodovitnost. Pričakovali so, da postane žitnica Kranjske. Seveda pa ni manjkalo ljudi, ki so izražali skepso glede vrednosti in bodočnosti Barja. V resnici je končni učinek ostal precej za pričakovanjem. Glede kolonizacije je bilo podobno; še

leta 1859. je na občnem zboru Kmetijske družbe v Ljubljani dne 3. maja referent in županov namestnik J. Guttmann, ki je podal poročilo o sodobnem stanju in bodočnosti kulture na Barju, napovedoval, da čaka po končanih predstoječih operacijah, poglobitvi Gruberjevega kanala itd. (glej str. 9) Barje sijajna bodočnost: "Ansiedlungen wurden auf Ansiedlungen folgen, neue Ortschaften werden entstehen ...".⁴⁷ V resnici se ta napoved ni nikdar uresničila; Barje ima sicer za agrikulturo, osobito za živinorejo, velik pomen, toda banatske rodovitnosti ni in nove kolonije niso hotele nastajati. V celoti je treba reči, da se je kolonizacija Barja izvršila v zelo skromnem obsegu.

Osnovne važnosti je bila okolnost, da Barje ob pričetku kultivacije in kolonizacije ni bilo v enotni posesti, bodisi države ali vsaj dežele, ki bi bila strokovnjaško in velikopotezno izvedla delo. To se da oceniti že, ako se primerja kulturno in kolonizacijsko delo ljubljanskega magistrata z onim kmetskih občin, ki so bile brez vsakršne inicijativnosti in velikopoteznosti. Treba je namreč imeti pred očmi dejstvo, da so imele vse kmetske občine, ki leže ob Barju, na njem svoje deleže. Barje je v prejšnjih stoletjih pripadalo sosednjim gospostvom, ki so razdelila občinam posamezne predele. Ob času jožefinske davčne regulacije so si občine dale odmeriti svoje kose.⁴⁸ Toda tudi po pričetku osuševalnih del Barja niso izrabljale posebno intenzivno; poglavitni posel je opravil ljubljanski magistrat.

Vsekakor je bilo pogrešeno, da so pričeli oddajati, razdeljevati in prodajati zemljišča na Barju takoj, ko so izkopali Gruberjev kanal, namesto da bi počakali izvršitve vseh osuševalnih del, ki so bila potrebna na Barju samem. Ljubljanski magistrat, ki je pozneje izvršil kolonizacijo, je v prvi dobi hitel oddajati osušeno zemljišče svojim meščanskim posestnikom in kmetom iz bližnjih, največ posavskih vasi, da ga obdelujejo. S tem so pričeli kultivirati Barje, in sicer tudi osrednje dele, iz mesta in iz vasi, ki leže na periferiji ali celo na Posavju, to je v oddaljenosti do dve uri in še več, ne da bi se ljudje naselili na Barju: To je značilno za prvo dobo kultivacije Barja, za čas od izvršitve Gruberjevega kanala do osuševalnih del v letih 1825. do 1829.

Takoj po končanih delih v Gruberjevem kanalu je dal ljubljanski magistrat izkopati na svojem barskem terenu nekaj kanalov in izpeljati nekaj potov. Zaradi znižanja vodne gladine ob Ljubljanici, Iščici in Borovniščici se je ob bregovih zemlja osušila, tako da se je ne le ob Ljubljanici in vseh tekočih vodah na Barju, marveč tudi na posameznih mestih v notranjosti opazilo, da se je zemljišče nekoliko osušilo. Na ta način so nastali neke vrste travniki, ki sicer še niso dajali dobrega sena, ki pa jih je bilo vendarle vredno kositi, kar je dajalo posestnikom vzpodbudo, izboljševati jih še nadalje.

Ljubljanski magistrat je prvi pričel razdeljevati kose Barja svojim meščanom in hišnim posestnikom in raznim zavodom ter posestnikom okoliških, v prvi vrsti posavskih vasi. Najprej,

in sicer v osemdesetih letih 18. stol., so se razdelili bliže mestu ležeči predeli tja do Ljubljanice, nato so se v devetdesetih letih razdelila zemljišča onstran Ljubljanice in ob Iščici.⁴⁹ Priložena karta kulture na Ljubljanskem Barju iz l. 1825.; sestavljena na osnovi podrobnih kart katastrskega mapnega arhiva v Ljubljani, daje pregled onega dela Barja, ki se je razdelil v individualno posest od l. 1825., kajti domala ves razdeljeni svet se je označeval za vlažne travnike. Vsakomur, ki je dobil zemljišče na Barju, se je postavil neizogiben pogoj, da obda svoj delež z jarki in ga kultivira. Ob Ljubljanici katere bregovi so bili najbolj suhi, se je naposled širil kultiviran pas tja do Vrhnike; Ljubljančani in Posavci so imeli ob njem zemljišča tja do ustja Borovniščice.⁵⁰ Zemljišča, ki jih je razdelil magistrat, so pričela dajati seno v precejšnji množini. Ker pa je bilo v oni dobi sena v izobilju, se ni izplačalo kultivirati novih travnikov, zato kultura kar ni mogla napredovati. Šele vojna leta, osobito leto 1797., ki so zelo povečala potrebščine v senu, so imela za posledico izboljšanje travniške kulture na Barju; pri tem so kosili celo mah brez izbire ter ga prodajali za steljo.⁵¹

Kakor je razvidno s priložene karte o posestnem stanju posameznih obrobni občini na Barju (vzhodna polovica) iz leta 1825., je bilo vse Barje razdeljeno med nje. Posebno velike deleže so imele razen Ljubljane občine Tomišelj, Iška Loka, Studenec in Brezovica. Svet pa je bil po veliki večini skupna last ali cele občine ali posameznih vasi. Šele pozneje, z napredujočim osušenjem, so občine pričele skupno last deliti med kmete in šele v šestdesetih letih je bil domala ves svet razdeljen med posamezne posestnike.⁵² Posavske vasi, katerih občine same niso imele deleža na posesti Barja, so dobile zemljišča od ljubljanskega magistrata. Naposled je ljubljanska občina dala svoj svet za kolonizacijo, ki se je razen neznatne izjeme v Lipah (tomišeljska občina) vršila samo na terenu, pripadajočem Ljubljani. Kmetijske občine kolonizacije niso vršile; razen Lip ni niti eno selišče nastalo na novo na posesti kmetijskih občin, kvečjemu so na barskih tleh ob obstoječih vaseh postavljali nove kočje (n. pr. Škofljica, Lavrica, Rudnik, Brezovica, Notranje in Vnanje goice itd.), toda to spada v glavnem v obseg običajnega večanja vasi, ne pa v pravo kolonizacijo. Nastanek vasi Lipe, ki se mora šteti prav za prav kot del Črne vasi, ni zasluga občine Tomišelj, marveč je v neposredni zvezi z nastankom in razvojem Črne vasi.

Za razumevanje razvoja kulture in kolonizacije Barja je razen karte o posestnem stanju zelo instruktivna karta kulture iz leta 1825.⁵³ Z nje ni razvidna samo kulturna vrednost Barja pred pričetkom prave osušitve, marveč indirektno tudi razvoj kulture in, s primernim komentarjem, celo kolonizacije.

Leto 1825. je najvažnejša meja v zgodovini kulture Barja. Osuševalna dela na Barju samem so se brž nato pričela; učinek je bil do tedaj samo zasluga Gruberjevega kanala. Stanje,

kakor ga kaže ta karta, je vladalo potemtakem že od osemdesetih let 18. stoletja dalje.

Predvsem bôde na karti eno v oči: Vlažni travniki (nasse Wiesen v označbah map in teksta v katastru) se nahajajo povsod vzdolž ob rekah (Ljubljanici in Iščici) in večjih potokih, ki teko po ravnini Barja v Ljubljanico ali Iščico (Loščica z Iško, Želimejščica, Škofljiški potok, Radna itd.), drugače pa samo še tik ob robu Barja, v večjem obsegu le za Gradaščico v Mestnem logu. Vse zemljišče, ki se nahaja v večji oddaljenosti od rek in potokov, ima v katastrskih zapiskih označbo "vlažni pašniki" (nasse Weide), kar pa je faktično toliko kot nerodovitno prvotno Barje.⁵⁴ To nam odpira interesanten pogled v zgodovino kultivacije in pa v zgodovino prometnih sredstev na Barju.

Poroča se, da je bilo pred pričetkom osuševalnih del Barje zelo težko prehodno; le izurjeni lovci so si upali ponekod po preizkušanih stezah. Pač pa je bilo Barje prehodno ob vodnih potih. Znan je pomen Ljubljanice za promet med Ljubljano in Vrhniko,⁵⁵ ki je prenehal šele z otvoritvijo železnice Ljubljana-Trst (1857.) in Ljubljana-Vrhnika (1897.).⁵⁶ Prav tako je bil zelo živahen promet po Iščici do Iga; po njej so vozili v Ljubljana les, drva in apno.⁵⁷ Valvasor poroča, da so se po Iščici vozili tudi na Izansko graščino, ker je ta pot znašala dve milj, dočim je znašala vozna pot z Iga do Ljubljane po ovinkih čez Kremenco, Pijavo gorico in Škofljico, kjer je bila normalna zveza med Igom in Ljubljano, tri milje.⁵⁸ Prav tako se je vršil promet po Loščici, dotoku Iščice, do Iške Loke. Po teh vodah se je vršil promet med Ljubljano in vasi med Igom in Tomišljem.⁵⁹ Tudi to vodno pot navaja Valvasor,⁶⁰ omenjajoč med drugim, da je znašala pot iz Bresta v Ljubljano po vodi dve, po ovinku po suhem pa tri milje.

Ko so dovršili Gruberjev kanal, se je pričel svet sušiti najprej ob rekah. Pri tem je treba opozoriti, da je svet tik ob Ljubljanici drugačne sestavine nego po ostali ravnini. Ob času povodnji je namreč reka z obrobnega hribovja prinašala obilo rumenega blata in ga odlagala na obrežju. Tekom časa se je nabral na njenih bregovih precej širok pas mineralne rumene prsti brez šote; šele z rastočo oddaljenostjo od reke so se šotne snovi mešale z rumeno naplavino. Ko se je z napredujočim osuševanjem Barja površina, sestojeca iz mahu in šote, prenapojena z vodo, pričela krčiti, se je svet sproti nižal; predel mineralne rumene prsti ob rekah pa se ni krčil, niti nižal, zato je postajal relativno višji od okolice s šotno površino in še danes spremlja Ljubljanico na obeh straneh vzpetost v menjajoči se širini 120 do 400 m. To zemljišče, ki ga Barjani imenujejo z značilnim nazivom "trdinska zemlja",⁶¹ je po kakovosti mnogo boljše nego prava barska površina s šotnimi ostanki. Ob Iščici, Iški in Loščici je naplavina mineralne prsti le neznatno zastopana, saj so to manjše kraške vode. Nasprotno pa je mineralna prst na levi strani Ljubljanice mnogo obilnejša, zakaj vode (Gradaščica, Mali Graben in druge) prihajajo tu z mehkega škrljevega obrobja z normalnim nadzemskim odtočnim sistemom; tu tvori mineralna

naplavina velik del površine, osobito ob Gradaščici in Malem Grabnu.⁶²

Poleg osušenosti in boljše kakovosti terena ob rekah je bil še drug vzrok, da je tod najprej pričela kultura. To je neugodnost, da sena, glavnega in hkrati edinega proizvoda barskih posesti, povečini sploh ni bilo pred letom 1825. mogoče drugače odvažati z osrednjih delov Barja, nego po čolnih na Ljubljanici in Iščici in še nekaterih manjših potokih. Plovne reke so bile tedaj za osrednji del Barja do dobe 1825., ozir. 1829. skoroda edino prometno sredstvo; bile so prva pot, po kateri je ekonomska kultura prodirala v sredino. Ono malo gospodarskih potov (štrardonov), kar so jih napravili pred letom 1825., je bilo povečini usmerjenih na vodna pota.

Da so sprva kultivirali Barje, poslužujoč se vodnih potov, potrjuje tudi Deschmann.⁶³ Iz nekaterih predelov so mogli seno samo prenašati, kar je bilo združeno z velikimi težavami.⁶⁴ Po drugi strani je razumljivo, da so se obdelovali najpoprej oni predeli Barja, ki so ležali na robu in ki so bili dostopni z obrežja ali pa s številnih, iz ravnine se dvigajočih, že od davna obljudenih osamljenih gričev. V vzhodni polovici, kjer razen neznatnih izjem na skrajnem jugovzhodu (Babna gorica in Grmez) ni gričev in je ravan mnogo širša, je ostalo mnogo sveta popolnoma neizrabljenega, ker je bil zelo težko dostopen. To je bil svet med Dolenjsko cesto (oziroma Golovcem in Rudnikom ter Lavrico) na eni in Ljubljanico ter Iščico na drugi strani, med Tržaško cesto in Ljubljanico ter med Iščico in Ljubljanico. Ta svet je bil ostal nerazdeljen v lasti ljubljanskega magistrata ter ostalih občin.

Najširši pas mineralne naplavine se nahaja ob Gradaščici, zato je bil ta teren že od nekdanj dober za kulturo (Mestni log) in karta iz leta 1825. ga izkazuje z označbo normalnih, ne vlažnih travnikov.

V oči bode na priloženi karti, da so njive na barskih tleh samo v severozapadnem sektorju. Temu je vzrok po eni strani boljša kakovost zemljišča, po drugi pa historični moment. Tu se namreč nahaja oni predel, ki ga je v letih 1762. do 1769. osušil Zorn in ki je najstarejši osušeni in obdelani del Barja.⁶⁵ Kakor že navedeno, je ta svet po Zornovi zgodnji smrti prešel v posest kmetskih posestnikov, ki so odvodne kanale in jarke zanemarili, tako da se je zemljišče v kratkem zopet zamočvirilo. Ali vse ipak ni bilo izgubljeno in ob obnovi osuševalnih del v dvajsetih letih 19. stoletja se je pokazalo, da je na tem svetu in v zemljišču okrog njega, pripadajočem kmetom bližnjih vasi Kozarje, Podsmreka, Vič, Brezovica in Vnanje gorice, ipak že obilo njiv in travnikov. Zornov zgled je tedaj vendarle vplival na okolico in viden uspeh njegovega osuševanja in kulture je bolj kot vse drugo vplival na kmete, da so mu sledili.⁶⁶

Ves svet, označen za vlažne pašnike ali vlažne pašnike z grmovjem, je pravo barje v prvotnem stanju, domala povsem neporabno zemljišče, od katerega niso imele občine skoro nikake koristi. Zato je ostal z neznatnimi izjemami v skupni lasti občin; delili so ga šele pozneje,

ko se je omogočila njega kultura. V raznih poročilih se ponovno naziva najbolj pust del na vsej barski ravnini (Volar, Ilovica, Vrbica itd.).

2. Prva doba kolonizacije.

Šele po končanih osuševalnih delih v dvajsetih letih 19. stoletja se je pričela kolonizacija Ljubljanskega Barja.

Zakaj so pričeli s koloniziranjem, se razvidi n. pr. iz sledečega: V svojem poročilu, ki ga je sestavil dne 7. julija 1829. na guberniju referent glede dovoljenja za razprodajo in naselitev Volarja, je naglašal, da se kultura osušenega zemljišča na Barju ne more vršiti drugače nego potom kolonizacije.⁶⁷ Ko so na občnem zboru Kmetijske družbe dne 30. junija 1828. razpravljali o nameravani kolonizaciji in o zaželenem sodelovanju Kmetijske družbe z vzorno kmetovalsko postajo, so izražali nezadovoljstvo nad tem, da okoliški posestniki premalomarno obdelujejo Barje. Dognalo se je, da oni kmetje, ki bivajo v vaseh ob Barju in imajo tamkaj že dobra zemljišča, prav slabo obdelujejo svoje parcele, ki so jih dobili na osušenem barskem terenu in da stremijo le za tem, kako odpeljati od tamkaj čim več makar slabega sena, večjih izdatkov ali večjega napora za obdelovanje Barja pa se boje. Ker so oblastva spoznala, da se Barje ne da dobro obdelovati iz daljave, to je z obrobja, so se odločila, da ustanovijo naselbine na Barju, in sicer prave kmetijske poljedelske naselbine.⁶⁸

Ljubljanski magistrat je sklenil za kolonizacijo porabiti svoje še nerazdeljeno in neobdelano zemljišče na Barju. Župan Hradecki (1820. do 1846.) je hotel ljubljanski delež Barja parcelirati in ga brezplačno razdeliti med Trnovčane. Ti pa deležev - niso hoteli.⁶⁹ Zategadelj je Hradecki sklenil svet razdeliti med ljudi, ki bi se za to priglasili.

Kolonizacija Barja se je pričela leta 1830. Že leta 1827. so se mnogi obračali na ljubljanski magistrat s prošnjo, naj bi jim dodelil zemljišča na svojem svetu na Barju,⁷⁰ in sicer na predelu Volar, kakor se je imenoval mestni svet med Iščico in Ljubljanico. Magistrat je nameraval ugoditi prošnjam in razdeliti zemljiške deleže po 20 oralov proti zakonito določenim obveznostim v popolno last. Dne 6. februarja 1829. je preko okrožnega urada (Kreisamt) poslal vlogo na gubernij, da se mu dovoli razprodati v prosto last svet na Volarju v izmeri 497 oralov, ki je zaradi uspešnih osuševalnih del postal že sposoben za kulturo, v svrhu naselitve pod določenimi pogoji.⁷¹ Gubernij je z dne 4. marca 1829. vrnil vlogo kresiji z nalogom, naj da po posebni lokalni komisiji preiskati, če so za prodajo predlagana zemljišča dovolj usposobljena za kultura in če se kolonisti lahko naselijo brez nevarnosti za svoje zdravje.⁷² Kresija poroča nato z dne 1. julija 1829., da je glasom protokola lokalne komisije, nahajajočega se pri njej,

dokazano, da so zadevna zemljišča za obdelovanje dovoljno usposobljena in da se tamkaj lahko naselijo ljudje brez škode za zdravje. Nato je gubernij z dnem 7. julija 1829, izdal dovoljenje za razprodajo zemljišč na Volarju v svrhu kolonizacije.⁷³ Načrt za razdelitev zemljišč je izdelal Oswald Bruck.⁷⁴

Magistrat je odredil javno licitacijo zemljišč na Volarju za dan sv. Jurija 24. aprila 1830.⁷⁵ Razprodaja se je imenovanega dne res izvršila, in sicer v sledečem obsegu: Mestni areal v izmeri 497 oralov so razdelili po Bruckovem načrtu v 24 parcel; ena od njih je merila 35 oralov, ostalih 23 vsaka po 20 oralov. Zemljišče v izmeri 35 oralov je že imela Kmetijska družba in si na prošnjo magistrata na njem zgradila leta 1828, svojo gospodarsko postajo, da nudi na njej kolonistom dober zgled za obdelovanje Barja z vzornim kmetijskim gospodarstvom.⁷⁶ Razen tega se še dve drugi parceli nista licitirali; eno je magistrat že leta 1825. prisodil dedičem nekega Podkajška (Podkraisheggische Erben), druga pa se je prepustila županu Hradeckemu, ki je nameraval na njej v velikem obsegu vršiti raznovrstne poizkuse dobrega obdelovanja barskih tal. Preostalo je tedaj 21 parcel po 20 oralov, ki jih je magistrat dne 24. aprila na licitaciji prodal interesentom.⁷⁷

Karakteristično je, kar navaja gubernij v svojem poročidu na združeno dvorno pisarno na Dunaju z dne 30. julija 1831.⁷⁸ Dvomil je bil, če se bo sploh našel kdo, ki bi se hotel naseliti na barskem svetu, tudi če prepusti magistrat kolonistom zemljišča brezplačno v last. Gubernij izraža svoje zadovoljstvo nad tem, da se bojazen ni uresničila; magistratu so se priglašali ljudje v želji, da jim proda - ne morda prepusti brezplačno - svet, da se na njem naselijo. Gubernij se veseli, da so se mogla oddati vsa zemljišča na Volarju in celo za vsoto 268,25 fl^{MOA}.

Za poselitev Volarja je sestavil magistrat pogoje, ki so jih morali kolonisti sprejeti, ko so podpisali kupno pogodbo za zemljišča. Te pogoje je potrdil gubernij istočasno z izdajo dovoljenja za prodajo Volarja dne 7. julija 1829. Pogoji so bili sledeči:⁷⁹

1. Jeder Antheil soll in das unwiderrufliche Eigenthum mit der Befugniß zur Gewähranschreibung gegen dem übergeben werden, daß der Terrain sogleich cultivirt und wenigstens im 2ten Jahre zum Baue der Wohn- und Wirtschaftsgebäude geschritten werde; indem diese Realitäten mit Rücken besessen werden müssen.

2. Im 11ten Jahre der Uebernahme verpflichtet sich der Eigenthümer jedes Antheils zur Stadtkasse des Magistrats Laibach eine unsteigerliche Dom. Gabe von 20 kr. von jedem Joche ohne Abzug des Fünftels zu entrichten.

3. Als Sterblehen bei jeder Veränderung in auf- und absteigender Linie sowohl, als in

^{MOA} SSKJ: florint -a m (i) num. zlat ali srebrn florentinski novec: plačati dva florinta // nekaj zlatnik, srebrnik sploh.

Erbfällen der Seitenlinie ist ein Sterblehen von 20 kr. vom Joche ohne Abzug des Fünftels zu entrichten.

4. In Verkaufsfällen ist das 10%^{igc} Laudemium ohne Abzug des Fünftels zu bezahlen und der gewöhnliche Schirmbrief gegen die bez. Rusticalgründen des Magistrats bestimmte Taxe zu lösen.

5. Zur Beförderung der Cultur ist nach dem ersten Veränderungsfalle weder ein Sterblehen noch ein Laudemium zu bezahlen und nur der Schirmbrief zu lösen.

6. Die gewöhnlichen und äusseren deutlichen l. f. Steuern und Anlagen hat der Eigenthümer der Realität zu entrichten.

7. Die vom Magistrate geschnittenen Gränzgraben hat jeder Besitzer auf eigene Kosten im guten Stande zu erhalten.

8. Sollte ein Besitzer den übernommenen Terrain binnen 3 Jahren nicht cultivieren, so behält sich der Magistrat bevor, den Antheil zurückzunehmen.

9. Die Wohn- und Wirtschaftsgebäude müssen nach den von der Baudirection entworfenen Plänen an der Strasse gegen Sonnegg und Lippe errichtet werden.

Hochenwart objavlja nekoliko drugačne pogoje za koloniste, kakor pa jih vsebuje uradna listina v arhivu gubernija.⁸⁰ Nekatere razlike zadevajo celo bistvo. Prva točka ima n. pr. pri Hochenwartu povrh še določbo, da se kupljeni deleži ne smejo razkosavati, niti v primeru, da bi se na razkosanih parcelah nameravale postaviti hiše. V točki 6. ima Hochenwari določbo, da se posestniku zagotovi oprost od desetine. Vrh tega ima posebej pod točko 8. določbo, da se mora kupna vsota plačati tekom 30 dni po ratifikaciji, in pa določbo god št. 9., da se vsak posestnik-kupec zaveže, da se bo ravnal po novih predpisih, ako jih oblastva izdado glede obdelovanja zemljišč. Nasprotno pa ima uradni akt pod št. 9. določbo, ki je Hochenwart nima, da se morajo postaviti hiše in gospodarska poslopja po načrtu, ki jih je izdelalo gradbeno ravnateljstvo, ob cesti proti Igu in Lipam. Med vladnim dovoljenjem z dne 7. julija 1829. in razprodajo dne 24. aprila 1830. je preteklo dobrih devet mesecev. Prirodno je domnevati, da so se ta čas pogoji na magistratno željo ali pa na gubernijsko. zahtevo spremenili in da so nato, obveljali pogoji, kakor jih navaja Hochenwart, katerega knjiga je izšla leta 1838., tedaj le osem let po pričetku kolonizacije. Toda v raznih listinah magistrata, kresije in gubernija, v katerih se v poznejši dobi sklicujejo na gubernijalne odloke, se ne imenuje nikaka listina, nikak poznejši odlok, s katerim bi bil gubernij izpremenil prvotne pogoje za koloniste. V svojem poročilu, ki ga je gubernij poslal na Dunaj,⁸¹ našteva glavne pogoje za naseljence, in sicer: da se morajo v teku treh let zgraditi stanovanjska in gospodarska poslopja, da se plačuje magistratu letni zemljiški davek 20 kr. za oral šele po preteku desetih let, da se morajo pri vsaki izpremembi plačati zakonite

pristojbine in da morajo vsakokratni posestniki vzdrževati jarke, izkopane okrog vsakega zemljišča. Tu tedaj tako važna določba, kakor je nedeljivost parcel, ni navedena, kar je vsekakor presenetljivo. Zopet pa je važno, da navaja župan Hradecki na občnem zboru Kmetijske družbe dne 3. maja 1830. kupno pogodbo, ki jo je sklenila Kmetijska družba z magistratom dne 2. marca 1830. o parceli na Volarju in da se ta pogodba v glavnem, čeprav ne v vseh točkah, ujema s Hohenwartovim tekstom; osobito je važno, da ima v točki 8. nedeljivost parcele.⁸² Očividno so tedaj veljali pogoji, kakor jih navaja Hohenwart, le glede nedeljivosti parcel stvar ni jasna. Zakaj iz podatkov katastrskega arhiva⁸³ je razvidno s popolno določnostjo, da je že leta 1840. bilo deset parcel razdeljenih in da je že šest novih hiš stalo na oddeljenih parcelah. Ni pa niti iz te niti iz poznejše dobe najti kake omembe, da se je določba o nedeljivosti parcel razveljavila.⁸⁴

U kompleksu, ki ga je ljubljanski magistrat izbral za prvo kolonizacijo,⁸⁵ je pripomniti še sledeče: Pri odločitvi zemljišča, namenjenega za naselitev, je magistrat respektiral tedanje lastninske pravice in je pustil parcele ob Ljubljani in Iščici dotedanjim posestnikom. S tem pa je otežil kolonizacijo. Zakaj ob vodah je bilo zemljišče prvič najboljše kakovosti, drugič v času povodnji najlaže dostopno in tretjič glede oskrbe z vodo za živino v najboljšem položaju. Za kolonizacijo je magistrat odmeril najslabši svet svojega ozemlja, od katerega ni imel nikakih koristi. Bilo bi brez dvoma bolj zmiselno, da bi v vsem predelu, ležečem v osrednjem delu Barja, ne oddajali zemljišč posestnikom iz Ljubljane in oddaljenih vasi, marveč bi se odbral ves centralni del za kolonizacijo že od vsega početka. Vidi se škodljive posledice okolnosti, da niso imeli že od početka enotnega, dobro preudarjenega načrta za porabo Barja, marveč so načrte delali sproti in jih vmes večkrat spreminjali.

Po 24. aprilu 1830. so tedaj pričeli kolonisti postavljati koče na osušenem Barju. Naselbina se je imenovala sprva "na Volarju", a takoj v letu 1830. so ji dali ime "Karolinengrund", kar so pozneje slabo poslovenili s "Karolinska zemlja" - na čast cesarici Karolini, ženi cesarja Franca I., ki se je zelo zanimal za Barje in je obakrat, ko je prišel v Ljubljano, v juniju leta 1830. in v maju 1882., posetil tudi Barje ter si ogledal na številnih vožnjah napredovanje osuševalnih in naseljevalnih del.⁸⁶ Do leta 1833. je nastalo skupno 17 novih hiš z gospodarskimi poslopji, med njimi preizkuševališče Kmetijske družbe (Karolinenhof), kjer je tudi bivala ena družina.⁸⁷ Štiri hiše so stale na Ižanski cesti, druge pa ob štradonu, vodečem na Lipe (LipeStradon), razen dveh, stoječih ob štradonu od Lip proti Tomišlju.

Dasi je prava kolonija na Volarju (danes Črna vas in gornji del Ižanske ceste) pričela šele z letom, 1830., vendar je Volar že imel poprej svoje koloniste, ki se morajo smatrati kot prvi naseljenci na nekdanjem povsem neobljudenem Barju. Tu je bil kmet kot oskrbnik gospodarske postaje Kmetijske družbe od leta 1828. Še poprej pa je postavil na Volarju svojo hišo neki

Martin Blaž (Blasch), ki ga imenujejo viri⁸⁸ prvega kolonista na Barju. Ta si je postavil kočo leta 1825. nekako sredi Barja, na točki, ki je bila geografsko zelo važna, to je na sotočju Iščice in Loščice, kjer je bilo vsekakor za promet po obeh vodah najvažnejše mesto; to je hkratu tamkaj, kjer se je pozneje zgrajena Ižanska cesta najbolj približala Iščici. Martin Blaž se je naselil, še preden se je zgradila Ižanska cesta. Katastrski zapisnik iz leta 1825. ga označuje kot gostilničarja. Blaž je očitno za čolnarje in vse, ki so se vozili po vodi, odprl gostilno; nakupil pa si je kmalu zemljišč v bližini ter jih pričel obdelovati. Po primeru Lippicha i. dr. se seveda tudi v novejših knjigah in spisih Martin Blaž navaja kot prvi naseljenec na Barju. A zdi se, da ta trditev ni točna. Tradicija v Črni vasi in Lipah označuje hišo št. 44 v Črni vasi (vulgo "v Lipa" ali "pri Lipovcu"), stoječo tik ob Ljubljani, kot najstarejšo, trdeč, da je sta a že krat, ko je "bil Francoz v Ljubljani". Hohenwart poroča,⁸⁹ da je Jakob Čurn (Tschurn), oskrbnik Turjaške graščine, dal v letih 1795. do 1798. izkopati kanal iz Iške mimo Tomišlja do Ljubljanice v Lipah; po tem kanalu, po katerem je tekla Iškina voda, naj bi se plavil les do Ljubljanice, tu pa se nalagal na ladje in vozil v Ljubljano. V Lipah ob Ljubljani je dal Čurn postaviti hišo in urediti na reki prostor za nakladanje⁹⁰ v hiši so se nedvomno stalno nahajali ljudje, ki so imeli opraviti z nakladanjem lesa. Kanal pa se ni obnesel in že v nekaj letih se je opustil, vendar se še leta 1825. Jakob Čurn navaja kot posestnik hiše v Lipah in se označuje kot gostilničar.⁹¹ V hiši je imel očitno gostače, oziroma sorodnike; leta 1825. sta kot posestnika treh parcel v bližini ob Ljubljani vpisana dva kmeta (Grmovnik Janez in Jeras Primož), in sicer z označbo bivališča: Bauer in Lippe.⁹¹ Dalje je leta 1828. na občnem zboru Kmetijske družbe referent poročal, da se je kultura Barja že pričela, in sicer na gornjem koncu pri Lipah;⁹³ to se očitno nanaša na prebivalce te hiše. Sicer pa že karta Barja iz leta 1780. izkazuje na tem mestu stavbo, da si ni razvidno, ali je bila hiša ali le kaka šupa. Verjetno pa je, da je bila tu hiša, še preden je pričel Čurn s svojim podjetjem, in sicer bržkone celo z gostilno, ki je služila za okrepčevanje čolnarjev in ribičev ter za izletnike iz Ljubljane, zakaj Lipe se imenujejo kot cilj izletom na Ljubljani.⁹⁴ Tradicija v Lipah in Črni vasi pravi, da je bila tu nekdanja ribiška kočica, kjer se je prodajala tudi pijača. Tudi dejstvo, da je spadala še v dobo 1825. do 1840. pod ižansko graščino, kaže, da je morala nastati še poprej, preden se je ta svet prisodil Ljubljani. Vsekakor pa je dokazano, da je smatrali hišo pri Lipovcu za najstarejšo v območju novokoloniziranega Barja.

Z navedenima dvema hišama je štela naselbina leta 1833. na Volarju 19 hiš. V naslednjih letih se je priselilo še nekaj kolonistov, povečini na razdeljenih parcelah, tako da je bilo leta 1840. že 25 hiš.⁹⁵ Zemljiška gosposka za vse hiše je bil ljubljanski magistrat, razen za Lipovčevo ob Ljubljani, ki je spadala, kakor rečeno, pod graščino Ig.

Naselniki, ki so prišli na pusti barski svet na Volarju, so morali podobno kot srednjeveški

kolonisti sredi alpskih gozdov pričeti prav od kraja, izkopati grmovje in šore, odstraniti ali požgati mah in najprej prekopati ves teren ter ga prepreči z jarki. Po tem trudapolnem poslu je bilo šele mogoče obdelovanje. Na prevlažnem in premehkem zemljišču se izpočetka niti živina ni mogla uporabljati.⁹⁶ Način obdelovanja je bil na Barju nov, povsem različen od onega na trdinski zemlji. Zato je samo ob sebi umljivo, da se niso priglasili za koloniste na Barju ljudje, ki so imeli drugod dobro existenco, marveč obratno. V koloniste na Volarju so se zbrali siromaki, hlapci, dekline, občinski pastirji, ubožni bajtarji itd. Spričo nizke cene si je mogel zemljišče kupiti tudi zadnji siromak. O tem je še sveža tradicija na Barju. V svojem referatu o rezultatih osuševanja od leta 1829. do 1857. poroča Anton Podkraishegg,⁹⁷ da so bili prvi kolonisti "kakor znano, zelo siromašni" in dalje, da so bile težave, s katerimi so se imeli boriti, ogromne, tako silne, da so se kolonisti že hoteli zopet izseliti. Da so kljub temu vztrajali na Volarju, je le zasluga - poroča Podkraishegg Hradeckega, tedanjega ljubljanskega župana, ki jih je dan na dan obiskoval, jih hrabil in jim podeljeval krompirja, zelja, fižola in drugih živil. V prvi dobi so se mogli tedaj kolonisti vzdržati samo s pomočjo podpor od zunaj; domači pridelek jim še ni zadoščal.

Kljub temu je več kolonistov zopet odšlo.

Dasi s težavo, uspehi so se s kolonizacijo Volarja ipak dosegli. Zato je hotel magistrat nadaljevati z naseljevanjem ostalih predelov Barja, ki so bili v njegovi posesti. Prvi je prišel na vrsto predel, imenovan že od nekdanj Ilovica; to je bil kompleks Barja med Dolenjsko cesto, Ljubljano, Iščico⁹⁸ in potokom Struga. Tu je imel magistrat večji kompleks zemljišča v izmeri 266 oralov, ki je bilo še nerazdeljeno in povsem neplodno; poročila ga opisujejo kot najnižji in najmočvirnejši del Barja, kamor so se stekale vode z bližnjega Golovca ter tamkaj stagnirale.

Kolonizacijo Ilovice je pričel pripravljati magistrat kmalu po prvih: uspehih poselitve Volarja. Pri tem je želel zopet sodelovanja Kmetijske družbe, ki je po cesarjevi želji itak imela ustanoviti še eno vzorno kmetijsko postajo, in sicer na terenu, ki je bil še popolnoma nedotaknjen.⁹⁹ V ta namen ji je magistrat na Iloviči prepustil zemljišče v izmeri 25 oralov ter pri tem napravil izjemo od splošnih pravil v toliko, da ji ni bilo treba napraviti hiše in gospodarskih poslopij tekom treh let, kakor se je zahtevalo od kupcev ostalih zemljišč.¹⁰⁰ Tu je Kmetijska družba pričela leta 1839. vzorno gospodarstvo "Franzenshof", okrog katerega naj bi se razvila nova naselbina. Že na občnem zboru Kmetijske družbe v letu 1835. in v letu 1836. so mnogo razpravljali o načrtih, kako gostaviti novo kolonijo. Dr. Orel je n. pr. predlagal, naj bi se kolonija osnovala v krogu okoli vzorne postaje Kmetijske družbe.¹⁰¹

Toda glede kolonije Ilovice se optimistične nade niso uresničile. Magistrat se je obrnil preko kresije na gubernij za dovoljenje za razdelitev in prodajo zemljišča na Iloviči že 20.

septembra 1835.¹⁰² Gubernij je izdal dovoljenje za razprodajo šele dne 23. septembra 1837., tako da se je licitacija vršila šele o svetem Jakobu dne 25. julija 1838.¹⁰³ Prodalo se je 16 parcel v površini skupno 185 oralov, 8 manjših parcel (skupno 37,5 orala) pa so prodali izven javne licitacije onim, ki so jih imeli dotlej v najemu in jih že obdelovali. Kmetijski družbi so bili že poprej prepustili 25. oralov. Pripomniti je, da so bile parcele na Ilovici manjše nego na Volarju leta 1830.; 15 parcel je bilo po 11 do 12 oralov, 2 parceli po 9 oralov, 2 po 7 do 8 oralov, 1 je imela 3, 4 pa po 2 orala ali še manj. Teh 24 parcel je prišlo v last 17 oseb, tako da je imel en posestnik 45 oralov, dva po 23, eden 16 oralov, od ostalih pa posameznik največ 12 oralov.¹⁰⁴ Za to prodajo so se določili in od gubernija potrdili isti pogoji kakor pri prodaji zemljišč na Volarju leta 1830.¹⁰⁵ Vsi kupci parcel na Ilovici so vpisani v katastrski-zapiskih kot posestniki iz mesta Ljubljane, samo dr. Orel je iz Karlovskega predmestja; kmetov, oziroma kolonistov med njimi ni slutiti.¹⁰⁸ Poroča pa se, da so nekatera zemljišča na Ilovici obdelovali že poprej, bodisi posestniki iz Ljubljane, kakor tudi z Dolenjske ceste, oziroma iz Kurje vasi. Nekateri so se pripravljali že leta 1838., da si postavijo hiše na Ilovici.¹⁰⁷

Glede Ilovice se je naglašalo, da bo nje kultura napredovala zelo hitro, ker "je prišla po večini v roke zelo podjetnih in premožnih kultiatorjev"; zemljišče je kmalu dajalo prve pridelke in do 10. maja 1842. je bilo na njem več gospodarskih poslopij in celo že tri stanovanjske hiše.¹⁰⁸ Pričakovalo se je, da bo ta kolonija hitreje rastla nego ona na Volarju, ali optimizem se je izkazal neutemeljen. Leta 1853. so bile na Ilovici še vedno samo tri kmetije¹⁰⁹ in leta 1860. jih je bilo šele šest.¹¹⁰

Zgodovino naselbine na Ilovici bo mogoče pojasniti izčrpno, ko se dovrši preureditev novejšega oddelka magistratnega arhiva. Niti v tiskani literaturi niti v arhivu velikega županstva ni mogoče najti ničesar, kar bi pričalo, da so se pogoji za one, ki so kupili zemljišča na Ilovici, izpremenili v tem zmislu, da bi jim ne bilo treba postaviti hiše ter gospodarskih poslopij. Od onih, ki so leta 1838. kupili parcele, se niti eden ne navaja kot posestnik nove hiše na Ilovici; oni, ki so postavili hiše tu, so povsem drugi ljudje. Očividno magistrat v tej dobi že ni posebno stroga pazil, da bi se prodajni pogoji točno izpolnjevali.

Naselbina na Volarju je ta čas zmerno napredovala. Leta 1853. je imela 37 kmetij, a leta 1860. jih je bilo 39.¹¹¹

S tem je glede naseljevanja Barja nehala inicijativa oblasti. Kako so oblasti gledale na kolonizacijsko akcijo, se vidi iz sledečega. Leta 1840. je potekla doba desetih let, za katero so bili naselniki na Volarju oproščeni urbarijalnih davščin ljubljanskemu magistratu, svoji zemljiški gosposki. Dne 5. novembra leta 1840. so se obrnili na gubernij s prošnjo za nadaljnjo desetletno oprostitev od plačevanja urbarijalnih davščin; njihovo prošnjo je magistrat priporočil

in prav tako kresija, toda gubernij jo je z odločitvijo dne 22. julija 1842. zavrnil. Gubernij se sklicuje med drugim na to, da se barska zemljišča ne nahajajo več v rokah prvih naselnikov-pogodbениkov, temveč da so prešla na nove kupce.¹¹² Naseljeniki so proti tej odločitvi rekurirali na Dunaj na združeno dvorno pisarno z dne 18. novembra 1842., toda tudi ta instanca je prošnjo z dne 20. aprila 1843. odbila.¹¹³ Sedaj so naselniki prosili da se jim vsaj zaostali davki za leta 1840.; 1841. in 1842. odpustijo, kar jim je gubernij z dnem 4. novembra 1843. na priporočilo magistrata in kresije vendarle ugodil.¹¹⁴

S tem so nehale davčne olajšave za naselnike na Volarju, kar seveda ni moglo pospeševati nadaljnje kolonizacije. Vidi se, da tudi oblast ni imela veselja za nadaljnje naseljevanje. To se je pokazalo, ko je magistrat razprodal do tedaj nerazdeljeni in neobdelani svet na Rakovi jelši, na levem bregu Ljubljance, kjer se je nahajalo Barje še vedno v prvotnem stanju. Tu bi se vsekakor mogla osnovati naselbina, saj je imel magistrat nerazdeljenega zemljišča 109 oralov, takoj poleg občina Vič 81 oralov (razdeljeno do leta 1843. med kmete z Viča in Glinč) in zraven še veleposestnik Valentinčič (vulgo Besnar) z Viča 99 oralov, ki je do leta 1840. razprodal med kmete iz vasi dobrovske občine (Kozarje i. dr.)¹¹⁵, kar je bilo prvotno vse last ljubljanske občine. Magistrat je svoje zemljišče parceliral in razdelil leta 1840. med Krakovčane in Trnovčane. 116 Da so kolonizacijo vršili bolj preudarno, bi se bila tu nedvomno ustanovila naselbina. Magistrat je imel sedaj samo še v Havptmanici nerazdeljeno zemljišče v izmeri 193 oralov; to se je razprodalo šele leta 1871. Ker ni imel več večjih kompleksov barskega zemljišča, je s tem odpadla osnova za naseljevalno akcijo.

Uspehi prvih let naseljevanja in kulture so vplivali ipak dobro. Zakaj poroča se, da so se pričeli v kmetijskih vaseh Brest, Strahonler in Vrbljene pripravljati, da ustanovijo naselbine na dotlej povsem neproduktivnih kompleksih Barja, ki so jim pripadali.¹¹⁷ Kljub temu, da so imele te in sosedne občine ogromen areal neproduktivnega Barja,¹¹⁸ se nikjer ni pričela kolonizacija. Občine so parcelirale zemljišča v štiridesetih, petdesetih in šestdesetih letih in ga razdelile med kmete svojih vasi, ki pa so ga obdelovali zelo malo intenzivno, kvečjemu za malo negovane travnike, največ pa samo za pašnike. Še danes je v tem predelu precej pašnikov, ki se na mehkem Barju zelo slabo obnesejo. Velik del tega zemljišča pa je pričetkom šestdesetih let nakupil Ivan Kosler iz Ljubljane in si napravil veleposestvo ob Ižanski cesti v izmeri 323 oralov ter zgradil na njem hišo in gospodarska poslopja. Prav tako si je nakupil veleposestvo v Lipah Josip Kosler^{MOA}: v izmeri 206 oralov ter istotako na njem postavil hišo in gospodarska poslopja.

Da je kolonizacija Barja slabo napredovala in dosegla razmeroma le majhne uspehe, temu

^{MOA} Zadnji njegov oskrbnik je bil Jurešič, ki je govoril izjemno pravilno slovensko in njegovi potomci še danes žive na tem posestvu. Hiša in dve veliki gospodarski poslopji še kažejo nekdanjo zasnovano stavbo na posestvu.

vzrok je bilo razen premajhne vneme pri višjih faktorjih poslabšanje pogojev za obdelovanje zaradi naraščajočih poplav. Poslabšanje je bilo močno že v štiridesetih letih in je doseglo višek v petdesetih letih. Sledila je obnova hidrotehniških del v šestdesetih letih, s čimer so se pogoji za kultivacijo zopet izboljšali. Toda, da je naseljevanje v šestdesetih in v sedemdesetih ter osemdesetih letih intenzivneje napredovalo, temu vzrok so v prvi vrsti drugi, povsem novi faktorji.

3. Doba šotne industrije.

Prvotno so stremeli za tem, da izpremene barje v njive in travnike, in bili so uverjeni, da postane osušena ravan poglavitna žitnica dežele in vrh tega močan producent sena ter osnova krepke živinoreje.¹¹⁹ Skeptiki pa so že v začetku trdili, da bo Barje prikladno v prvi vrsti za gojenje sena.¹²⁰ Na izrabo šotne plasti je mislil malokdo. V štiridesetih in petdesetih letih pa se je izvršila temeljita izprememba. Polagoma so prišli na to, da predstavlja šotna plast zelo dober eksploatacijski objekt sama po sebi, dočim se je poprej odstranjevala skoro brez haska, to je: požigali so jo, da so pepel rabili kot gnojilo; baš ta ceni način gnojenja je omogočal kolonistom, da so se držali v dobi, ko so imeli še zelo malo živine. Tedaj pa so pričeli rezati šoto in jo sušiti ter jo prodajati kot kurivo. Šele z eksploatacijo šotne plasti in prodajanjem šote so se kolonisti izmotali iz siromaštva in si pridobili sredstev za boljše obdelovanje zemlje, vzdrževanje večje množine živine ter se povzpeli na ta način do blagostanja, pravi dr. Orel že leta 1846.¹²¹

Pobudo za eksploatacijo šotne plasti na veliko so dali ljubljanski podjetniki. Leta 1845. je pričel J. Baumgartner^{MOA}, ki je bil vzel v najem mestne opekarne. v Ljubljani in jih uredil na kurjavo s šoto, na veliko eksploatirati šotni kompleks na Barju. Njegovo podjetje se šteje za prvo šotno industrijsko podjetje na Barju. Istega leta, to je leta 1845., je ustanovil Ignac Scaria iz Ljubljane v zvezi z neko dunajsko firmo veliko podjetje za izkoriščanje šote, s katero je zalagal novoustanovljeno ljubljansko sladkorno rafinerijo; vzel je v najem velik kompleks barja v bližini Črne vasi, dal izkopati štiri velike kanale do Ljubljanice ter je po njej transportiral šoto v Ljubljano. Podjetje, ki je pričelo v maju 1. 1845., je zaposlilo takoj v začetku 100 do 150 ljudi dnevno.¹²²

Odslej so se pričela množiti naročila za šoto v največjem obsegu. Barje je prešlo v dobo šotne industrije. Pridobivanja šote se niso lotili samo kolonisti, temveč domala vsi oni, ki so imeli v lasti zemljišča na Barju. Še več, sedaj so mnogi podjetniki pričeli kupovati zemljišča na Barju samo v svrhu, da so rezali šoto na njih, ne pa morda v svrhu kultivacije. Nekateri so v ta

namen vzeli zemljišča v najem. Za novi način eksploatacije Barja je nastopal kot eden prvih dr. Orel, ki je imel na občnem zboru Kmetijske družbe dne 30. maja 1847.¹²³ o tem referat, in imenoval pridobivanje šote za kurivo - najvažnejšo izrabo Barja.¹²⁴ Zlasti pa je nastopil proti temu, da se šotna plast požge, kakor je bilo običajno dotlej. Šote spočetka v Ljubljani niso čislali, tudi ji je bila neugodna nizka cena drv. Tovrnica salpetra je sicer že zgodaj, po Hacquetu leta 1776.¹²⁵, pričela ugorabljeni šoto kot kurivo. Ali vendar so pridobivali šoto še dolgo samo v majhni meri, in sicer na obrobni delih. Hochenwart poroča, da je pričel šentjakobski župnik Pinhak pridobivati šoto na Volarju, a se mu ni obneslo.¹²⁶ Šele povečanje industrije v Ljubljani, mreža potov ter cest preko Barja in naposled kolonizacija, vse to je stvorilo osnovo za pravo eksploatacijo šotne plasti.¹²⁷

Šoto so sprva enostavno kopali ter jo metali na površino v neenakih kosih, da se je tam posušila. Pričetkom šestdesetih let pa so pričeli šoto "rezati" v veliki, opeki slični obliki, jo "raznašali" in sušili, tako kakor se vidi na Barju še dandanes^{MOA}; to je bil vsekakor mnogo boljši način pridobivanja šote.¹²⁸

Z letom 1845. se je pričela tedaj na Barju nova doba. V zgledu opekarn in sladkorne rafinerije so sledile kmalu druge tvornice, predilnica, svinčena topilnica pri Škofljici in številne opekarne pri Ljubljani in na Vrhniki. Celo v Kamniku so v tvornici za smodnik kurili s šoto. Poskusili so porabljeni šoto kot kurivo celo na ladjah v Trstu; hoteli so vpeljati šoto kot kurivo tudi za lokomotive in v ta namen je državni erar kupil velik šotni kompleks med Vnanjimi goricami in Plešivico ter v dobi od leta 1856. do leta 1858. ustanovil tamkaj veliko podjetje za pridobivanje in modeliranje šote; stvar se pa ni obnesla in je že v nekaj letih prenehala. Toda uporaba šote v tvornicah se je ipak obnesla in je v petdesetih letih splošno prevladala v Ljubljani in v okolici, pa tudi v privatnih hišah v Ljubljani so rabili šoto v vedno večji množini.

Vse to je povzročilo popolno izpremembo gospodarskega življenja na Barju. Kolonisti so omejili obdelovanje zemlje; hiteli so rezati vsak svoje šotno zemljišče. Ko je šote na lastnih parcelah zmanjkalo, so premožnejši kupovali ali jemali v najem še ne eksploatirano zemljišče z namenom, da zrežejo na njem šoto. Siromašnejši kolonisti so hodili k njim v dnino ter imeli pri tem siguren zaslužek. Prav tako so kolonisti, moški, ženske in celo otroci, dobro služili pri velikih podjetjih ljubljanskih šotnih industrijev. Moški so rezali šoto, ženske in otroci so jo "raznašali", jo "obračali" in potem "devali v kopice". Dalje so veliko zaslužili z odvažanjem šote; vozili so jo z vozmi v Ljubljano ali pa s čolni po Ljubljanici, oziroma Iščici bodisi do

^{MOA} Zelo znana ljubljanska družina.

^{MOA} V Melikovem času je to še bilo, danes pa tega ni več, razen izjemoma na Bevkah. Sicer pa je rezanje šote prepovedano.

Ljubljane ali do Vrhnike. Z vozmi so jo nekateri vozili celo do Kamnika. Ne le kolonisti, tudi prebivalci obrobnih krajev: izžanskih vasi, Goric, Brezovice, dobrovskih vasi itd. so hodili na delo k šotnim podjetjem na Barje. Tako se je sredi stoletja Barje spremenilo v veliko industrijsko polje, kjer je pridobivanje šote postalo poglavitna oblika gospodarstva, dočim je poljedelstvo z živinorejo stopilo popolnoma v ozadje. Nekateri skoro da niso več obdelovali njiv, vse je bilo zaposleno s šoto. Že leta 1847. se dokazuje, da je koristneje izkoriščati Barje za šoto nego za poljedelstvo.¹²⁹ V arhivu odbora za obdelovanje Barja se nahaja listina iz leta 1847.¹³⁰, ki je zelo značilna. V njej Osuševalna komisija opominja Kmetijsko družbo, da njeno zemljišče Franzensgrund na Ilovici ni dovolj obdelano, temveč da se na njem koplje šota v jarkih na tak način, da se voda zastavlja in se znova tvori močvirje. To da nasprotuje načelom osuševanja in vrh tega vpliva s slabim vzgledom zelo škodljivo na druge posestnike Barja, ko bi moral biti Franzensgrund vendar vzor za obdelovanje Barja. Če je bilo tako na zemljišču Kmetijske družbe, kako šele na ostalih parcelah.

Pridobivanje šote je nudilo odslej dobro eksistenco na Barju. Zato so se stari kolonisti na Volarju in na Ilovici, dobro držali. Med starimi hišami so nastajale nove, ki so jih gradili sinovi in vnuki prvih naseljencev. Prihajali pa so vedno novi kolonisti, a sedaj po lastni inicijativi. Način naselitve je bil sedaj drugačen; naselnik je kupil zemljišče, najraje še neizrezani šotni svet, si postavil na njem borno leseno kočico in pričel rezati šoto, bodisi na svojem svetu ali pa je stopil na delo pri bogatejših posestnikih. Višek kolonizacije te vrste pomenijo šestdeseta, sedemdeseta in osemdeseta leta. Vse obstoječe naselbine so se povečale in nastala je cela nova naselbina na predelu, ki se je že od nekdaj imenoval Havptmanica. Nastala je na zemljišču, ki je bilo last mestnega magistrata, še povsem neproduktivno in nerazdeljeno; parceliral in prodal ga je magistrat na licitaciji dne 24. aprila 1871.¹³¹ V Havptmanici leta 1869. še ni bilo nobene hiše, leta 1876. že 14.¹³² Kot nova naselbina bi se mogle označiti hiše, ki so pričele nastajati ob Ižanski cesti med Ljubljano in Iščico; toda to so bile vsega skupaj samo tri hiše. Nova naselbina je nastala v šestdesetih letih na zapadnem koncu Volarja, na ozemlju, pripadajočem občini Tomišelj; ta naselbina je obdržala staro ime Lipe, v kolikor ne stoje hiše na zemljišču ljubljanske občine. Leta 1869. je štela šest hiš. Hiše se niso postavljale le ob cestah, temveč tudi ob slabih štradonih; tako n. pr. je pričela naselbina ob štradonu, ki gre južno od Črne vasi, vzporedno z njo, ter dobila tri hiše.

Do leta 1869. se je število hiš na Volarju pomnožilo na 45, na Ilovici na 14. Leta 1876. se navaja 133 na nekdanjem Volarju skupno 49 hiš, od tega v Črni vasi 41 in na Ižanski cesti 8 - 3, a na Ilovici 31 hiš, skupno na mestnem Barju 97 hiš. Za leto 1880. navaja krajevni repertorij 134 v Črni vasi 45 hiš z 249 prebivalci, na Ižanski cesti (Karolinska zemlja) 13 hiš s 86 prebivalci, na

Ilovici 35 hiš s 159 prebivalci in v Havptmanici 16 hiš s 73 prebivalci, skupno tedaj na mestnem Barju 109 hiš s 567 prebivalci. V Lipah, ki se leta 1880. še ne navajajo kot posebno selišče, je bilo leta 1890. 17 hiš s 67 prebivalci. Vrh tega so posamezne hiše, ki v teh statističnih podatkih niso navedene, nastale še ob robu navedenih vasi, n. pr. ob Ižanski cesti med Volarjem in Igom, za Črno vasjo itd.

4. Tretja doba naseljevanja.

V osemdesetih in devetdesetih letih je nastopil znova popoln preobrat v razvoju kulture in kolonizacije Barja ter povzročil temeljito izpremembo vsega gospodarskega življenja na Barju. Vzrok izpremembi je bilo dejstvo, da so se šotne zaloge izčrpale.

Plast šote ni bila nikjer posebno debela. Seveda tudi ni bila povsod enako močna; v splošnem je bila v obrobnih delih tanjša, a v osrednjih predelih najdebelejša. Kramer navaja, da se giblje od 0,20 do 2,60 m.¹³⁵ Kolonisti in drugi eksploatatorji so jo zrezali razmeroma zgodaj. Računi, ki so jih delali o množini šote in o domnevanem trajanju eksploatacije, so se izkazali precej slabo. Smatralo se je, da so na razpolago večje množine šotne zaloge nego je pokazala praksa. Leta 1847. je računal dr. Ore1,¹³⁶ da je s porablljivo šotno plastjo, cenjeno na povprečno 1,26 m debeline, pokritih 25.750 oralov, to je tri četrtine Barja, kar naj bi dalo 329.600.000 centov suhe šote. Konsum v privatnih hišah in industrijskih podjetjih v Ljubljani je cenil na 500.000 centov in je na temelju tega precenil zalogo za preko 659 let! Ako bi pa rezali le 6 dm globoko, da se ohrani spodnja plast za obdelovanje, in ako bi se konsum šote v Ljubljani v svrhu varovanja gozda, oziroma drv, še povečal, bi zaloga šote po njegovem računu zadoščala še vedno za 229 in pol leta. Isto cenitev navaja Thenius.¹³⁷ Ta cenitev je bila vsekakor močno pretirana, kar potrjuje tudi Kramer.¹³⁸ Prav posebno je zanimiv račun nepodpisanega avtorja iz 1. 1847.¹³⁹ Ta računa na osnovi razprav nekega nemškega avtorja,¹⁴⁰ da se šota sama obnavlja; to je da raste dalje, ako se ne reže prav do spodnje plasti; ako bi se rezalo na Barju samo pet devetin debeline, štiri devetine pa se pustile v tleh, bi se šota regenerirala povprečno v 55 letih. Za ljubljansko sladkorno tvornico, ki je rabila letno 100.000 centov šote; bi bilo potreba, računa navedeni članek, 275 oralov barskega sveta, pa bi bila njena šotna potrebščina krita za vedno.

Eksploatacija šotne plasti, ki se je vršila v velikem razmerju, je že v osemdesetih letih, posebno pa v devetdesetih letih, pričela ponehavati; zaloga je pohajala. Velika podjetja za pridobivanje šote so nehala po vrsti. Nastali sta sicer dve novi podjetji za predelavo šote v drob (za posipanje greznic), eno na veleposestvu J. Koslerja ob Ižanski cesti za Črno vasjo (1888. do 1898.) in drugo pri Babni gorici (1894. do 1914.). Ali to je bil le še zaključek. V devetdesetih

letih je bila poglavitna zaloga šote že izčrpana in leta 1905. je cenil Kramer¹⁴¹ površino šotnega ozemlja samo še s 1500 ha na vsem Barju; na vzhodnem Barju je bilo šote v glavnem le še na zemljišču imenovanih dveh podjetij; ostalo je bilo vse zrezano.

To so bile za gospodarstvo na Barju zelo važne izpremembe. S tem, da je izginila šota, je prenehal za Barjane poglavitni, vsekakor najizdatnejši vir dohodkov. Kolonisti so bili sedaj prisiljeni, vrniti se zopet k prvotnemu poklicu, k poljedelstvu. To pa je povzročilo pravo krizo na Barju naseljenega prebivalstva. Zakaj prehod od šotne industrije k poljedelstvu ni bil lahek. Stalen zaslužek pri šotni industriji je ljudi privadil na poseben način življenja; treba je bilo sicer po večini zelo trdo delati - rezanje šote je zelo naporen posel, treba je jako težko vzdigovati in mnogo stati v mrzli vodi - ali zato je dohajalo v hišo dovolj denarja. Mnogi naselniki so imeli v posesti samo neznatno površino zemljišča in borno leseno bajto; jasno je, da jih samo kmetovanje ni moglo preživljati. Take male posestnike je kriza prisilila, da so pričeli zapuščati Barje; nekateri so se odselili v Ljubljano, kjer so prešli med predmestno delavstvo, drugi so odšli v Ameriko, kamor je baš v devetdesetih letih pričelo živahno izseljevanje s Slovenskega. Držali so se oni naselniki, ki so si tekom šotnoindustrijske dobe s solidnim gospodarstvom opomogli in postali pravi kmetje. Pa tudi ti so mnogo trpeli, ker se je baš v tej dobi stanje Barja v hidrotehniškem oziru znova poslabšalo. Predele, kjer so z naglim rezanjem odstranili šotno plast, so začele povodnji silno zalivati; to velja posebno o Havptmanicah in Lipah. Mnogi so si pomagali na ta način, da so pričeli hoditi v Ljubljano na delo, v tvornice ali za slučajnim poslom. Hkrati so pričeli v Ljubljano prodajati poljedelske pridelke, osobito mleko, česar poprej kljub bližini mesta niso delali.

V celoti je ta preobrat povzročil stagnacijo v poseljevanju Barja, ponekod, zlasti v Havptmanicah in Lipah, celo občutno nazadovanje. S priložene situacijske karte Havptmanic in Lip ter Črne vasi in Ilovice je nazadovanje razvidno v številu odstranjenih hiš. Pričete osamljene naselbine (ob Ižanski cesti nad Koslerjevim, južno od Črne vasi) so zopet izginile. Le v bližini Ljubljane, na spodnjem delu Ižanske ceste in na Ilovici, vidimo še vedno doseljevanje, kar pa je predvsem učinek bližine mesta. S priložene situacijske karte za Ilovico se razvidi, da imamo opraviti z naraščanjem naselbine na strani, ležeči bližje mestu, na najbolj oddaljenem koncu pa imamo nazadovanje; več najbolj oddaljenih hiš je tudi tu odstranjenih, kar se popolnoma ujema s pojavom nazadovanja, karakterističnim za Lipe in Havptmanice.

Sliko tretje dobe kolonizacije Barja pojasnjuje statistika. Leto 1890., ki stoji nekako v razdobju v razvoju poseljevanja Barja, izkazuje 142 v Črni vasi 47 hiš z 295 prebivalci (napredek v desetih letih le za dve hiši), na ilovici 41 hiš z 209 prebivalci (napredek šest hiš), na Ižanski cesti (celi) 17 hiš s 134 prebivalci (napredek štiri hiše), v Havptmanicah 14 hiš z 78

prebivalci (tedaj že nazadovanje za dve hiši) in v Lipah 17 hiš s 67 prebivalci, skupaj 136 hiš s 782 prebivalci. Deset let pozneje, v letu 1900., se navaja 143 za Črno vas 49 hiš z 270 prebivalci, na Ilovici 50 hiš z 231 prebivalci, na Ižanski cesti 41 hiš s 430 prebivalci 144 (od tega na nekdanjem Volarju samo 12 hiš ter šola in Koslerjevo veleposestvo 145), v Havptmanicah 10 hiš z 49 prebivalci in v Lipah 15 hiš z 68 prebivalci, skupno tedaj 165 hiš s 1048 prebivalci. Tu se jasno vidi, da povzročča rast vasi le bližina mesta, oddaljeni kraji pa nazadujejo ali v najboljšem primeru stagnirajo.

Leta 1921.¹⁴⁶ je bilo v Črni vasi 46, na Ižanski cesti 45, v Havptmanicah 7, na Ilovici 57 in v Lipah 10 hiš.

Vojna doba, in prva leta po njenem zaključku so gospodarsko stanje Barjanov znova izboljšala, kar je v skladu s splošnim položajem kmeta na Slovenskem. Ustavilo se je nazadovanje naselbin; v večini vasi na Barju se more celo konstatirati porast števila hiš, najbolj seveda na Ižanski cesti in na Ilovici, nekoliko tudi v Črni vasi, najmanj pa v najbolj oddaljenih Lipah in v Havptmanicah. Skupno število hiš na onem predelu Barja, kjer se je po letu 1825. vršila kolonizacija, je znašala v septembru leta 1926.: v Črni vasi 51, v Lipah 9, v Havptmanicah 8, na Ižanski cesti 55 (od tega na nekdanjem Volarju 13 ter šola in Koslerjevo) in na Ilovici 66 hiš, skupno tedaj 189 hiš z okroglo 1200 prebivalci.

III. Lega in razvoj naselbin na Barju ter njih imena.

Vse vasi na Barju imajo že po svoji vnanjosti, po legi, razporeditvi hiš itd. značilnosti mlajše naselbine. Normalnim vasem na Slovenskem niso podobne.

Črna vas je najstarejša naselbina na Ljubljanskem Barju. Je to izrazito cestna vas; stoji vzdolž ob cesti, ki se cepi od Ižanske ceste ter vodi do Podpeči. Hiše se vrstijo v dolgi ravni vrsti; razdalja med njenimi skrajnimi hišami v podolžni smeri znaša 5 km. Le dve hiši sta ob cesti proti Tomišlju, dve sta par sto metrov južno od ceste, a dve ob Ljubljani, ena (najstarejša) na desnem, a druga na levem bregu.* Vas ima nesimetrično lego; velika večina hiš je na južni strani ceste, le malo jih stoji na severni strani.

Prvotno so stale vse hiše ob južni strani ceste, ker se je v svrhu kolonizacije razprodal le svet južno od nje, dočim so ostala zemljišča med cesto in Ljubljano last Ljubljančanov, nekaj malega tudi posavskih kmetov. To je lega prvotnega dela kolonije, le dve hiši sta stali že sprva

* To hišo, ki je bila last veleposestnika iz Ljubljane in je imela le gostače, so koncem leta 1926. podrli.

ob tomišeljski cesti. Hiše na severni strani ceste in ob cesti Lipe-Podpeč so vse iz mlajše dobe. Na situacijski karti Črne vasi je razvidna lega hiš prvih kolonistov nastalih v dobi od leta 1830. do leta 1840. Že pred letom 1840. so pričeli prvi naselniki deliti svoje parcele, bodisi da je gospodar del prepustil svojemu mlajšemu sinu ali prodal tujcu, in so na njem postavili nove hiše. Tako so se prvotno enako velike parcele po 20 oralov drobile, nastajale so med starimi nove hiše, vas se je gostila. Polagoma so pričeli kolonisti, ko so si gospodarsko opomogli, kupovati parcele na severni strani ceste; na njih so ponekod nastajale nove hiše. Toda tudi sedaj stoji na severni strani ceste samo osem hiš, od tega dve iz povojne dobe. V isti dobi so postavili nove hiše ob cesti Lipe-Podpeč; tu pa so do danes ostale le tri hiše.

V oči bôde, da ima vzhodni konec Črne vasi tako redko postavljene hiše. Vzrok temu je okolnost, da so ob razdelitvi Volarja ta zemljišča dobili Ljubljanci in da je v prihodnjih letih več parcel pokupil Ljubljčan Drenik, ki je imel končno skupaj 63 oralov. Semkaj so kolonisti le počasi prodirali.

Za lego Črne vasi je bila tedaj merodajna dolžina onih zemljišč, ki jih je magistrat razdelil med Ljubljance že v devetdesetih letih 18. stoletja in ki so se gospodarsko izrabljale že v dobi pred letom 1830., ko se je pričela ustanavljati kolonija v Črni vasi.¹⁴⁷ V tem je vzrok, da se širi Črna vas v dolžini blizu 5 km vzporedno z Ljubljano, a vendar okroglo 400 m oddaljena od nje.¹⁴⁸

Enotno naselbino s Črno vasjo tvori vas Lipe, ki pa se šteje posebej, dasi leži istotako ob tomišeljski cesti in ob cesti na Podpeč. Tu imamo geografski nezmisel, da je cesta meja med dvema vasema, in sicer zaradi tega, ker gre meja med ljubljansko in tomišeljsko občino baš ob cesti; kar stoji hiš na tomišeljskem teritoriju, se računajo k Lipam, kar jih je na ozemlju ljubljanske mestne občine, se štejejo k Črni vasi. Tako uradna nomenklatura, ki je v nasprotju z živim ljudskim imenovanjem. Prebivalstvo šteje namreč kot Lipe vse hiše, ki so ob tomišeljski cesti in ob cesti na Podpeč ter ob Ljubljani, brez ozira na to, ali spadajo pod občino Tomišelj ali Ljubljano. To je povsem v skladu z geografskim pojmom Lip.¹⁴⁹

Južno od Črne vasi, ob štradonu, ki gre vzporedno z vasjo, je nastala mala naselbina treh hiš, tik onstran ljubljanske občinske meje, tako da se je štela k vasi Brest tomišeljske občine. Vse tri hiše so postavili kmetje iz Črne vasi, a danes ne stoji niti ena več.

Ižanska cesta, kakor se imenuje sedaj naselbina ob tej cesti, se prav za prav ne more nazivati z imenom enotne vasi, ker nima v današnjem obsegu drugega skupnega, nego da stoje vse hiše ob isti cesti, toda v dolžini le malo manj kot pet kilometrov. Ali v razliko od Črne vasi, ki tvori vsekakor dovolj enotno naselbino, je med posameznimi deli Ižanske ceste več bistvenih razlik. Ob pričetku kolonizacije je vse ozemlje ob Ižanski cesti zapadno od Iščice tvorilo enoto z

ozemljem sedanje Črne vasi. Semkaj, to je na odsek med črnovaško cesto in sedanjo cesto na Havptmanice, je segal vzhodni del prve kolonije iz leta 1880. Še dolgo potem so novi kolonisti prihajali samo v ta oddelek. Prva hiša ob spodnji Ižanski cesti med Iščico in Gruberjevim kanalom se imenuje šele leta 1876. Število hiš ob Ižanski cesti v spodnjem delu se je pričelo večati šele v osemdesetih letih, toda le sprva so bili novi naselniki poljedelci. Ob Ižanski cesti v bližini Ljubljane so pričele nastajati v devetdesetih letih hiše, katerih posestniki so bili zaposleni v Ljubljani in ki niso imeli skoro nič ali le prav malo zemlje za kmetovanje. Ta del ima danes značaj - ljubljanskega delavskega predmestja in v večini hiš stanuje po več družin. Opisan predmestni značaj ima danes Ižanska cesta od Gruberjevega kanala do prve ceste na Ilovico (Jurčkova cesta);¹⁵⁰ v tem delu so le tri hiše, katerih posestniki se pečajo tudi s kmetijstvom. Naglasiti pa je, da je več posestnikov v tem delu, ki so bili prvotno naseljeni na Barju, a so se potem odselili semkaj in si poiskali zaslužek v mestu. Ta de (20 hiš)¹⁵¹ spada tedaj popolnoma v območje študija Ljubljane; bilo bi primerno, da dobi tudi posebno ime.

Drugi del Ižanske ceste je med Jurčkovo cesto in med Iščico. Tudi ta del se je razvil šele pozneje. Prvi hiši se imenujeta šele leta 1876. Še leta 1900. je bilo tu samo pet hiš. V najnovejši dobi se tudi tu, osobito na spodnjem oddelku, zidajo hiše, katerih posestniki so zaposleni v Ljubljani in ki se s kmetijstvom ali sploh ne pečajo ali le prav neznatno. V nekaterih hišah stanuje po več družin delavskega ali obrtniškega stanu. Tudi ta del dobiva tedaj vedno bolj značaj predmestja. Sedaj (jeseni leta 1920.) šteje 20 hiš.

Edino zgornji del Ižanske ceste, to je od mostu čez Iščico do ceste na Havptmanice, ki ima v celoti 15 hiš, je ostal še vedno povsem agrarnega značaja. To je najstarejši del kolonije ob Ižanski cesti in je povsem sličen Črni vasi. Spodnji del tega oddelka ima geografsko važno točko. Tu se cepi cesta na Črno vas-Podpeč ter Tomišelj, od leta 1905. dalje tudi cesta na Ilovico ter Dolenjsko cesto, oziroma Rudnik. To cestno križišče je postalo središče koloniziranega Barja; tu se nahaja glavna, do pred kratkim edina gostilna na Barju in od leta 1895. tudi šola za barske vasi. Tu se je nameravala postaviti cerkev. - Vse hiše spadajo k Ljubljani, razen Koslerjeve, ki se šteje v tomišeljско občino.

Ilovica je najbolj raztresena naselbina na Barju. Hiše stoje v glavnem ob dveh cestah, ki se križata, in sicer ob cesti, vodeči z Ižanske ceste ob Koruznikovem jarku proti Rudniku (Jurčkova cesta), in ob drugi, ki vodi z Dolenjske ceste pri Rdečem križu na Ižansko cesto ob pričetku Črne vasi.¹⁵² Razen tega stoji precej hiš ob cesti, ki gre vzporedno z Dolenjsko cesto, kakih 300 m oddaljena od nje. Nekatero hišo stoje ob primitivnih potih, ki se imenujejo štradoni. Ilovica je tedaj po situaciji najmanj enotna naselbina na Barju; njena oblika je v glavnem v skladu z obsegom onega ozemlja, ki ga je leta 1838. razprodal mestni magistrat v svrhu kulture in

kolonizacije.¹⁵³ Ako odštejemo dve hiši, ki stojita povsem ločeno od ostalih, že v neposredni bližini Dolenjske ceste pod Debelim hribom, je med skrajnimi hišami Ilovice vendarle samo dobra dva kilometra zračne razdalje. Tudi sicer je Ilovica neenotna; njen zapadni del ima najbližje do Ljubljane po Ižanski cesti, vzhodni del pa po Dolenjski cesti. Ker občujeta oba dela po različnih potih proti svojemu velikemu privlačnemu središču Ljubljani, je med njima malo skupnosti.

Havptmanice so naselbina, ki leži ob cesti, vodeči od Ižanske ceste preko Iščice proti Grmezu ter ima stik z Dolenjsko cesto pri Lavrici. Glavni del vasi leži ob tej cesti, hiše so si sledile v ravni vrsti na obeh straneh. Dve hiši stojita ob štradonih, ki vodita vstran od ceste.

Prvotno ime najstarejše kolonije na Barju je bilo "naselbina na Volarju". Tako se je namreč imenoval svet na široko v kotu med Iščico in Ljubljanico. Hochenwart pravi, da se je imenoval Volar ves teren med Iščico, Ljubljanico, Dolgim grabnom in Loščico,¹⁵⁴ toda mape iz leta 1825. v katastrskem arhivu označujejo kot Volar samo vzhodno od Lip ležeči del in to je očitno točneje. Ime Volar je vsekakor staro; vpisanega ima že karta Barja iz leta 1780., in sicer sama za vzhodni del označenega terena. Kaj je prvotno pomenilo ime in kako je nastalo, je težko dognati.¹⁵⁵ Nemški teksti iz konca 18. stoletja 156 ga imenujejo "Morast per Volarje", ali "auf dem Volar". Do pričetka kolonizacije se navedeni predel imenuje vedno z nazivom Volar; po pričetku naseljevanja pa se je ime začelo opuščati in se umikalo novemu umetnemu nazivu Karolinengrund, slovensko Karolinska zemlja. To ime je nastalo leta 1830., ko je avstrijski cesar Franc s soprogo cesarico Karolino posetil Ljubljano ter napravil dne 5. junija izlet na Barje, kjer si je ogledal novo kolonijo in na njej postavljeno vzorno kmetijsko postajo Kmetijske družbe. Pri tej priliki se je naselbina cesarici na čast imenovala Karolinengrund, kmetijska postaja pa Karolinhof.¹⁵⁷ Novo ime se je držalo, vsaj v skrčenem pomenu, do najnovejše dobe; po osvobojenju se je odpravilo in zamenjalo z nazivom Ižanska cesta. Pomenilo je prvotno vso naselbino med Iščico, Loščico in Ljubljanico do Lip.

Pripomniti je še, da so se šteje hiše prvih kolonistov na Barju prvotno k Trnovemu, tako da so bile njihove hišne številke kar nadaljevanje trnovskih. Seznam ljubljanskih hišnih posestnikov za leto 1833.¹⁵⁸ izkazuje za Trnovo 97 hiš; zadnjih 18 (od številke 80. do vštete 97.) je navedenih pod posebnim nadpisom Karolinengrund. V seznamu hišnih posestnikov iz leta 1840. je že označen Karolinengrund kot samostojen del mesta s posebno vrsto hišnih številk (od 1 do 25).¹⁵⁹ Ta seznam deli Karolinsko zemljo v dva dela: a) Sonnegger Strasse, to je Ižanska cesta (6 hiš), in Lippla-Strasse, to je Lipenska cesta (sedanja Črna vas, 19 hiš); cesta od Ižanske ceste do Lip se je v oni dobi običajno imenovala v kartah in tekstih Lippla-Stradon ali Volar-Stradon, šele pozneje cesta.

Seznam hišnih posestnikov iz leta 1853. izkazuje še vedno Karolinsko zemljo in jo deli kakor v letu 1840, v Ižansko in Lipensko cesto.¹⁶⁰ O imenu Črna vas za Lipensko cesto ni še nikakega sledu, niti v seznamu hiš, niti v katastrskih mapah in tekstih. Zato se je tembolj čuditi, da ima Freyerjeva karta Kranjske dežele in prav tako komentar k njej¹⁶¹ Že leta 1846. vpisano ime Črna vas (Zherna vas), brez nemškega prevoda. Ker je znano, da je zbral Freyer za svojo karto pristna in zanesljiva domača imena, bi bilo sklepati, da je prebivalstvo, bodisi domače ali iz okoliških vasi samo dalo novi koloniji ime, še preden je: oficijelna nomenklatura poznala to ime. Bilo bi misliti, da je ime nastalo po črni prsti, ki se nahaja na Barju, kadar se odstrani šotna plast, oziroma obdeluje, še bolj verjetno pa je, da po kočah, ki so bile lesene in povečini obložene s šoto, kar jim je dajalo temen videz. Vsekakor se ime Črne vasi, kolikor je doslej znano, prvič omenja leta 1846., uradno pa se je vpeljalo šele leta 1876.

Seznam hiš iz leta 1860. ima prav tako Karolinsko zemljo razdeljeno v Ižansko cesto in Lipensko cesto in številke hiš se vrstijo v enotnem skupnem redu. Enako seznanil iz leta 1869.¹⁶²

Šele seznam hiš iz leta 1877.¹⁶³ - prvi dvojezični -, sestavljen na temelju nove ureditve mesta in predkrajev, kakor jo je sklenil mestni občinski svet 20. in 22. junija 1876., prinaša važno izpremembo. Dotlej so se vse novonastale hiše na Barju štete kot ena naselbina "Karolinengrund" z enotno numeracijo. S sklepom ljubljanskega občinskega sveta iz leta 1876. se naselbina, ki je postala pač že prevelika in prerazsežna, razdeli v štiri posebna selišča: 1.) Ime Karolinska zemlja ostane le naselbini ob Ižanski cesti, toda tako, da se hkrati podaljša do Gruberjevega kanala. 2.) Namesto dotedanje označbe Lipenska cesta se vpelje ime Črna vas (nemško Schwarzdorf; Freyer nemškega prevoda ne navaja). Od navedenih dveh selišč se loči 3.) Ilovica in 4.) Hauptmanica. Vsaka od navedenih vasi dobi posebno hišno numeracijo, vsaka od njih prične s tem obstojati kot posebno selišče.

Staro ime Volar se je medtem pozabljal vedno bolj in je naposled izginilo popolnoma. Danes ga Barjani ne uporabljajo niti za označbo zemljiškega kompleksa niti naselbine. Ohranilo se je v povsem izpremenjenem pomenu; z imenom Volar se označuje potok, oziroma kanal; ki teče ob Ižanski cesti med nekdanjo Loščico in Ljubljano in ki se je imenoval Volar-Graben ali Volar-Kanal. Samo ta voda nosi še vedno nekdanje tako znano ime Volarja. Ime Karolinske zemlje, ki se med Barjani ni moglo nikdar prav udomačiti, se je, kakor že navedeno, po osvobojenju zamenjalo z označbo Ižanske ceste, s katerim je prebivalstvo ves čas nazivalo naselbino.

Ilovica je istotako staro ime. Že karta iz leta 1780. izkazuje kot Ilovico ("Illouza") teren med Dolenjsko cesto, Ljubljano, spodnjo Iščico in potokom Strugo. Razne listine v magistratnem arhivu imajo ime Ilovice že v starejši dobi, v pričetku 18. stoletja, in sicer povečini

v obliki Illouz. Oblika Jellouz, ki se včasih javlja, je očitno napačna, plod netočne nemške pisave, kajti velika večina listin in kart n. pr. v Hohenwartu ima ime Illouz. Vrhtega je znano, da je bilo na Barju malo jelovega drevja, največ borov, da pa se nahaja pod šotno plastjo povsod svetlosiva ilovica, ki jo prebivalstvo označuje prav s tem imenom. Vrhtega je podoba, da je bila plast šote prav na tem terenu tanjša nego drugje, da se je tedaj plast ilovice kazala bolj vidno in da je to dalo povod za ime. Ko se je po letu 1840. pričelo naseljevanje kolonistov tudi na tem ozemlju, je novi koloniji ostal naziv "na Ilovici". Sprva so šteli uradno tudi hiše, nastale na Ilovici, z onimi na Ižanski cesti vred skupno kot Karolinengrund. Z letom 1876. se je pričela naselbina šteti tudi uradno kot posebno selišče z imenom Ilovica (brez nemškega prevoda). Še danes je ime Ilovica v veljavi za vse hiše med Ižansko cesto in Dolenjsko cesto, od jarka Galjevice do jarka Struge.¹⁶⁴

Havptmanice je istotako starejše ime nego kolonija sama. Navaja se že na karti iz leta 1780., in sicer kot ime za predel med Iščico, Grmezom, Babno gorico ter potokom Strugo (Hauptmanza). To ime je ostalo tudi še ves čas pozneje v katastralnih mapah, toda vedno v edninski obliki Hauptmanza. Ko je tu po letu 1871. nastala naselbina na zemljiščih, ki so bila pripadala ljubljanskemu magistratu, ji je ostalo ime zemljiškega kompleksa. Sprva so se hiše štete k celoti barske kolonije Karolinengrund; kot posebno selišče se označuje od leta 1876. dalje. Seznam hiš iz leta 1877. navaja ime v singularni obliki, prav tako poznejši iz leta 1901.¹⁶⁵ in še danes se glasi uradno ime v edninski obliki. Prebivalstvo pa govori le Havptmanice, genitiv Havptmanic, v Havptmanice, tedaj vedno v pluralni obliki, nikdar v singularni. Prvotno ime Hauptmanza je bržkone označba zemljišča po nekem Hauptmannu; kako in po katerem glavarju, se bo pač še dalo pojasniti^{MOA}.

Ime Lipe je staro. Že starejše karte, n. pr. karta Barja iz leta 1780., imajo označen na desnem bregu Ljubljance kraj Lipa. Tu je označena hiša in poleg nje sto ji ime Lipa. Očitno se je označeval kraj po drevesu, ker je bilo to drevo za Ljubljaničino obrežje izjema. Zakaj znano je, da sta bila oba bregova Ljubljance na vsem toku od Ljubljane do Vrhniko zasajena s hrasti, in sicer namenoma. Čolnarjem na Ljubljanci je bil namreč veter na vožnji zelo nadležan, saj je mogel pihati neovirano po odprti ravnini in jih je ali ustavljal ali gonil k bregu. Da mu preprečijo prost dostop, so dale oblasti oba bregova na gosto zasaditi s hrasti, ki so ostali čolnarjem dobra zaščita.¹⁶⁶ Mesto ob Ljubljanci, na katerem je stala lipa ali celo več lip, je bilo tedaj nekaka lokalno markantna točka. Ime se je očitno pozneje razširilo na teren v okolici, kar je umljivo,

^{MOA} Melik nikjer ne navaja, da so na Barju delali tudi kaznjenci. Zelo verjetno je, da so bila tu njihova bivališča oziroma postojanka za nadzor. Kaznjenci so skoraj gotovo sodelovali pri gradnji obeh cest čez Barje. O tem pa sicer nimamo podrobnih poročil.

saj je bila prvotno baš Ljubljana poglavito prometno sredstvo in najlogičnejše je, da se je ime z brega razširilo na zaledje. Značilno je, da, se drži hiše ob Ljubljani še danes domače ime v Lipah in za njenega posestnika priimek Lipovec, dasi spada hiša seda uradno k Črni vasi (št. 44) in se je rod na njej že večkrat premenil. Ime se rabi vedno v pluralni obliki. V mapah se rabi tudi za ozemlje sedanje zapadne Črne vasi in v skladu s tem šteje prebivalstvo, kakor že navedeno, zapadni del Črne vasi k Lipam (od vštete št. 41. dalje), dasi se računa uradno k Črni vasi. (Prim: situacijsko karto Črne vasi.)

Prve hiše v Lipah so nastale v dobi med letom 1840. in letom 1869., na zemljišču, ki je spadalo v občino Tomišelj in je pripadalo največ kmetom iz vasi Vrbljene in Strahomer. Nove hiše so spočetka uradno prištevali povsem neenotno bližnjim vasem, in sicer nekatere vasi Tomišlju, druge Vrbljenam ali celo Strahomeru, dasi so prebivalci sami rabili ime Lipe; do leta 1888. je bilo n. pr. od 16 hiš 11 hiš uvrščenih v vas Tomišelj, 3 v Vrbljene in 2 v Strahomer, imele so potemtakem tudi neenotno numeracijo. Leta 1888. pa so oblasti ustanovile iz njih novo skupno vas z imenom Lipe ter dne 26. julija istega, leta s komisijo na mestu izvedle novo enotno numeracijo (s št. 1 do 16).¹⁶⁷ Odslej se je uradno računala posebno vas Lipe, pripadajoča občini Tomišelj; krajevni repertorij jo navaja prvokrat za leto 1890.

Ime Barje je šele novejšega datuma. Uradni akti in listine, prav tako nemške knjige in karte, so seveda rabile nemško ime Laibacher Morast^{MOA} ali Moor. V slovenski književnosti so sprva rabili izraz močvirje. To ime rabi n. pr. Hicinger v svojem spisu o Barju.¹⁶⁸ Prav tako ga imenuje Lenček.¹⁶⁹ Vrhtega so upotrebljavali naziv močvir. V poročilu o izletu ljubljanske Čitalnice na Barje z dne 12. julija 1863. se rabita ponovno izraza močvirje in močvir; oba naziva rabijo tudi govorniki v svojih govorih.¹⁷⁰ Erben rabi izraz Ljubljansko šotišče.¹⁷¹ "Slovenec" (celovski) ima v letu 1866. iz Ljubljane novico, da je pogorel kozolec "na močvirju".¹⁷² Leta 1876., ko je ljubljanski občinski svet, tedaj še z nemško večino, preimemoval in prenumeriral vse ljubljanske ulice, oziroma hiše, je gospodovalo še vedno ime močvirje. "Slovenski Narod" ima tega leta obilico dnevnih novic, tičočih se Barja, v katerih se dosledno rabi naziv »na ljubljanskem močvirju".¹⁷³ Wolfov slovensko-nemški slovar besede barje še ne navaja.

Toda zdi se, da se je baš leta 1876. sprožila priprava za izpremembo. Ko so se po nalogu ljubljanskega občinskega sveta izdelovala nova nemška in slovenska imena za ljubljanske ulice, sta pri tem kot strokovnjaka sodelovala finančni svetnik A. Dimitz, znani zgodovinar, in Fran Levstik, skriptor licejske knjižnice.¹⁷⁴ Podoba je, da je pri tej priliki Levstik mislil na boljše ime namesto netočnega močvirja, ki je presplošna označba, in pričel rabiti naziv barje. Na to bi se

^{MOA} Veliki nemško-slovenski slovar: Morast, der, močvirje, barje; fig. blato. Moor, das, (-/e/s, -e) barje; fig. močvirje.

vsaj dalo sklepati iz dejstva, da rabi - poleg Cigaleta^{MOA}, ozir. Erjavca - Levstik prvi ime barje, in sicer ob priliki, ko je prevedel leta 1880. neki uradni spis o melioraciji Barja.¹⁷⁵ Naslov Levstikovega prevoda ima, kakor se vidi, še vedno ime Ljubljansko močvirje, ali tekst ima takoj v drugi vrsti prve strani označbo Ljubljansko barje. Levstik piše dosledno barje, barjá z naglasom; poleg tega ima besedo barján, barska zemlja, ali vmes se pogosto ponavlja tudi močvirje in močvir, oboje tudi za topografski pojem. Istega leta 1880. navaja besedo barje Cigale v svoji Znanstveni terminologiji,¹⁷⁶ ali samo pri besedi Sumpf, dočim je pri besedah Moor in Morast nima. Toda pri besedi barje ima v oklepaju pripombo Erj(avec), kar priča, da je besedo vstavil Erjavec, ki je rokopis pregledal ter tu in tam kako opombo pripisal.¹⁷⁷ Čudno pa je, da je storil to le pri besedi Sumpf, ne pa tudi pri ostalih dveh, kamor bi pripomba sodila še najbolj. V drugih Erjavčevih spisih, niti v njegovih "Popotnih torbah", besede barje nisem zasledil. Vsekakor je gotovo, da sta vpeljavo besede barje povzročila Fran Levstik in Fran Erjavec.

Ali naziv barje se še ni udomačil takoj. Še Podhagsky ima v svojem spisu¹⁷⁶ leta 1882. samo močvirje. Dosledno pa rabi naziv barje Šubic leta 1886.,¹⁷⁹ ki pa mora novi naziv še utemeljevati s pripombo koj v pričetku svojega spisa: "Ime ‚barje` beremo uže v starih listinah, sedaj ga rabijo bolj na ižanskistrani, izraz ‚mah` pa je običajnejši na levem bregu Ljubljanice. ‚Močvirje` govori sploh narod po deželi." Odlsej je naziv barje hitro prevladal; leta 1888. piše "Slovenski Narod", poročajoč o veliki povodnji o sv. Jožefu istega leta, dosledno samo o barju in barjanih.¹⁸⁰

Živa ljudska govorica rabi besedo barje zares na Ižanskem. Toda zdi se, da je s tem izrazom zaznamovala prav posebne predele na Barju, ne celotno Barje. S tem imenom se označuje n. pr. kompleks njiv severno od vasi Studenec. Katastrska mapa iz leta 1825. pozna predel "Parje", kar je očitno slaba pisava namesto Barje, in sicer za predel zapadno od tamkaj, kjer se sedanja matenska cesta cepi od ižanske. Vrhtega se mnogi predeli na Barju v katastrskih mapah označujejo z imenom Borje, v katerem tiči morda popačena pisava namesto Barje, dasi je verjetneje, da izvira od besede bor. Na označbo vsega teritorija Barja služi tudi na Ižanskem naziv "Marost", "na Marostu"; Barjani se imenujejo "Maroščanje". Šubičeva trditev, da je izraz mah znan bolj na levi strani Ljubljanice, ni točna. Znan in udomačen je prav tako na desni kot na levi strani, n. pr. okrog Borovnice in Preserja, da, celo na Ižanskem. Tu se n. pr. v katastrskih mapah in prav tako še danes med prebivalstvom predel na desni strani Iščice, segajoč tja proti Germezu in Babni gorici, imenuje "Mah". Ne daleč odtod proti zapadu pa je že imenovani predel

^{MOA} Cigale je bil tudi avtor prvih v slovenščino prirejenih zemljevidov sveta (Atlas), ki so bili v posameznih listih natisnjeni v Slovenski matici v letih od 1869 do 1877.

"Parje". Zdi se tedaj, da naziva "mah" in "barje" nista sinonima, temveč da imata različen pomen. Da pomeni "Mah" z mahom prekrito barje, kjer se tvori pod površino šota, je samo ob sebi umljivo. Treba bi bilo pojasniti še pomen besede barje. Hochenwart opisuje dve vrsti barske površine; prva mu je mah (Moos) v pravkar označenem zmislu, drugo pa opisuje, sledeče:¹⁸¹ "Endlich gab es grosse Strecken, welche man hier ‚Moor nannte, diese waren ganz schwarz und nur hier und da wuchsen einzelne Grasbüschelchen, alles übrige war klein gebröckelter Torf, ganz vom Wasser, wie ein Bräu durchwässert.... Auch Bäche, welche durch das Moor sich durchschlängelten, gaben sich durch derlei schwarze Moore zu erkennen." Zdi se, da sa taka mesta na Ižanskem označevali z besedo barje; škoda le, da ni Hochenwart navedel slovenskega imena za "Moor", na katerega očitvidno misli z gornjim stavkom.

Povsod drugod je, kolikor je bilo mogoče dognati, barje prebivalstvu tuj izraz, ki ga je sprejelo šele po šoli, uradih, časopisih in književnosti v najnovejši dobi. Tako v Ljubljani in v okolici in v barskih naselbinah samih se rabi po nemškem zgledu ime "Marost", oziroma "Morost^{MOA}", "Na Marostu", "Marostarji". Na severnem in zapadnem obrobju Barja, okrog Brezovice, Goric, Borovnice itd., je bil zelo običajen izraz "Mah" v označevanje vsega Barja. Izraz "Mah" se je deloma rabil tudi v Ljubljani. 182 "Novice" v letu 1864.¹⁸³ pišejo o izletu "Južnega Sokola" na mah. "Novice" iz leta 1876.¹⁸⁴ imajo med "Našimi dopisi" poročilo o nesreči na Ljubljani, ki se je zgodila na povratku od sprehoda na mah.

Naziv Ljubljansko Barje* je danes popolnoma prevladalo v književnosti in javnem življenju, prebivalstvo samo pa se še drži imena Marost.

IV. Naseljenci na Barju.

1. Izvor prebivalstva.

Ljubljansko Barje je eden redkih primerov novejšje kolonizacije na Slovenskem. Zato je gotovo interesantno, kakšni so njeni rezultati, kakšni ljudje so se na Barju naselili, odkod so prišli in iz katerih socialnih plasti so izhajali ter kako so se držali na novoposeljenem ozemlju.

Predvsem je naglasiti, da je često jako težko, dobiti točne podatke o podrobnostih kolonizacije. Tako n. pr. se mi je posrečilo, dobiti seznam onih, ki so dne 24. aprila 1830. na licitaciji kupili zemljišča na Volarju, sprejeli in podpisali naselitvene pogoje ter zares postavili

^{MOA} SSKJ: morost -osta m (o o) nar. barje: izsuševati morost.

* V literarni zapuščini po pokojnem M. Pleteršniku, ki jo hrani Slovenska Matica, sem našel, da poznajo označbo barje tudi v Semiču na Dolenjskem.

hiše z gospodarskimi poslopi, šele po truda polnem iskanju v nekem poročilu gubernija na ministrstvo na Dunaju iz leta 1831.¹⁸⁵

Zelo otežuje študij o izvoru kolonistov okolnost, da so se naselniki izkazali kot zelo nestanovitni element. Razmeroma malo naseljenikov je ostalo trajno na prvotnem zemljišču, precejšen del se je zopet izselil. Od prvih 21 naseljencev, ki so leta 1830. kupili zemljišče in podpisali pogodbo, jih je postavilo hiše le 18, ostali trije so se očitno zbalili težav ter so odšli, preden bi si zgradili koče. Ali tudi od teh 18, ki so si postavili hiše, se v letu 1840. štiri družine ne imenujejo več; njihove hiše imajo nove gospodarje. Dalje je zelo značilno, da je od prvotnih 22 parcel, ki so bile odmerjene po 20 oralov^{MOA}, v letu 1840. samo 9 še v istem obsegu, od ostalih je pa 10 razdeljenih na manjše parcele, največ po 10 oralov; posestnik Drenik iz Ljubljane pa je združil v svoji posesti 3 parcele in imel skupno 63 oralov.¹⁸⁸ Na oddeljenih parcelah so se postavile nove hiše; kot njihovi gospodarji se navajajo bodisi sorodniki prvih kolonistov, kakor tudi novi naseljenci. Tako je bilo leta 1840. vendarle 22 hiš in poleg njih še hiša Kmetijske družbe, ki je prešla leta 1837. v privatne roke, ter oni dve hiši, ki sta bili postavljeni že pred letom 1830., skupno tedaj 25 hiš.

Pa tudi pozneje je ostalo prebivalstvo v barski koloniji zelo nemiren element.¹⁸⁷ Družine so se odseljevale, prodavši svoje hiše, nekatere so morda izumrle v moški vrsti, doseljevale so se nove. Od onih 25 kolonistov, ki se leta 1840. imenujejo kot posestniki hiš na Volarju, so le štiri hiše do danes obdržale isti rod, štiri rodovine pa so se obdržale, preselivši se v druge hiše; v celoti so se izmed prvih 25 kolonistov leta 1840. obdržali na Volarju do naše dobe samo potomci osmih družin. Pri tem je pripomniti, da je bilo med novimi hišami na Volarju nekaj takih, ki so bile last večjih podjetnikov iz Ljubljane in ki so barje obdelovali z najetimi močmi ter imeli v hišah poljedelce-gostače (n. pr. Schittnigg Andrej, Polz Frančiška, Baumgartner, vsi iz Ljubljane, Marn iz Vodmata).

Za družine, ki so se po kratkem bivanju zopet odselile z Barja, je nemogoče dognati, odkod so se priselile. Iz tega, kar se dá dognati, je razvidno, da so prvi kolonisti prišli iz najrazličnejših krajev, iz obrobni delov Barja, pa tudi iz bolj oddaljenih krajev. Od 25 kolonistov iz leta 1840. se ni dalo dognati za 8, odkod so prišli; od ostalih 17 so bili 4 iz Ljubljane, bodisi v Ljubljani bivajoči (2), bodisi iz Ljubljane priseljenih (2), 1 iz Vodmata (tam bivajoč), 6 iz občine Dobrove pri Ljubljani, 3 iz izžanskih vasi, 2 iz Moravč na Gorenjskem in 1 z Vrhnike. Vidi se, da je relativno največ kolonistov prišlo iz občine Dobrove pri Ljubljani, pri čemer je, kakor že zgoraj rečeno, nedvomno vplival zgled Zornovega osuševalnega dela.

^{MOA} SSKJ: oral -a m (a) nekaj ploščinska mera, 57,55 a: ima več oralov obdelovalne zemlje; prodal je nekaj oralov gozda.

Kakor že označeno, so bili prvi kolonisti domala vsi skrajno siromašni ljudje, ki bi si za svoje male denarje drugje ne mogli kupiti njive ali hiše. Po večini so bili to bajtarji, hlapci, rejenci itd. Dostikrat sta bila mladoporočena siromaka, ki sta se priselila takoj po poroki, da si tu omogočita samostojno eksistenco, ki je drugod nista mogla najti. Nekateri so prišli semkaj že z majhnimi družinami, s katerimi so poprej gostačili po vaseh.

V drugi dobi kolonizacije, v času šotne industrije, se je doselilo obilo tujega elementa na Barje; saj pri velikih podjetjih domače moči niso zadoščale. Iz bližnjih vasi, pa tudi iz bolj oddaljenih, se je zbiral tu kmetski proletarijat. Mnogo je danes družin na Barju; katerih prednik je sprva služil pri enem ali drugem šotnem podjetju za hlapca, se tu udomačil, se po nekaj letih oženil z deklo ali s kmetskim dekletom, včasih se celo priženil na dom. Borna siromaka sta se vselila v kako kočjo ali si postavila majhno leseno bajto, saj eksistenco je nudil zaslužek pri rezanju, sušenju in transportiranju šote.

Precej je bilo družin, ki so sprva gostačile po hišah, katere so postavili na svojih barskih posestvih nekateri ljubljanski veleposestniki, n. pr. Drelse, Schittnigg, Kosler, Lülisdorf itd. Družine so hkrati delale za zaslužek gospodarju ali hodile drugam v dnino. Večkrat si je tak siromašni gostač po nekaj letih kupil parcelo in postavil na njej hišico ter se za stalno preselil vanjo. Nekateri kolonisti na Barju, ki so postali bogatejši, so sami postavljali hišice na svojih zemljiščih ter jemali vanje družine, ki so jim potem delale na šotnih podjetjih, n. pr. Vidmar, Jarc itd.

Razmeroma zelo močno zastopan element med predniki sedanjih Barjanov so rejenci; to so bili otroci, ki jih je ta ali oni kmet prinesel iz mesta, največ iz tržaške najdenišnice, jih vzel v svojo družino, da so rastle kot domači otroci. Toda tak rejeneček je redno, ko je dorastel, zapustil dom ter odšel kamorkoli. Nekaj rejencev se je zateklo na Barje tudi iz bolj oddaljenih krajev; osnovali so si tu svoje družine in svoj novi dom.

V poznejšem času, osobito v tretji dobi kolonizacije, se močno opaža, da so se na Barje naseljevale kmetske družine, ki so drugod gospodarsko propadle. Mnogo jih je prišlo, osobito na Ilovico in na Ižansko cesto, takih, ki so bili poprej drugod premožni kmetje, nekateri celo z gostilno ali prodajalno, pa jim je posestvo prišlo na boben. Z majhnimi denarji, ki so jim preostali po polomu, so kupili parcelo ali hišico na Barju in se tu naselili ter poskusili z novo eksistenco.

V zadnjih desetletjih je postalo zelo običajno, da so se na Barje naseljevale družine Amerikancev. Često je kmet, ki je bil v Ameriki, ali sam ali z družino, po svojem povratku prodal kmetijo kje v hribih na Dolenjskem ter se preselil na Barje. Še več je bilo takih, ki so bili brez posestva in so po nekaj letih trdega dela v Ameriki kupili kmetijo na Barju. Običajno so taki

Amerikanci kupili že obstoječo hišo. Manj je primerov, da so si sami zgradili kočo. Posebno številno so Amerikanci prihajali na Ilovico in na Ižansko cesto; vidi se, da je bila za naselitev najbolj merodajna težnja, naseliti se čim bližje mestu, ki je nudilo možnost stranskega zaslužka.

Razumljivo je, da so ostali naseljenci, ki jih je tako različna usoda zanesla na Barje, dolgo zelo nemiren element. Mnogo je bilo družin, ki se niso mogle privaditi na Barje. Nekatere so se odselile zgodaj, druge po nekajletnem bivanju. Sprva so se odseljevale družine največ v Ljubljano, kjer so prešle v sloj mestnega proletarijata. Nekateri bogatejši posestniki so si zgradili hiše tik pred Ljubljano ob Ižanski cesti, ne zato, da bi se takoj preselili tjakaj, marveč v svrhu, da se bosta "stara dva" preselila bližje k mestu na stara leta, ko bosta domačijo izročila sinu. Hotela sta biti namreč bližje cerkvi, ker z glavne kolonije na Barju je bilo do najbližje cerkve uro hoda. Bili so tudi primeri, da so se družine preselile bližje k mestu, a ostale pri tem poljedelske; svoje staro posestvo pa so obdržale ter gospodarile z novega središča obema.

V novejši dobi, osobito po letu 1890., so se pričeli Barjani izseljevati v Ameriko; izseljevanje v Ameriko je postalo prav v tej dobi splošen pojav na Slovenskem. Na Barju se ta doba ujema z najbolj kritičnim razdobjem poseljevanja, s prenehanjem šotne industrije. Zato je geslo "V Ameriko!" postalo za naseljence na Barju često pravo odrešenje. V Ameriko so odhajali najprej starejši posamezniki; siromašni posestniki, v namenu, da tamkaj v par letih zaslužijo dovolj, da poplačajo dolgove in si gospodarsko opomorejo. Pozneje so šli v Ameriko celo premožnejši, a zadolženi posestniki. Često so odšli za očetom tudi sinovi čez morje; tudi več deklet je šlo tjakaj. Nekateri posestniki so se vrnili čez nekaj let nazaj, toda običajno so jo mahnili v kratkem znova čez ocean in mnogo je kmetov, ki so bili po dvakrat, trikrat ali celo štirikrat v Ameriki. Nekaj je tudi primerov, da je mož vzel s seboj ženo in otroke. Mnogo družin se je na ta način razbilo; često je preostanek družine potem prodal domačijo, prostovoljno ali prisiljeno, ter se odselil v Ljubljano. Izseljevanje v Ameriko je pojenjavalo šele zadnja leta pred veliko vojno - popolnoma končalo je šele za časa vojne same. Izseljevanje v Ameriko je prineslo več škode nego koristi. Malo je mož ali fantov, ki so si zares opomogli z ameriškim denarjem, bodisi da so ga sproti pošiljali domov ali da so ga prinesli s seboj na povratku.

Značilno je tudi, da so se kolonisti zelo pogosto preseljevali na Barju samem: Naselnik, ki je postavil hišo najprej na bolj oddaljenem ali samotnem kraju, se je preselil, včasih celo dvakrat, preden se je za stalno udomačil. Včasih se je selil s hišo vred. Vzrok je bil ali presamoten in preoddaljen kraj ali prevelika izpostavljenost povodnjim; ob času povodnji namreč voda ne nastopa povsod enako visoko.¹⁸⁸

Gibanje prebivalstva na Barju je bilo tedaj ves čas jako živahno in izpremembe segajo v najnovejšo dobo. Najčešče so izpremembe v prvi dobi po naselitvi; zato so n. pr. še v poslednjih

desetletjih pogostne na Ilovici kot mlajši koloniji, a manj v Črni vasi, ki kaže največjo stabilnost in je prešla zadnji čas že v stanje normalne vasi.

Na Ilovici je n. pr. od 31 hiš, kolikor jih je imela ta naselbina leta 1876., obdržalo do sedaj isti rod samo pet hiš, vse ostale so izpremenile rod, oziroma gospodarje, nekatere celo po tri- ali štirikrat; pa tudi večkrat; pet hiš pri tem ne morem vpoštovati, ker so jih medtem podrli. Preminjanje sega še prav v najnovejšo dobo. "Tod okrog smo sami prihajači", mi je pripovedoval kmet naselbine: na Ilovici, ki je kupil hišo in se naselil v njej pred 20 leti. Samo par je še "rojakov". "Rojaki, na Ilovici rojaki" se imenujejo tedaj starejši kolonisti. "Prihajače" pa imenujejo novodošle naseljence.

Naposled je treba omeniti, da je obilo primerov, kjer je hiša prešla na tuj rod le na pol, to se pravi, doma je ostala le hči, ki se je omožila in tako je zet prinesel k hiši novo ime. Takih primerov je obilo v vseh barskih vaseh.

Prinašam tabelo o izvoru naseljencev na Barju, s katere je razvidno, iz katerih krajev izhaja sedanje prebivalstvo, brez razlike na to, ali se je priselil sedanji rod ali starši, dedje ali pradedje sedanjih prebivalcev. Pripominjam, da sem pri tem vedno vpošteval gospodarja družine, kar je zelo potrebno pristaviti, zakaj zelo pogosto je žena doma iz drugega kraja nego mož. To je tembolj razumljivo, če se poleg navedenega vpošteva še sledeče: naselniki, osobito oni iz, novejše dobe, na Barje niso prišli direktno, temveč so se sprva držali kje v bližini. Precej je primerov, da se je družina s kmetov preselila v Ljubljano, živela tam nekaj let, mladi fant iz take družine, ki je služil za hlapca ali slugo ali bil delavec, se je v mestu oženil in si potem kočjo na Barju za male denarje kupil ali postavil. Žena je bila običajno po rodu iz drugega kraja. Slično sta iz različnih krajev mož in žena v onih družinah, ki so prišle iz Amerike. Zelo pogostni so primeri, da se je družina priselila na Barje, ker je bila žena doma ali z Barja ali pa iz kake obrobne vasi, dasi je bil mož rodom iz drugega kraja.¹⁸⁹

Tabela o izvoru prebivalstva je zelo instruktivna. Tu se predvsem vidi, da prevladujejo, vsaj relativna, v Črni vasi kot najstarejši koloniji priseljenci iz dobrovskih vasi, da pa so priseljenci iz dolenskih vasi zelo slabo zastopani. Pravo nasprotje Črni vasi je Ilovica; tu je priseljencev od Dobrove zelo malo, zato pa prevladujejo Dolenjci iz vasi okrog Šmarja in Grosuplja tja do Višnje gore. Izanci, to je priseljenci iz občin Tomišelj, Vrbljene, Iška vas, Iška Loka in Studenec-Ig, so sicer precej zastopani, ali vendar ne v oni meri, kakor bi bilo pričakovati z ozirom na bližino. K temu naj se še pripomni; da so vse družine dobrovskega pokolenja na Ilovici, Izanski cesti ter v Lipah prišle preko Črne vasi; to so razseljenci iz onih družin, ki so prišle v starejši dobi na Barje. Sploh so se Dobrovčani priseljevali največ v prvi dobi kolonizacije, le malo jih je prišlo še v drugi; dobi. Nasprotno pa iz dolenskih vasi sprva ni bilo

priseljencev, a v zadnji dobi se prav Dolenjci največ priseljujejo. Ižanci so se naseljevali ves čas v približno enakem razmerju. Opazuje pa se, da so družine Dobrovčanov zelo krepke; po večini se drže stanovitno in so se razrastle v največ novih družin.¹⁹⁰ Tudi nekatere dolenske družine kažejo veliko žilavost, a ižanske so videti manj močne. Presenetljivo je, da je tako malo naseljencev iz bližnjih vasi občine Brezovica in Preserje in prav tako z zapadnega obrobja Barja. Oddaljeni kraji so, kakor se vidi, razmeroma dosti zastopani; precej jih je bilo tudi med kolonisti, ki so se pozneje zopet odselili z Barja.

Tabela o izvoru naseljencev na Barju.

Družine, ki so naseljene na Barju, izvirajo iz krajev:

	Občina Dobrova	Občina Brezovica in obč. Preserje	Ižanske obč., Tomišelj, Vrbljene, Iška vas, Iška Loka, Studenec in fara Golo	Šmarsko-grosupeljska kotlina (Občine: Šmarje, Št. Jur, Grosuplje, Žalna, Polica, Račna in fara Lipoglav)	Občina Rudnik	Štepanja vas, Bizovik in Dobrunje	Ljubljana	Oddaljeni kraji				Skupno število hiš	
								Dolenjsko	Gorenjsko	Notranjsko	drugi		
Črna vas	20	2	15	4	-	-	-	1 Dobrepolje	1 Moravče	1 Logatec	-	6	51
Lipe	1	1	1	-	-	-	-	3 2 Turjak 1 Dobrepolje	-	-	-	3	9
Havptmanice	-	-	3	3	-	-	-	1 Litija	-	1 Polhov Gradec	-	-	8
Ižanska cesta (Volar)	1	-	4	2	1	-	-	-	3 2 Posavje 1 Moravče	1 Horjul	-	2	20
Ižanska cesta (srednji del*)	1	-	6	6	-	-	1	4 1 Turjak 1 Vel. Lašče 1 Krka 1. Št. Vid pri Stični	-	-	-	2	20
Ilovica	1	2	11	28	4	3	2	2 1 Turjak 1 Dobrova pri Mokronogu	6 1 Škofja Loka 1 Radomlje pri Kamniku 1 Rova pri Kamniku 1 Dob pri Domžalah 1 Dolsko 1 Ribče pri Kresnicah	3 1 Planina 1 Pako pri Borovnici 1 Horjul	1 Makole pri Poljč anah	3	66
Skupaj	25	5	40	43	5	3	3	11	11	6	1	16	169

Opomba: Številke pomenijo število družin.

* Spodnjega dela Ižanske ceste tu nisem vpošteval, ker je že v vsem ljubljansko predmestje

Presenetljivo malo je stikov in zvez med priseljenci in njihovim prvotnim domačim krajem

ter tamkaj ostalimi sorodniki. Že druga generacija po večini pozabi na daljne sorodnike, jih ne gre nikdar poselit in se ne zanima za njih nadaljnjo usodo. Ostane jim tedaj samo še spomin ali pa niti ta ne več. Našel sem, da nekateri mlajši Barjani, vnuki onih kolonistov, ki so prišli na Barje v prvih desetletjih kolonizacije, niti ne vedo; odkod so prišli njihovi predniki, ali pa vedo kvečjemu za faro.

Naselniki, ki so se priselili kasneje, kupivši zgrajeno hišo od poprejšnjih kolonistov, običajno malo vedo o svojih prednikih, često komaj hišno ime prejšnjih kmetov, pravega priimka niti ne. Zato je v primerih, ko so se lastniki hiše po večkrat menjavali, zelo težko, včasih celo nemogoče od ljudi samih izvedeti, kdo je že bival v njej poprej. Sploh gine med prebivalstvom spomin na starejše čase kolonij na Barju zelo hitro; mlajši se ne zanimajo za preteklost in vedo o njej že jako malo, starejši, ki jo poznajo, ali iz lastnega doživetja ali po opisovanju staršev, odmirajo hitro in z njimi gine tudi spomin na prvo dobo.

2. Gospodarsko stanje naseljencev.

Posestva na Barju so se prvotno zelo naglo drobila. Od prvotnih 23 parcel, ki so se prodale leta 1830. v kosih po 20 oralov, ni ostala do danes v isti velikosti niti ena; vse so se razdelile. Zemljišče se je delilo včasih med bratoma, včasih med očetom in sinom, po 10 oralov, včasih se je odprodalo ali celo razprodalo. Osobito je razkosavanje pospeševalo pogostno izpreminjanje posesti; ko je kolonist ali pa n. pr. ljubljanski magnat prodal svojo hišo z zemljiščem, je često svet razdelil na kose po pet oralov in jih razprodal, hiši pa je ostalo malo zemlje. To velja osobito o onih parcelah, ki so bile last podjetnikov iz Ljubljane. Posestvo Kmetijske družbe (35 oralov), ki je prešlo leta 1837. v privatne roke ljubljanskega posestnika, se je naposled razprodalo na drobne kose. Razkosavanje je šlo po večini do parcel po pet oralov, na manjšo velikost bolj redko; na večini od njih so se postavile nove hiše, razen v vzhodnem delu Črne vasi.

Pozneje je prišel obratni proces. Svet se ne kosa več, temveč se množi. Toda posestniki morajo dokupovati zemljišča drugje, zakaj na nekdanjem Volarju je domala vse poseljeno. Na severni strani prvotne kolonije, to je med črnovaško cesto in Ljubljanico; je prešla že velika večina zemljišč v posest Črnovaščanov. Ljubljančani in Posavci imajo tu le še posamezne parcele. Semkaj se je tedaj najprej obrnila ekspanzija kolonistov.

Kmalu se je pokazalo, da tvori veliko oviro nadaljnji ekspanziji Ljubljanica, ki nima na vsem teku od Podpeči do Ljubljane niti enega mostu.¹⁹¹ Nekateri kmetje iz Črne vasi so kupili zemljišča na levi strani Ljubljanice, a so jih kmalu zopet prodali, ker je bilo preveč neprikladno,

obdelovati zemljo preko reke in prevažati pridelke s čolnom čez vodo. Potem so nekateri dokupili svet na tomišeljskem barju, južno od vasi, toda težavno je, ker do tja ni dobrega dohoda.

Kar se tiče Ilovice, je bilo stanje sicer v glavnem slično navedenemu, in prav tako ob Ižanski cesti: sprva razkosavanje, potem naraščanje nekaterih posestev. Toda pripomniti je, da so bile parcele na Ilovici že ob razprodaji manjše nego na Volarju¹⁹² in da so jih prvotno pokupili Ljubljčanani. Kolonisti so jih kupili šele od teh, po večini že njih kose. Kolonisti so imeli tu že takoj izpočetka mnogo manj zemljišča nego oni na Volarju. Prav tako se je v Havptmanicah leta 1871. svet razprodal na zelo majhne parcele in tudi tamkajšnji prvi naseljenci so imeli zelo malo zemlje. Povsod tod so si morali naseljenci polagoma dokupovati zemljišča, ki so bila poprej last Ljubljčanov in Posavcev.

Treba je naglasiti, da je še danes večina zemljišča na Barju - ako vzamemo v poštev vse mestno Barje - v posesti Ljubljčanov in Posavcev, tako da pripada kolonistom le manjši del površine.¹⁹³ Vse, kar je na levem bregu Ljubljanice med Tržaško cesto in Ljubljano ter Ljubljnico, ne prihaja za Barjane v poštev; tu ni niti ene parcele v posesti Barjanov.¹⁹⁴ Ob Ižanski cesti in na Ilovici imajo Posavci in Ljubljčanani še vedno obilo zemljišča.

Vso južno polovico Barja imajo v posesti kmetje iz ižanskih občin Tomišelj, Vrbljene, Iška Loka in Studenec ter iz vasi občin Šmarje in Rudnik. Tu se posestno stanje, kakor ga izkazuje karta v prilogi, do danes v bistvu ni izpremenilo. V območje ižanskih občin posegajo kolonisti le v neznatni meri, največ Črnovaščani.

Posebej je pri tem omeniti še dvoje veleposestev, Ivan in Oskar Kosler ob Ižanski cesti za Črno vasjo ter Josip Kosler v Lipah. Obe veleposestvi sta nastali šele v poznejši dobi, in sicer okrog leta 1860., na ta način, da sta Koslerja pokupila bližnja zemljišča, spadajoča po veliki večini v obseg katastralne občine Tomišelj. Veleposestvo ob Ižanski cesti meri 186 ha, veleposestvo v Lipah pa 131,4 ha. Obe veleposestvi je zadela agrarna reforma ter se razdeljujeta med okoliške kmete, Barjane, Ižance ter Jezerce.

Iz tabele o velikosti naselniških posestev na Barju¹⁹⁵ se prav dobro razvidi gospodarska razlika med starejšimi naselbinami Črna vas, Ižanska cesta (Volar) in Lipe, ki so ekonomsko mnogo močnejše, povsem poljedelske, ter mlajšimi, ekonomsko šibkejšimi selišči Havptmanice, Ilovica, Ižanska cesta (spodnji del), ki so le deloma še agrarna. V prvi skupini so večja posestva zastopana mnogo močnejše, v drugi pa popolnoma prevladuje zelo majhna posest.

Tabela: Velikost posestev v hektarih.

	Manj nego 1/2	½-2,5	2,5-5	5-7,5	7,5-10	10-15	15-20	20-25	Skupno število posestev
Črna vas	2	5	6	9	8	9	1	1	41
Lipe	-	3	2	1	-	-	1	1	8
Havptmanice	-	1	5	-	-	-	1	1	6
Ižanska cesta (Volar)	-	1	5	3	1	1	2	1	13
Ižanska cesta (ostali del)	20	9	6	-	-	-	-	-	35
Ilovica	5	26	13	5	3	1	-	-	53
Skupno	27	45	37	18	12	11	4	2	156

Največja tri posestva v navedenih vaseh merijo: 21,15 ha, 21,04 ha in 17,81 ha.

V celoti se vidi, da malo posestvo zelo močno prevladuje na Barju in da je pomanjkanje zemlje danes največje zlo Barjanov.

Posamezni kosi zemljišča so razmeroma precej daleč narazen; samo manjši posestniki imajo vso zemljo v eni parceli, vsi večji pa imajo zemljišča na raznih krajih. Največja je razdalja med njivami in hišo pri posameznih posestnikih - uro hoda, redko več.

Ker imajo premalo zemljišča, so si Barjani jemali v najem njive na veleposestvu Kosler ob Črni vasi, nekateri tudi od raznih drugih posestnikov Nebarjanov, ki niso sami obdelovali svoje zemlje. Po osvobojenju se je pričela izvajati agrarna reforma na obeh veleposestvih Kosler, kar pa ni bilo v prid le bližnjim kmetom iz Črne vasi, Ižanske ceste (Volarja) ter Havptmanic in Lip, temveč tudi ostale Ižanske ceste in Ilovice, v veliki meri pa tudi kmetov iz ižanskih vasi. V razdelitev se je odmerilo od veleposestva Josip Kosler (Lipe) le 9,21 ha med štiri kmete iz Lip (ostalih 30,87 ha se je odmerilo kmetom iz Tomišlja, Bresta in z Jezera). Od veleposestva Kosler na Ižanski cesti se je odmerilo za razdelitev med kmete skupno 129,54 ha. Toda od te množine odpade na Barjane vseh navedenih vasi le 79,29 ha, 49,41 ha pa se je prisodilo kmetom iz vasi ižanskih občin.¹⁹⁶ Ker agrarna reforma še ni definitivno izvedena, temveč je zemljišče oddano le v zakup, ga še nisem prištel k ostalim arealom. Sicer pa se je priglasila ogromna večina Barjanov k razdelitvi, tako da odpade na posameznike prav malo. Mora se tedaj reči, da je na Barju pomanjkanje zemljišča še vedno silno občutno.

Posebej je naglasiti, da je vse zemljišče, kar ga imajo Barjani, na ravnini in da sestoji ali iz njiv ali iz travnikov; druge vrste kulturne zemlje sploh niso zastopane. Razporejeno imajo tako,

da so v bližini doma najprej travniki, potem pa se vrstijo njive in travniki pomešano. Običajno je menjavanje, tako da se njive po nekaj letih uporabe puste kot travniki in se kose. Zemljišč, ki bi bila stalno za pašnike in na katerih bi se sploh samo paslo, nimajo kolonisti nikjer več. Pač pa imajo pašnike še kmetje izžanskih vasi na južnem Barju. Paša se vedno bolj opušča, ker je gotovo znak napredujočega racionalnega gospodarstva. Nekateri kmetje sploh nič več ne pasejo, temveč kosijo živini čez poletje sproti svežo travo. Še pred par desetletji je bilo običajno, da so pričeli na nekaterih travnikih po prvi košnji pasti, tako da niso imeli otave. Sedaj se izpreminja tudi to in zelo mnogi pasejo le še po končani košnji otave. Paša povzroča namreč na Barju tudi materialno škodo, ker se zemlja, kakor hitro je nekoliko več dežja, tako razmoči, da se živina močno udara, pri čemer se pašnik razkoplje in trava v koreninah poškoduje.

Druga značilnost posestev na Barju je, da Barjani nimajo gozdov, kar je gotovo izrednost za Slovenijo, kjer je težko najti selo, katerega kmetje ne bi imeli prav nič gozdne posesti. Na temelju zgodovine kolonizacije je samo ob sebi umljivo, da kolonisti gozda, ki raste le po hribih okrog Barja, nimajo.

V zadnji dobi se Barjani trudijo, da bi si kupili nekaj gozda, bodisi zaradi drv, predvsem pa, da si nabavljajo iz njega steljo, ki jo je doma vedno težje dobiti, ker se pičlo zemljišče z večjim pridom uporablja za travnike, dočim je nekdam resje, robidovje itd., ki je rastlo na šotni plasti, zadostovalo. V letu 1925. (junij) so imeli Barjani gozda: v Črni vasi štirje kmetje skupno 5.2845 ha, v Lipah dva kmeta 0.9686 ha, na Ižanski cesti (Volar) dva kmeta 2.6900 ha, na Ilovici 17 posestnikov 18.6733 ha in v Havptmanicah en posestnik 1.4834 ha, skupno tedaj 26 kmetov 29.0998 ha. Zaradi bližine rudniških hribov imajo le Ilovčani več gozda, toda tudi tu, kakor po drugih barskih vaseh; ga ima vsakdo le prav pičlo površino, saj odpada povprečno na vsakega gozdnega posestnika le 1.1192 ha gozda, kar je gotovo povsem neznatna množina.¹⁹⁷

Pomanjkanje gozda je tem občutnejše, ker je znano, da v Sloveniji, v deželi prevladujoče male posesti, po večini le gozd pomaga držati gospodarstvo v ravnovesju. Barjani tega nimajo in ne morejo niti prodajati lesa ali drv niti si nabavljati v gozdu za lastno gospodarstvo potrebnega kuriva. Zato je baš za kurjavo stiska vedno večja in skoro vsi posestniki imajo ob jarkih zasajene jelše ali breze, ki jih sproti obsekujejo ali sekajo, da si iz njih napravljajo drva. Toda drevje ob jarkih, med njivami in travniki, znatno oškoduje bližnje zemljišče.

Nedostatki zaradi pomanjkanja gozda so se pokazali na Barju šele v poslednjih desetletjih; zakaj poprej je šota tvorila dobro nadomestilo zanj.

Danes je samo še malo kmetij, ki imajo svojo šoto, in sicer v Črni vasi 9, v Havptmanicah 2, v Lipah 1, na Ižanski cesti 1; nekatere od njih pa imajo šoto uro hoda daleč, za Grmezom. Toda vsi navedeni kmetje imajo le prav majhno množino šotne zaloge še na razpolago, tako da

jim more pri skrajni varčnosti zadostovati samo za nekaj let; skupna površina ne meri niti 1 ha. Zavedajoč se nje dragocenosti, varčujejo z njo do skrajnosti, sicer bi jim je bilo že davno zmanjkalo. Pač pa je še šote na veleposestvu Kosler za Črno vasjo, ki jo oddaja letno Barjanom v eksploatacijo v majhnih deležih, toliko da jo imajo za lastno kurjavo; ali tudi tu je šotne površine samo še do 30 ha. Drug mnogo manjši kompleks šote je pri Babni gorici, a tudi tu le še v zadnjih ostankih. Vsa šotna površina, ki je še ohranjena tu in tam med njivami, tvori zadnji ostanek velikega šotnega kompleksa, ki je bil še okrog leta 1900. kompakten; obsega danes komaj kakih 5 do 10 ha. Nekoliko znatnejši kompleks šote je razen navedenega samo še na Koslerjevem veleposestvu v Lipah, ki obsega kake 3 ha^{MOA}. Tudi ob skrajni varčnosti bo šota na Barju tekom bližnjih let popolnoma izginila in potreba po gozdu bo vedno večja.

Silno bi bilo tedaj potrebno, razdeliti med Barjane tudi nekaj gozda, kar je že danes nujno, še bolj pa bo v nekaj letih.

Glede kultur je z originalnih kart 1 : 25.000 razvidno, da na Barju, ako vzamemo v poštev celo površino, jako prevladuje travnik. Posestniki barskih zemljišč iz Ljubljane in iz posavskih vasi goje le travo, zato prevladujejo travniki osobito v severnem in severovzhodnem delu. V južnem predelu imajo prebivalci obrobni vasi na Barju največ travnike, ponekod celo pašnike. Iz tega se vidi, da je Barje danes področje živinoreje, ne poljedelstva. Kmetje okoliških vasi izrabljajo zemljišča na Barju, da morejo rediti dovolj živine; brez barskih travnikov bi bilo v ljubljanski okolici nedvomno precej manj živine, nego je je. Pa tudi Barjanom samim je travnik koristnejši nego njiva. Vzrokov za to je več. Predvsem je bil zaradi pogostih poplav riziko z njivo mnogo večji, nego s travnikom, ker njivam povodenj hitreje in bolj škoduje, nego travi. Drugič je zemlja na Barju zelo občutljiva; prevelika moča - in ta je v klimi na Slovenskem zelo pogostna - naglo oškoduje pridelek na njivi, a na travniku ne. Na Barju je deževno leto za pridelek najslabše; leto, ki velja drugod za presuho; je za Barje baš ugodno in daje v splošnem najboljši pridelek. Dalje je kakovost pridelka na Barju, bodisi žita ali krompirja itd., precej slabša, nego kakovost enakega pridelka "na trdini", to je mineralni zemlji izven barja. Pridelek na Barju tedaj slabo konkurira s pridelkom iz ostale dežele. Nasprotno je z živinorejo. Trava z Barja je enakovredna oni s trdinske zemlje. Naposled je poljske pridelke celo v shrambah težje obvarovati pred povodnijo, nego seno. Živinoreja pa je najpraktičnejša panoga kmetijstva na Barju tudi zaradi bližine Ljubljane. Najbolj oddaljeni konec Črne vasi z Lipami je oddaljen od mesta le 7 do 8 km, štiri petine Barjanov pa ima do Ljubljane manj kot 5 do 6 km. Barjani vozijo mleko v Ljubljano, in to je velik del njihovega dohodka, ki drži pokonci marsikako gospodarstvo. Ubožnejši dajo često vse mleko v prodaj in ga stradajo sami, samo da dobijo z

^{MOA} Te šote že dolgo ni več.

njim sprti potrebne dohodke za nakup druge prehrane. Kljub vsemu temu je često gospodarstvo pasivno; da krijejo primanjkljaj, morajo ubožnejši za zaslužkom v Ljubljano, bodisi posestniki sami ali njihovi sinovi in hčere.

Pripomniti je še, da je zaradi obilice jarkov zemljišče na Barju že samo po sebi nekoliko manj rentabilno, nego normalno zemljišče na Slovenskem. Zemljišča se ne morejo obdelovati do zadnjega koticčka, ker je treba pustiti ob jarkih nekaj prostora. Vzdrževanje jarkov zahteva vsako leto nekaj stroškov, bodisi v denarju, bodisi v času; jarke je treba namreč zelo pogosto čistiti, ker se zasujejo in zamočvirijo izredno naglo.

Treba je naglasiti, kako važno vlogo igra zaslužek v Ljubljani za Barjane, osobito v zadnjih dveh, treh desetletjih, odkar je nehala šotna eksploatacija. Mnogo je že kmetov, ki hodijo redno na delo v Ljubljano, nekateri v tvornice, drugi za drugačnim poslom, dočim žena z otroci obdeluje malo posestvo. Mnogi se vozijo na delo s kolesom; zjutraj, preden odidejo, in zvečer, ko se vrnejo, delajo na polju, zlasti težje posle. Mnoge družine živijo tedaj napol kmetsko, napol delavsko življenje. Osobito je to amfibijsko gospodarstvo razširjeno v predelih, ki ležijo bližje Ljubljani, na spodnji Ižanski cesti in na Ilovici, kjer je mala posest najmočneje zastopana. Tu je prav malo kmetov, ki bi se pečali samo s kmetijstvom. Pa tudi v spodnji Črni vasi, na gornji Tržaški cesti in v Havptmanicah je precej kmetij, katerih člani so zaposleni v Ljubljani. Na dnino doma hodijo sedaj kmetje skrajno malo, ker je malo velikih kmetij, pač pa gredo večjim kmetom kositi in sušiti ob času košnje, ženske pa hodijo tudi žet ali plet. Ubožnejši zaslužijo vsako pomlad in jesen, ko je treba trebiti jarke, osobito pri večjih prekopih, za katere morajo skrbeti v glavnem oblastva.

Še več, kakor kmetje-posestniki sami, gredo za delom v Ljubljano sinovi nekako od 16. do 18. leta dalje, seveda največ iz hiš, stoječih bližje mestu. Prav tako hodijo na delo v Ljubljano dekleta, bodisi v tvornice ali v razna druga podjetja.

V načinu kmetovanja se je izvršila tekom poslednjih 25 do 30 let velika izprememba na boljše. Večina kmetov upotrebljava umetna gnojila, kar se opaža osobito pri posestnikih, starih izpod 40 let. Starejša generacija je bila napram takim novotarijam zelo nezaupna in je kazala malo smisla za racijonaliziranje gospodarstva. Ko pa se je leta 1900. uredilo kmetijsko preizkuševališče v Črni vasi, ki je delalo mnogovrstne preizkuse z raznimi sadeži in umetnimi gnojili, ko so se vrhtega kmetje navajali na racijonalno gospodarstvo z nagradami za najboljše rezultate pridelovanja s sredstvi, semeni in navodili preizkuševališča, se je metoda. obdelovanja silno izboljšala. V isti dobi se je na vsem Barju osnovalo vsega, skupaj sedem vzornih kmetijskih postaj in preizkuševališč.¹⁹⁸ V pogledu racijonalizacije je mnogo koristila z nasveti in poukom združena iniciativnost nadučitelja Črnagoja, prvovrstnega ekonomskega strokovnjaka.

Mlajša generacija obdeluje zemljo mnogo intenzivneje in racionalneje, se da rada poučiti bodisi po izobrazencih-strokovnjakih kakor tudi po knjigah in strokovnih časopisih. S pomilovanjem in preziranjem govore mlajši o starih kmetih, ki so gospodarili po starem ali ki še vztrajajo v konservativnem skepticizmu ter odklanjajo vsakršno investicijo, ki prinese dobiček šele čez mesece ali leta.

Domače industrije ni nikake. Tudi obrtnikov je izredno malo; v barskih vaseh se je le redko držal kak obrtnik, krojač ali čevljar ali šivilja. Toda ta ali oni kmet je dal svojega sina učiti kakega obrta v druge kraje; ali bilo je mnogo primerov, da je fant po enem ali po dveh letih zapustil mojstra in se vrnil domov, ne da bi se obrta izučil do kraja. Bilo je celo več primerov, da so se mladi fantje izučili obrta popolnoma; ko pa so se vrnili domov, niso nikdar izvrševali izučenega obrta, marveč so ga zanemarili ali celo pozabili. Najnovejša doba je tudi v tem pogledu prinesla izpremembo na boljše.

Toda po drugi strani je značilno, da je med Barjani mnogo samoukov, osobito v mizarstvu ter čevljarstvu. Ni malo kmetov, ki se niso nikjer učili obrta, a si znajo sami popraviti ali celo napraviti čevlje; nekateri delajo tudi za sosede. So celo taki, ki so se sami naučili izvrševati čevljarske, mizarske, tesarske, zidarske, kolarske posle, skratka, da se lotijo vsakršnega posla in pomagajo sosedom v najraznovrstnejših potrebah. Bilo je več primerov, da si je kmet sam postavil leseno hišo, jo sam pokrival s slamo, si izdelal vse pohištvo, si napravil voz itd.

3. Razvoj hiše in gospodarskih poslopij.

Prvotno so si kolonisti na Barju postavljali hiše iz lesa, in sicer ali iz obtesanih brun ali iz debelih desk (plohov) ter jih pokrivali s slamo. Leta 1840, so bile od prvih 25 hiš samo tri zidane, in sicer hiša Kmetijske družbe, hiša ljubljanskega podjetnika Andreja Schittnigga (sedaj hiša št. 10 v Črni vasi) in hiša ob Ljubljani v Lipah. Vsi pravi kolonisti pa so imeli lesene koče.¹⁹⁹ Hiše so bile povečini majhne; gospodarska poslopja so bila le skromna. Leta 1840. od 25 kolonistov 9 sploh ni imelo posebej stoječih gospodarskih poslopij.

Notranjo uredbo prvotnih hiš je težko dognati dovolj točno, ker se lesene hiše ne držijo dolgo, osobito pa ne na močvirnem, izredno vlažnem ozemlju, kakršno je Barje. Veliko večino hiš prvotnih naselnic so že davno podrli, ker je leseno gradivo zgnilo, osobito v prizemnem delu, ter si na istem mestu postavili nove, bodisi lesene ali zidane koče. Ostale hiše je uničil požar. Kot stavbi sta najstarejši hiši št. 2 in št. 42 v Črni vasi, ki pa sta se, zlasti prva, tekom časa predelavali. Ni pa verjetno, da sta še iz vrste prvotnih naselniških hiš. Točne podrobne podatke je težko zbrati, ker se je na hišah rod izpreminjal, spomin najstarejših živečih Barjanov pa ne

sega dovolj daleč.

Iz priloženega tlorisa hiše št. 42. v Črni vasi se lahko sklepa, kake so bile starejše hiše kolonistov. Na sredi poslopja veža, na enem koncu "hiša", to je stanovanjska, hkrati edina soba, ki so jo pozneje pregradili, a nato steno zopet odstranili; na drugem koncu je bil majhen hlev za dve, tri krave, vzporedno z njim klet, vse pod skupno streho. Pozneje so steno med hlevom in kletjo odstranili in razširili hlev na ves prostor, namesto kleti pa napravili jamnico.

Kar je starejših hiš ohranjenih, so domala vse iz druge dobe kolonizacije. Tudi v tej dobi so bile skoraj vse hiše iz lesa, prav malo je bilo kmetov, ki so si postavili zidane. Od pozneje postavljenih hiš segajo najstarejše lesene v 60 leta. Te je že mogoče poznati podrobneje. Hiše premožnejših imajo po več prostorov in so obdane z gospodarskimi poslopji (kozolec, skedenj, hlev). Taka je n. pr. hiša št. 23 v Črni vasi, ki je last enega najpremožnejših kmetov, postavljena v šestdesetih letih na prostoru pogorele prejšnje hiše. V notranjosti je razdeljena, kakor kaže priloženi tloris. Na enem koncu je "hiša", to je glavna soba, kjer je središče družinskega življenja; tudi ta je bila nekaj časa pregrajena, da je bila starima dvema za "kot". Na drugem koncu je klet, kjer se hrani n. pr. krompir, kislo zelje itd., in vzporedno z njo je kašča, to je shramba za kruh, žito, moko itd.

Glede kleti je potrebno opozoriti na posebnost, da na Barju zaradi prevlažnih tal sploh nimajo podzemskih kleti. Prevlažna zemlja, previsoka talna voda, osobito pa stalna nevarnost povodnji, jih onemogočajo popolnoma. Zato imajo na Barju kleti le nad zemljo; od običajnih shramb se razlikujejo po tem, da so v njih tla iz ilovice, ne iz desak, da imajo le neznatne line, a še te zagrnjene, tako da je v njih zelo temno.

V prejšnjih časih so nadomeščali na Barju kleti z "jamnicami". Jamnice so bile posebej stoječe, iz šote zgrajene provizorne kolibe, ki so jako dobro držale toploto. V jamnice so shranili čez zimo krompir, repo, peso, korenje itd. Postavili so jih jeseni in jih spomladi ali vsaj na poletje podrli, šoto pa porabili za kurjavo, ali, če se je preveč zamočila, za steljo. Jamnice so bile nekdanj splošno v navadi, sedaj pa jih ne delajo več, v glavnem zaradi pomanjkanja šote. Pač pa pogosto zakopljejo na primer repo kar na prostem, ako je njiva blizu doma, celo kar na njej, in jemljejo pozimi repo sproti venkaj; temu načinu hranjenja pridelka pa so nevarne povodnji, ki vzdignejo sadež in ga odnesejo.

Ubožnejše hiše, ki so se zgradile n. pr. v dobi 1860. do 1890., so zgrajene povečini slično, kakor najstarejše hiše kolonistov; kaže jih priloženi tloris hiše št. 9 v Črni vasi, zgrajene v letu 1885. Tu imamo eno edino stanovanjsko sobo, ki je običajno premajhna, da bi se mogla deliti; na drugem koncu je hlev, ki ima poseben izhod in je seveda zelo majhen, kvečjemu za dve, tri krave. Vzporedno s hlevom je klet, kakor že opisano. Ko si je družina opomogla in si postavila

posebej gospodarska poslopja, s steno med hlevom in kletjo odstranili in razširili hlev na ves prostor. Takega tipa so bile običajno hiše siromašnejših kolonistov navedene dobe; kažeta jih priloženi sliki št. 2 in 3. Te so bile na Barju najpogostnejše, tako da se morejo označiti kot tip starejših barjanskih hiš. Zdi se, da so jih delali po vzorcu hiš prvih kolonistov. Navadno niti niso bile zgrajene iz svežega lesa; siromašni kolonist, ki si je nameraval postaviti kočico na Barju, je kupil v eni sosednih vasi star skedenj, ga podrl in prepeljal na Barje, ga s tesarji nekoliko predelal in iz njega sestavil - hišo. Veliko število hiš na Barju je nastalo na ta način. Nekateri so si v isti namen kupili leseno šupo, ki je bila dotlej shramba za seno, jo prestavili in predelali v hišo. Znano je celo več primerov, da se je kolonist na Barju preselil z enega na drug konec naselbine ali celo v drugo vas in je pri tem leseno hišico podrl, prepeljal ter postavil na novo.

Ta tip hiš je bil prvotno brez posebnih gospodarskih poslopij; mal hlev je tvoril del hiše pod skupno streho. Edinole svinjak je stal naslonjen ob zadnjo stran hiše. Siromašnejši kolonisti so si običajno šele polagoma postavljali gospodarska poslopja, v razmerju s tem, kolikor so si gmotno opomogli, ter hkrati izpreminjali posamezne prostore v hiši. Seveda je to razumljivo za dobo šotne industrije, ko so živeli največ od zaslužka pri rezanju šote in kopanju jarkov; za ono malo množino sadežev, ki so jih pridelali doma, so si pomagali na ta način, da, so dali n. pr. žito sušiti v kozolec k enemu od sosedov, da so žito zmlatili v tujem skednju itd. Običajno so si pozneje postavili najprej kozolec, kjer so spravljali steljo, šoto in seno ter seveda sušili žito; šele pozneje so postavili skedenj ter hlev.

Tekom zadnjih treh, štirih desetletij, to je v tretji kolonizacijski dobi, se je način gradnje hiš še bolj izpremenil. Treba je opozoriti, da popolna prevlada lesenih hiš v prvi in drugi dobi kolonizacije ni bila slučajna; saj se ne vejama z dejstvom, da je bilo v vaseh na robu Barja že v oni dobi mnogo zidanih hiš, očitno mnogo več nego lesenih. Lesene hiše so postavljali, ker so bila v prvi dobi tla na Barju še zelo mehka, prikladna le za lažjo leseno zgradbo, ne pa za težko zidano. Vrhtega bi bilo treba kamen ali opeko po slabih potih voziti najmanj eno do dve uri daleč. Dandanes so tla na Barju vendarle precej trdnejša, a še vedno je treba, preden gradijo zidano hišo, v temelj pod zidovi zabiti kole, običajno po dva do tri metre dolge; zanje porabljajo navadno svež jelšev les. Tak način fundiranja hiše je posebnost Barja. Ako ne bi zabili kolov pod zidovi, bi se zid polagoma pričel ugrezati, nastale bi v njem razpoke in vsa hiša bi prišla v nevarnost. Spočetka kolonisti še niso poznali posebnosti barskega terena in svojih prvih hiš niso prilagodili kakovosti tal. Poroča se, 200 da so prvi kolonisti mnogo trpeli zaradi tega. Vsaka hiša je nekoliko zlezla v tla in ob času povodnji jo je voda zalila. Kmalu so pričeli zabijati kole pod zgradbo ter si vrhtega za temelj napeljali od Ljubljaniče ali s periferije trdinske zemlje, tako da so fundament dvignili za en ali vsaj pol metra nad okolico. Hiša je potemtakem stala na vzvišenem

prostoru in je bila v času povodnji kot na otoku. Ker pa je tudi napeljani fundament polagoma lezel v mehko osnovo, so morali po nekem času hišo "vzdigniti", t. j. pod njo napeljati znova trdinske prsti, hišo pa podzidati. Le najbolj zanikrni so imeli še vedno nizko postavljeno hišo in zato ob povodnjih do en meter vode v njej.

Da so pričeli namesto lesenih graditi zidane hiše, so še drugi vzroki; les je imel nekdanj mnogo manjšo ceno, opeka pa razmeroma visoko - kamen za zgradbe ni prihajal toliko v poštev, ker ga je bilo težko prevažati eno do dve uri daleč. V zadnji dobi pa je cena lesa močno poskočila - svojega gozda Barjani nimajo - tako da ipak ni toliko dražje, postaviti zidano namesto lesene hiše, a je vrh tega mnogo trpežnejša nego lesena. Kakor že rečeno, izkazalo se je, da lesene hiše zaradi prevelike vlage in pogostih poplav hitro propadajo; osobito spodnji deli, nahajajoči se ob tleh, strohnijo in zginejo zelo kmalu, tako da je bilo treba leseno hišo često podzidati s pol do en meter visokim zidom.

Nadomeščanje lesenih hiš z zidanimi, karakteristično za tretjo dobo kolonizacije, gre vzporedno z odstranjevanjem šotne plasti in z osušitvijo ter napredujočo utrditvijo tal. Posebno mnogo zidanih hiš je prišlo na mesto lesenih v času boljše gospodarske konjunktore v povojni dobi. Zadnja leta hite Barjani lesene hiše zamenjavati z zidanimi z izredno naglico; v vojni dobi se dolgo ni nič popravljalo, sedaj pa smatra vsakdo za nespametno, leseno kočo popravljati in zdi se mu edino umestno, podreti jo in postaviti zidano, kar pomeni za dolgo dobo konec nevšečnim popravam. Prevlada zidane hiše se pokaže posebno jasno, če pogledamo po letu 1918. na novo zgrajene, tedaj popolnoma nove hiše. Postavilo se je od leta 1918. do 1926. v Črni vasi 5, v Lipah -, v Havptmanicah 2 (1 na mestu, kjer je nekdanj že stala hiša), na Ižanski cesti (Volar) 1, na Ižanski cesti (ostali del) 11, na Ilovici 10, tedaj skupno 29 hiš. Od teh 29 hiš so lesene samo 3, in sicer 2 v Havpmanicah, 1 na Ižanski cesti (Volar), vse ostale so zidane.

Danes je v barskih naselbinah velika večina zidanih hiš, lesenih le še prav malo, a še te ginejo od leta do leta. Po stanju iz septembra leta 1926. je razmerje med zidanimi in lesenimi hišami v obsegu koloniziranega Barja sledeče:

hiš			
	lesenih	zidanih	skupaj
Črna vas	18	33	51
Lipe	1	8	9
Hauptmanice	6	2	8
Ilovica	10	56	66
Ižanska cesta (Volar)	4	11	15
Ižanska cesta (srednji del)	2	18	20
Ižanska cesta (predmestje)	-	20	20
skupno	41	148	189

K temu je pripomniti, da je nekaj hiš, kjer ima samo stanovanjski del še lesene stene, ostale pa so že zamenjali z zidanimi.

Prav tako se je izvršila izprememba s strehami. Lesene hiše so imele seveda slamnato streho. Zidane hiše so skoro vedno, le z redkimi izjemami, pokrite z opeko, ali, kakor v najnovejši dobi, s škrljem. Tudi na gospodarskih poslopih so pričeli slamnate strehe zamenjavati z opeko.

Vzporedno s prevladovanjem zidane hiše se je izvršilo povečini tudi notranje razširjenje. Nove zidane hiše imajo skoro vedno več stanovanjskih prostorov nego lesene. Najinteresantnejše je primerjati staro leseno in na njenem mestu zgrajeno novo hišo. Veža se često predeli, tako da ostane ona polovica okrog peči, oziroma ognjišča, zares kuhinja, predel pri vhodu, odkoder grede vrata v hišo, na "drugi konec" in v kuhinjo, pa ostane veža, a tako, da dim ne more vanjo; veža dobi običajno tla iz desak, dočim so bila sprva le iz ilovice. Namesto glavne stanovanjske sobe sta nastali dve, prva večja, ki je obdržala značaj družinskega središča, in zraven nje manjša, ki je ali spalnica za gospodarja in gospodinja ali pa shramba. Na drugem koncu hiše je še ena soba, ki jo uporabljajo za kaščo in ki je često namenjena starima dvema za "kot"; vzporedno z njo je klet, včasih prvotna hlev. Kašča se pogosto zgradi posebej k hiši ali k skednju. Navedeni posamezni prostori so lahko določeni za razne namene, razdelitev pa je ta najčešča (glej priloženi tloris nove hiše št. 11 v Črni vasi, zgrajene v letu 1911., na mestu pogorele lesene hiše tipa, kakor ga kaže tloris št. 2).

Pa tudi v podrobnem se je notranjost izpremenila. V kuhinji se je naselil štedilnik, obok nad kuhinjo, kjer se je lovil dim, se je izpremenil v raven strop, iz katerega vodi naravnost iznad ognjišča "dimnik na cilinder".

Kakor že navedeno, je bilo na Barju mnogo hiš prvotno brez gospodarskih poslopij, gotovo pa domala vse siromašnejše. Lepo se lahko opazuje, kako se gospodarski napredek kmetije kaže predvsem v pomnožitvi gospodarskih poslopij, ki jih Barjani imenujejo "zdelovanje". Dandanes je malo hiš v vaseh Barja, ki bi bile brez zdelovanj, v Črni vasi in na Volarju najmanj, na Ilovici, ležeči bliže Ljubljani, in na spodnji Ižanski cesti več. Skoro se lahko reče, da so brez njih le pretežno delavske kočice in pa nove hiše, ki so se šele zgradile; vidi pa se pri najnovejših, da streme gospodarji za tem, postaviti si čimprej tudi gospodarska poslopja. Dandanes je razen najnovejših malo hiš brez kozolca, več brez skedenja. Kozolec stoji vedno samostojno, a blizu hiše. Skedenj ne stoji vselej posebej, marveč se često drži kakega drugega poslopja, najčešče hiše ali hleva. Hlev stoji včasih kot posebno poslopje, kar je običajno znak večje kmetije. Vendar je še vedno največ gospodarjev, ki imajo hlev pod skupno streho s hišo. Pogosto so v eni vrsti hiša, hlev in skedenj, vse pod skupno streho.

Za poslopja na Barju je karakteristična izredna neenotnost in individualnost. Skoro na vsakem posestvu lahko opazujemo, kako so posamezna poslopja šele polagoma prizidavali, seveda v različnih dobah, v razmerju z gospodarskim napredkom družine. Pogostni so primeri, da je hiša še starinska, nizka in lesena, z majhnimi okni in slamnato streho, takoj zraven pa se drži hlev, moderno zidana, z opeko krita visoka stavba z velikimi okni.

Nove zgradbe se gradijo povsem neodvisno od tradicije; nove hiše se zidajo, lahko se reče, racionalno, prav tako hlevi. Merodajen je le preudarek, stari običaji ne veljajo več mnogo. Okna so pri novih hišah mnogo večja nego poprej - tudi pri starih hišah so majhna okna povečini preuredili v velika.

Najnovejše hiše, osobito na Ilovici in spodnji Ižanski cesti, se odlikujejo po tem, da imajo samo ena vrata, in sicer na zadnji, od ceste proč obrnjeni strani. (Primerjaj sliko št. 4.) Ta novost stoji v nasprotju s tradicijo; vrata na obeh straneh, spredaj "velika vrata" kot glavni vhod in zadaj "mala vrata" za zvezo z gospodarskimi poslopiji, so bila doslej običajna in le redke so bile izjeme. Tip hiš z enim vrati je prinesla šele najnovejša doba v okolici Ljubljane. Zadnji čas se množijo primeri, da posestnik starejše hiše vrata na cesto zazida, oziroma jih izpremeni v okno. Ta novost pa je praktična; druga vrata se v resnici lahko pogrešijo in samo z enim vhodom se pridobi prostor in zmanjša nadležni preprih ter mraz. Kaže zgovorno, kako izginja konservativnost med kmetskim prebivalstvom.

Hiša z gospodarskimi poslopiji je vedno obdana z drevjem; razlika med staro in novo dobo pa je v tem, da so bile hiše poprej obdane z malo koristnim drevjem rastočim ob jarkih okrog hiše, z brezami, jelšami, vrbami itd. Ta drevesa, ki na Barju izredno naglo rastejo, so zasadili takoj, ko so postavili hišo. Običajno so pustili, da so zrastle prav visoko; čuvala so lahke lesene

stavbe, osobito kozolce, da jih ni prevrnil vihar, ki na barski ravnini nastopa često z veliko silovitostjo. Sadnih dreves je bilo poprej zasajenih le malo okrog hiše. Novejša doba z zmago racionalizma pa je tudi tu prinesla izpremembo. Stara nekoristna drevesa so posekali, namesto njih pa zasadili okrog hiše sadno drevje, največ jablane, ki uspevajo najboljše; običajno so sadni vrtovi dandanes okrog hiše zelo obsežni. Po vrsti dreves se spoznajo že na prvi pogled stare hiše od novejših.

Posebnost Barja je posebne vrste vodnjak ("štérna"), to je okrogla jama, izkopana tri do štiri ali pet metrov globoka, ki ima zgoraj poldrug do dva metra v premeru. V njej se nabira talna voda, ki jo zajemajo z vedrom, to je na dolgem drogu nasajenim majhnim škafcem. Voda v takih vodnjakih pa je slaba in rabijo jo po večini le za živino, za ljudi pa hodijo po vodo na Ljubljano ali na kak potok z "živo", to je tekočo vodo. Na Barju, kjer prevladuje v jarkih stoječa voda, ki se ob normalnem vodnem stanju komaj giblje, označujejo večje jarke ter kanale, po katerih je napeljana voda-studenčnica preko ravnine v Ljubljano ali Iščico, živo vodo. Taka voda dobi v toku preko Barja mnogo barskih primesi in neprijeten okus ter je za pitno vodo slabo parabna. Tudi Ljubljaničina voda je zelo kalna, celo ob normalnem vodnem stanju nosi mnogo blatnih primesi. V vodnjaku vrh tega poleti običajno zmanjka vode, kadar dalje časa ne dežuje, ker globljih vodnjakov ni. Vsak vodnjak je obdan ali boljše pokrit z "oklepom", to je nekako leseno streho, da je varno za živino in otroke in da v vodo ne leti listje. Težave s pitno vodo so na Barju izredno velike; vodovod je za naselbine skrajno nujna potreba.

4. Nekatere posebnosti naseljenega prebivalstva.

Na Slovenskem ni mnogo vasi, ki bi bile nastale, kakor navedene naselbine na Barju, potom kolonizacije v najnovejši dobi; v to vrsto bi mogli v neki meri prištevati le moderna predmestna selišča okrog Ljubljane in drugih večjih mest ter rudarske in industrijske kraje. Pač nastajajo ob nekaterih vaseh nova selišča, običajno ob glavnih cestah, toda to so prav za prav le povečana dotedanja sela in prebivalci v njih, ki so vrh tega običajno rodom iz iste vasi, se ne razlikujejo bistveno od ostalih vaščanov. Vasi na Barju se morajo označiti kot izjema med selišči Slovenije.

Pri premostrivanju nekaterih svojstev Barja in barskega prebivalstva je treba imeti predvsem pred očmi, da leži Barje v neposredni bližini Ljubljane. Dalje leži vzhodna polovica Barske kotline, kjer se je izvršila kolonizacija, v predelu, kjer se stika dolensko ozemlje in njega posebni del, izžanske vasi, neposredno z ljubljansko okolico in kjer prehaja proti zapadu v obrobni del notranjsko-kraševskega ljudskega tipa, mimo Ljubljane pa zopet v poseben gorenjski

tip. Navedeni tipi se razlikujejo po psihiških svojstvih, po značaju, po svoji govorici, oziroma narečju itd. Vasi na južnem obrobju Barja od Podkrajja, oziroma Tomišlja, tja do Šmarja spadajo še k izansko-dolenjski skupini, vasi zapadno od tod, pričenši z Jezerom-Podpečjo, ter od Dobrove-Brezovice proti zapadu, so drugačne ter tvorijo prehod v Notranjce Kraševce. Med Dobrovo in Rudnikom-Lavrico pa prične prava ljubljanska okolica, preko katere vodi prehod v gorenjsko-posavske vasi, pričenjajoče severno od Ljubljane.

Barske vasi so dobivale prve koloniste in poznejši dotok največ prav s teh obrobni delov, od Dobrove, iz Izancev, od Šmarja-Grosuplja, posameznike tudi iz nekaterih drugih bližnjih in oddaljenih krajev, tudi z Gorenjskega. Priseljenci iz teh različnih krajin so si postali sosedje in si postajajo še danes potom medsebojnih ženitev. Ta velika mešanica daje Barju mnoge značilnosti. Najočitnejše se to opazi na govorici. Redko dve sosednji hiši govorita enako narečje. Lahko se konstatira po govorici, iz katerega predela so se priselili kolonisti. Vendar je v tem pogledu opaziti, da se vrši polagoma izenačevanje govorice, in sicer, da se kolonisti najbolj prilagodijo narečju, kakor je običajno v neposredni okolici Ljubljane, ali pa se cela približujejo ljubljansčini, kakor se govori v predmestnih delih. Podoba je, da kolonisti iz vasi, ležečih neposredno pri Ljubljani, najbolj vplivajo na govorico in da se jim polagoma asimilirajo n. pr. Izanci in Dolenjci, ki so se preselili semkaj. Starši in otroci govorijo-često precej različno; starši govorijo dolensko ali izansko, včasih le oče ali le mati, otroci pa vlečejo bolj na način, prevladujoč v bližini mesta; tej govorici se otroci ne posmehujejo, izanski ali dolenski pa včasih. Ako sta mati in oče rodod iz krajev različnega narečja, se opaža, da se govorica otrok ravna bolj po maternem nego po očetovem vzgledu. Močen dotok z Izanskega in Dolenskega, kjer si je slovenski jezik ohranil največ prvotnega in od nemškega vpliva nepokvarjenega, je vzrok, da se je med Barjani ohranilo precej besed in prisposodob, ki so starinske in ki jih sicer v okolici Ljubljane ni več. Prav tako so se obdržali med Barjani stari običaji, kakor jih imajo sosednji Dolenjci, tudi specialno dolenske pesmi so prišle semkaj.

Dalje je važno sledeče: Po Slovenskem je fara, kjer se nahaja farna cerkev, župnišče, dalje običajno tudi občinski urad, ono prirodno središče, okrog katerega se giblje velik del kmetskega življenja. Tu se shajajo ljudje ob nedeljah k maši in nauku, tu je glavno shajališče i mož i fantov, žena in deklet in tudi otrok, osobito ker je v bližini navadno gostilna, prodajalna itd. Fara z občino je tedaj najvažnejše javna središče soseske, ki tvori okoli nje krog svojih skupnosti.

Na Barju vsega tega ni. Barje ne tvori niti posebne svoje fare niti svoje občine. Vse naselbine, razen Lip in skrajnega predmestnega dela Izanske ceste, spadajo pod ljubljansko župnijo Trnovo, ki je mestna, dasi pretežno predmestna župnija. K maši in drugim verskim opravilom hodijo Barjani po veliki večini v Ljubljano, le nekateri v Tomišelj ali v Rudnik.

Župnija Trnovo je Barju sicer po zračni črti najbližja, toda prometno, ker je treba napraviti velik ovinek čez Gruberjev kanal - zlasti dokler še ni bilo brvi v Prulah - najbolj oddaljena. Zato gredo Barjani k verskim opravilom v različne ljubljanske cerkve in ob različnih časih. Cerkev in vnanje versko udejstvovanje ni tedaj za Barjane nikako sredstvo skupnosti; če se v nedeljo snidejo kje, se le v gostilni domov grede, toda zopet ne v eni skupini, temveč nekateri že v Ljubljani ali v predmestju, drugi šele v gostilni na Barju. Zato je tudi razumljivo, da med župniščem, oziroma med duhovščino in prebivalstvom, na Barju: ni tesnejšega stika, kakor je to sicer karakteristično za slovenske razmere.

Slično je z drugim središčem - občino. Barjanske vasi spadajo razen Lip k Ljubljani, tvoreč z njo skupno mestno občino; za Barje samo ni nikake podobčine ali česarkoli avtonomnega. Barje s posebnim, danes vsaj še pretežno agrarnim značajem nima mnogo skupnega z mestnim prebivalstvom. Vrh tega pomenijo Barjani, katerih celotna vsota znaša okroglo 1200 ljudi, med 53.305 ljudi (1921) broječo Ljubljano tako neznatno vsotico, da se meščani politično zanje niso mnogo brigali. Prav tako je samo ob sebi umljivo, da Barjani za mestne probleme in interese niso imeli pravega zanimanja. Kot za občinsko samoupravo, tako so Barjani tudi za deželno in državno zastopstvo prihajali v poštev samo v okviru ljubljanske mestne občine. Spričo tega so ostali ves čas razmeroma zelo nezainteresirani; na splošno so se precej malo zanimali za javna vprašanja, za aktualne probleme politične borbe, gotovo manj kot povprečno slovenska vas. Zadnja doba je prinesla seveda precej izpremembe v skladu z izpremenjenimi gospodarskimi razmerami.

Fara in občina sta na Slovenskem običajno tudi središče gospodarskega in prosvetnega udejstvovanja. Ker Barje teh dveh nima, ni poznalo modernega družabnega in društvenega udejstvovanja. Tu ni bilo nikakega bralnega ali izobraževalnega društva, nikakega pevskega zbora, nikakih dramatičnih predstav. Prav tako društveno udejstvovanje pa daje kmetskim ljudem nekako družabno uglajenost, jih priuči formam družabnega nastopa, kakor jih po vsebinski strani uči spoštovanja pred raznimi dobrinami moderne civilizacije. Vse to se na Barju ni moglo razviti. Barjani so ostali spričo vsega tega, spričo posebnih osnov naselitve in posebnega načina življenja v mnogih pogledih svet zase. Dasi v neposrednji bližini večjega mesta in formalno celo pripadajoči mestni občini, se na njih vpliv mesta in meščanov skoro ni poznal. Dočim se po potu iz Ljubljane v vseh smereh opaža, kako prehaja mestna civilizacija polagoma v vaške razmere in učinkuje nanje čim bližje mestu tem bolj, v smeri na Barje tega prehoda ni bilo domala prav nič. Tu si dospel neposredno v posebno območje, ki se je razlikovalo tako od drugih vasi, kot od mesta. Tu je potekalo življenje naselnikov v svojem posebnem toku. Barjani so zategadelj na okoličane delali vtis nekako nedružabnih, samotarskih

ljudi, okornih ter vase zaprtih.

Šele v najnovejši dobi se uvaja izprememba tudi v tem pogledu, seveda najbolj v onih delih, ki se nahajajo bližje Ljubljani. Nova generacija, ki je zaposlena domala stalno v mestnih podjetjih, prinaša seveda tudi mestni vpliv na nekdanj tako malo dostopno Barje.

Mlajši rod, ki je bolj navezan na zaslužek v mestu, prihaja več v stik z mestnim delavskim elementom, kar ima za posledico, da se razvija tip, ki najbolj spominja na predmestje in predmestno mentaliteto; osobito se to opaža na Ilovici in spodnjem delu Ižanske ceste. Mnogo je prispevala k tej izpremembi svetovna vojna, ki je premešala prebivalce temeljito in jih privedla v stik z najraznovrstnejšimi kraji, ljudmi in razmerami. Prve posledice so se pokazale v precejšnji meri. Nastale so prve društvene organizacije; podružnica Kmetijske družbe, gasilsko društvo, izobraževalno in pevsko društvo. Začeli so prirejati prve gledališke igre, v katerih igrajo domačini, ter pevske prireditve. Središče društvenega delovanja je šola, oziroma učiteljstvo. Pri tem sodelujejo v pretežni meri mlajši fantje, ki hodijo na delo v ljubljanska podjetja; zato ni slučajno, da se nahaja težišče društvenega delovanja na Ilovici. Gotovo ni brez posledic dejstvo, da so se na Barje naselili predvsem ljudje, ki so imeli poprej zelo neugoden socialni in gmotni položaj, dalje ljudje, ki so drugod doživeli gospodarski polom. Ta raznolikost izvora je eden vzrokov, da se ljudje na Barju še danes močno razlikujejo tudi med seboj in da je bilo med njimi osobito v poprejšnji dobi zelo mnogo čudakov.

Na vnanje lice in na estetično stran dajo povprečno Barjani jako malo. Hiš, ki bi imele na vnanji strani karkoli, kar bi služilo zgolj dekoraciji, je skrajno malo. Pomanjkanje čuta za dekoracijo hiše se lahko imenuje značilnost barjanskih vasi, ki prihaja posebno do veljave, ako primerjamo Barje z bližnjimi vasmii izven ozemlja mlade kolonizacije. Morda je temu vzrok predvsem siromaštvo naselnikov, morda posebna kakovost gradbenega materiala, morda osamljenost mnogih hiš in pomanjkanje tradicije. Niti podboji pri vratih niso okrašeni, nimajo izklesanih, oziroma izrezljanih cvetic ali geometričnih figur, kakor se vidijo v vaseh na robu Barja - seveda se ne sme prezreti, da jih sedaj izdelujejo skoraj vedno iz betona. V vaseh okrog Barja je n. pr. običajno, da imajo številko hiše narisano na vidnem mestu zunaj na zidu, okrog nje pa naslikan venec cvetic ali geometričnih figur. Na Barju hiše tudi tega nimajo; izjeme so prav redke.

Da je Barjanom malo za estetično lice hiš, se vidi tudi iz tega, da pustijo v novejši dobi, ko grade le zidane hiše, zelo pogosto stavbe zunaj neometane, tako da se vidi sirova opeka, kar nikakor ne dela prijaznega, niti lepega vtisa, ne glede na to, da neometano zidovje vsesava več vlage ter se hitreje kviri.

Nadalje je značilno, da se Barjani malo brigajo za to, da bi imeli n. pr. cvetice v posodicah

na oknih, kakor je to sicer običajno po slovenskih vaseh, tudi že v bližnji okolici. Malokje na Barju so videti cvetice na oknih, in če so, jih je navadno le malo. Majhne "grede" s cveticami se nahajajo ponekod zadaj za hišami v neveliki oddaljenosti, ograjene z leseno ali vsaj s šibovo ograjo. Toda mnogo hiš je povsem brez tega. Nekoliko izpremembe so prinesla šele zadnja desetletja.

Domovi na Barju napravijo po večini že na zunaj vtis turobnega, kakor je turobna barska pokrajina.

V notranjosti domov po večini ni one prijetne, tople patrijarhalnosti, kakor v slovenskih vaseh v mnogih starih hišah. V novejši dobi se močno opaža vpliv mesta. V hišah z mlajšimi gospodarji je pohištvo pogosto povsem slično onemu v predmestnih stanovanjih; ne le oprava, tudi stenske podobe, drobnarija na omarah, stoli itd., vse to je slično kot pri družinah v predmestjih Ljubljane.

Brez posledic pač ni dejstvo, da otroci na Barju nimajo v svojih mladih letih mnogih doživljajev, ki so drugod običajni; saj tu ne hodijo k polnočnici, ne poznajo onih intimnih toplin verskega življenja, skoro ne poznajo gozda in mnogovrstnih posebnosti življenja v gozdu in na hribu. Velik del običajnih mladostnih vtisov tedaj sploh ne more prihajati v poštev za otroka na Barju.

Pokrajina na Barju je gotovo izredno enolična in turobna. Turoben vtis napravlja ravan z enolično travno planjavo, s črno prstjo po njivah in s temnimi vodami, tekočimi leno, često skoraj povsem stoječimi. Kakor da se je ta turobnost prenesla tudi na ljudi, na njih zgradbe, opravo in navade.

Če se človek danes razgovarja z Barjani, bo redko naletel na koga, ki bi bil zadovoljen, da so se njegovi predniki naselili na Barje. Barska zemlja velja za svet, ki je slabši od povprečnega, in živeti tu velja za slabše nego živeti drugod. Na Barju je bilo treba delati, bolj kot povprečno na slovenski zemlji. A kar jemlje ljudem dobro vero v svoje delo, je stalna nevarnost pred povodnijo. Nikdar ne obdeluje Barjan svojega zemljišča, da ne bi zraven dvomil, če bo jeseni svoj pridelek srečno pospravil. Res, da se mora v poljedelstvu računati z rizikom vedno in povsod, ali poleg normalnih možnosti toče, suše, prevelike moče ter slabe letine sploh, je na Barju riziko še mnogo večji. Povodnji, ki so nastopale domala redno vsako leto, često po večkrat v teku enega leta, so le prepogostem uničevale letino in povzročale, da je bilo kljub celoletnemu trudu pomanjkanje v družinah. Barjan se ni smel prezgodaj veseliti dobre letine. Ker se je to ponavljalo leto za letom, od roda do roda, ni čuda; da je bilo opazati v ljudeh nekaj fatalističnega. In če je povodenj uničila domala ves pridelek, se je bilo treba zanašati na podporo, ki so jo, dasi v skromni množini, nudila oblastva, kar gotovo ni učinkovalo ugodno.

Opombe.

- 1 Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, II. knjiga, str. 154 in 155, 218, 265; XI. knjiga, str. 125 in 539.
- 2 Hacquet, Oryctographia Carniolica, II. Leipzig 1781. Str. 1 sl.
- 3 Franz Graf von Hochenwart, Die Entsumpfung des Laibacher Morastes. Laibach 1838. Str.5 sl.
- 4 Hicinger, Ljubljansko močvirje. Slovenski Romar. Koledar za poduk in kratek čas za leto 1858. Ljubljana. Str. 59 do 72.
- 5 Dr. E. Kramer, Das Laibacher Moor. Laibach 1905. Str. 68 do 70.
- 6 Carl Deschmann, Beiträge zur Naturgeschichte des Laibacher Moores. Zweites Heft des Vereines des Krain. Landesriuseums. 1858. Str. 59 do 88.
- 7 Kramer, o. c., str. 43 do 46.
- 8 Deschmann, o. c., str. 59 sl.
- 9 Kramer, o. c., str. 46 do 50.
- 10 Hochenwart, Die Entsumpfung, str. 7 in 8.
- 11 Opkna se imenujejo, če so majhnega, retja, če so večjega obsega.
- 12 Deschmann, Beitrage, str. 74.
- 13 Hochenwart, o.c., str.9.
- 14 Hochenwart, l.c.
- 15 Hochenwart, Die Entsumpfung, v prilogi: Situationsplan des Laibacher Morastes, wie er im Jahre 1780 bestand. Isto karto prinaša tudi spis:: Johann v. Podhagsky, Die Entwässerung des Laibacher Moores: Separatabdruck aus der Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereines, Heft II. Wien 1888.
- 16 Valvasor, II, str.218.
- 17 Hacquet, Oryctographia, str. XVIII.
- 18 Hacquet, o. c., str. 29 in 30.
- 19 Hochenwart, Die Entsumpfung, str. 8.
- 20 Na primer: fasc.71/429.
- 21 Arhiv velikega županstva v Ljubljani, fasc. 33-36 iz leta 1831.
- 22 Jos. Heinr. Stratil, Actenmässig erzählte und critisch beleuchtete Geschichte der Schneidung des Gruber-Kanals und der Morastaustrocknungs Operationen von 1554 bis 1808, verfasst von - -, Mitglied der k. k. Agric. Societät in Krain. 1816. Rokopis v arhivu ljubljanskega muzeja. Str. XIV.
- 23 Wilhelm Putick, Die hydrologischen Geheimnisse des Karstes. Separatabdruck aus Himmel und Erde. 1890.
- 24 Simon Rutar, Zur Schifffahrt auf der Laibach. Mittheilungen des Musealvereines für Krain. 1892. Historischer Teil, str. 65 do 82.
- 25 Alfons Müllner, Emona. Archaeologische Studien aus Krain. Laibach 1879, in. isti avtor: Ein Schiff im Laibacher Moore. Argo I. 1892. Str. 1 do 7.
- 26 O nastanku Barske kotline so razpravljali že mnogi strokovnjaki. Tektonskogeološke študije osnovne važnosti je podal Franz Kossmat s svojimi deli (Überschiebungen im Randgebiete des Laibacher Moors. Comptes rendu IX. Congr. géol.1903; Über die tektonische Stellung der Laibacher Ebene. Verhandlungen der geologischen Reichsanstalt. Wien 1905.) Proti njegovemu tolmačenju, da je Barska kotlina nastala samo potom erozije, se je izrazil Norbert Krebs (Lanäderkunde der österreichischen Alpen, str.411). O diluvijalnem sedimentiranju na Barju in vzročnih zvezah med tvorbami barske površine ter ledenodobnimi fazami v gornji Savski kotlini

- razpravljata Ferd. Seidl (Širohočelni los [Alces latifrons] v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja. Carniola III, nova vrsta. Ljubljana 1912.) in Jos. Wentzel (Zur Bildungsgeschichte des Laibacher Feldes und Laibacher Moores. Sonderabdruck aus Naturwissenschaftliche Zeitschrift Lotos. Prag 1922). Kljub razmeroma številnim študijam pa problem nastanka Barske katline še vedno ni zadovoljivo pojasnjen.
- 27 Kramer, Das Laibacher Moor, str.130 do 148.
- 28 Paleg Kramerja, l. c., ima o tem mnogo podrobnosti Hohenwart, o. c., str. 27 sl., še več pa Stratil, o. c., str. XII sl.
- Po Zornovi zgodnji smrti so svet, ki ga je on osušil, razprodali v posameznih parcelah - podjetje je bilo prišlo v velike gospodarske težave. Mnogo parcel je prišlo v posest ljudi, ki se niso brigali za vzdrževanje jarlcov, temveč so le vsako leto odpeljali domov seno. Močvirske rastline so se naselile v kanalih in jarkih in leta 1800. je že bilo vse zaraslo in zamočvirjeno, da so se jarki komaj še poznali (Hohenwart, Die Entsumpfung, str. 48 in 49, Stratil, o. c., str. XVI). Osuše.nemu predelu pa je ostalo ime po Zornu, okoličani so ga imenovali Zornovše ("na Zornoushe na Morostu", Ivan Vrhovnik, Slovenska imena ljubljanskih ulic pred 100 leti, Izvestja Muzejskega društva, VI, 1896, str. 116 in 147) in ta naziv se nahaja tudi v katastrskih mapah in tekstih iz leta 1825. (Czernousche, Zurnousche, Zurnosche, Mapni arhiv katastra v Ljubljani, kat. obč. Dobrova). Hicinger navaja ime Cornovica (Ljubljansko močvirje, Slovenski Romar, str.66). Priložena karta kulture za leto 1825. ga kaže s posebno oznako.
- 29 Hohenwart, o.c., str.29.
- 30 Gru:berjev kanal so kopali izredno počasi; opraviti so imeli z nešteti težkočami. Brat p. Gabrijela Gruberja, Tobias Gruber, ki je bil navigacijski ravnatelj v Banatu, je nagisal Briefe hydrographischen und physikalischen Inhaltes, Wien 1781, v katerih opisuje težavna dela kopanja. Podroben popis kopanja Gruberjevega kanala prinaša Hohenwart, Die Entsumpfung, str.30 do 46. Samostoj.en, zelo kritičen popis kopanja ima Stratil, Geschichte der Schneidung des Gruberkanals und der Morastaustrocknungs-Operationen v on 1554 bis 1808.
- 31 Carl Potočnik, Zur Cultivierung des Laibacher Morastes, Ljubljana 1880. Str. 5 in 6.
- 32 Prim. karto kulture na Ljubljanskem Barju za leto 1825.
- 33 Carl Potočnik, l. c.
- 34 Štradone imenujejo na Barju javna kolovozna pota, ki niso zgrajena iz kamenitega materiala, temveč samo iz vejevja, prekritega z rušami. Šele. ako je na tej osnovi tudi plast gramoza, se pot imenuje cesta. Spričo težav pri dovažanju kamenja je razumljivo, da so spočetka prevladovali štradoni, ki pa so seveda le slabo nadomestilo za ceste, osabito v času deževja, ko se barska zemlja naglo razmoči in razmehča. A še danes je na Barju obilo štradonov.
- 35 O organizaciji osuševalne komisije: Hohenwart, Die Entsumpfung, III. Abschnitt, str. 1 sl.
- 36 Kritično osvetlitev vsega osuševalnega dela ima Carl Potočnik, Zur Cultivierung des Laibacher Morastes, prav iako Franz Potočnik, Denkschrift iiber den Laibacher Morast, Laibach 1875. Ostro kritiko osuševalnih del prve dobe je napisal tudi Martin Peruzzi, Die Cultur des Laibacher Moores. Österreichisch-ungarische Revue, XXIV. 1899. Str. 274 do 290.
- 37 "Požiganje" je bilo nekdan na Barju najbolj razširjen način gnojenja. Vršilo se je na ta način, da so zorano njivo, katere gornje plasti so sestojale iz šotne snovi, zažgali v celem obsegu s tem, da so po njej natresli gorečo slamo ali goreče šotne drobce. V starejši dobi kulture barja je bilo zelo mnogo preprirov o koristi in škodljivosti požiganja. Dim z zažganih njiv je večkrat nadlegoval Ljubljano in ostalo okolico na daleč. V najnovejši dobi je požiganje njiv na Barju popolnoma prenehalo.

- 38 Müllner, Emona, str.13.
- 39 Prim.: Operat der Commission über die künftige Meliorirung des Laibacher Moorgrundes. Laibach 1880. Str.1.
- 40 Operat der Commission über die künftige Meliarirung des Laibacher Moorgrundes ter istega spisa slovenski prevod: Spis, ki ga je poseben návod izdelal o prihodnjem izboljševanju Ljubljanskega močvirja. V Ljubljani 1880; Franz Potočnik, Denkschrift über den Laibacher Morast, 1875; Carl Potočnik, Zur Cultivierung des Laibacher Morastes, Laibach 1880; Ivan pl. Podhagsky, Tehnično poročilo o projektu o izsuševanju Ljubljanskega močvirja. V Ljubljani 1882; Johann v. Podhagsky, Die Entwässerung des Laibacher Moores. Separatabdruck aus der Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereines. Heft II. 1888; Franz Kraus, Die Ursachen der Morastüberschwemmung im Oktober 1888. Separatabdruck aus der Laibacher Zeitung. 1889; Ivan Sbrizaj, Ljubljansko barje in njega osuševanje. V Ljubljani 1903; Dr. E. Kramer, Das Laibacher Moor. Laibach 1905.
- 41 O uspehih zadnje osuševalne akcije še ni celotnega tiskanega poročila.
- 42 Franz Potočnik, Denkschrift; Carl Potočnik, Zur Cultivierung.
- 43 Martin Peruzzi, Die Cultur des Laibacher Moores.
- 44 Ivan Sbrizaj, Ljubljansko barje in njega osuševanje.
- 45 Stratil, o. c., str. 41 in 42.
- 46 Stratil, o. c., str.136 do 148.
- 47 Mitteilungen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1859. Ljubljana. Str.10.
- 48 Prim. priloženo karto posestnega stanja na Barju leta 1825.
- 49 Razne listine v magistratnem arhivu, osobito fasc. 71/733.
- 50 Mapni arhiv katastra v Ljubljani, operat brezoviške kat. obč. iz leta 1825.
- 51 Hohenwart, Die Entsumpfung, str. 46 do 48.
- 52 Prim. priloženo karta o posestnem stanju na Barju v letu 1825. K tej karti, ki je sestavljena na osnovi mapnih kart in operatav ter dopolnil v mapnem arhivu katastra, naj pripomnim, da sem vpošteval tudi one izpremembe, ki so se izvršile v prvih treh, štirih desetletjih po letu 1825., v kolikor je šlo pri njih za razdelitev ozemlja, ki je bilo leta 1825. še skupna last mesta ali občin ali vasi. Karta predstavlja tedaj prvotno razdelitev Ljubljanskega Barja, kakor se je dovršila po osušitvi. Nadalje je še pripomniti, da je med zemljišči na levem bregu Ljubljanice, ki so označena kot last posestnikov iz Ljubljane (areal ljubljanske občine, Trnovsko predmestje), in med zemljišči, ki so označena kot last posestnikov z Viča in Glinca (areal kat. obč. Vič in Dobrova), tudi precej zemljišč, katerih lastniki so kmetje iz vasi na Ljubljanskem polju. Prav tako je tudi med zemljišči v severovzhodnem delu Barja, na desnem bregu Ljubljanice, ki so označena kot posest Ljubljančanov, precej parcel, ki so vpisane kot last kmetov s Posavja. Teh manjših zemljišč, ki tvorijo le neznatnejšo manjšino v primeri z večino posestnih odnošajev, v karti nisem mogel vpoštevati.
- 53 Karto, ki sem si jo mislil kot skico za karto kulture vsega Ljubljanskega Barja do Vrhlike in Boravnice, za stanje v letu 1825., sem sestavil na osnovi podrobnih map in operatov v Mapnem arhivu katastra na Finančni delegaciji v Ljubljani.
- 54 Še leta 1849. je davčna oblastvo označilo zemljišča na Barju v občini Tomišelj v izmeri 1421 oralov tako-le: 1049 oralov kot nerodovitno (ode, unproduktiv) in le 372 oralov za plodno zemljišče, to je za pašnike. (Mapni arhiv katastra občine Tomišelj, Relation über die Reambulierung am 7. Juni 1849.) Tudi na Valarju, na Ilovici itd. se enako označeni teren ponovno imenuje popolnoma neproduktiven.
- 55 Simon Rutar, Zur Schifffahrt auf der Laibach. Mitteilungen des Musealvereines. 1892. Historischer Teil, str. 65

do 82.

- 56 Za vasi občine Preserje je ostala Ljubljana tudi po otvoritvi železnice važno prometno sredstvo v občevanju z Ljubljano; saj tudi postajice Preserje še ni bilo. Podpečjo je bilo več čolnarjev, ki so redno vozili ljudi in pošto v Ljubljano in nazaj. Tako je ostalo, dokler se ni leta 1900. otvorila železniška postajica Preserje in pa cesta med Podpečjo in Lipami, ki so jo zgradili šele sredi devetdesetih let.
- 57 Valvasor, II, str.218.
- 58 Valvasor, XI, str. 539.
- 59 V Iški Loki pod vasjo so bile blizu večjega retja, iz katerega je izviral Loščica, hiše čolnarjev.
- 60 Valvasor, XI, str. 124.
- 61 Na Barju ločijo damačini barsko zemljišče od nebarskega, sestojčega iz mineralne prsti brez šotnih primesi; to imenujejo "trdino" ali "trdinsko zemljo" ali "na trdini".
- 62 Prim. Kramer, Das Laibacher Moor, str. 160 sl., ter geološko karto Ljubljanskega Barja in obrobja v isti knjigi na str. 9. Za podrobnosti vrh tega: profili barske površine na sreskem hidrotehničnem oddelku v Ljubljani.
- 63 Deschmann, Beitrage, str. 60.
- 64 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1827. Str. 72.
- 65 Na karti kulture iz leta 1825. je ta predel posebej označen. (Prim. pripombo št. 28.)
- 66 Tudi pozneje, ob pričetku kolonizacije, se je pokazal učinek Zornovega dela. Med prvimi kolonisti sredi Barja jih imamo največ baš iz občine Dobrove, v kateri je bilo Zornovo posestvo. Ko je Kmetijska družba poiskala za svuje vzorno posestvo na Volarju v letu 1828, kmeta, ki naj bi vodil tamkaj upravo in kmetovanje, je izbrala Pavla Mačka, doma iz Kozarij, kjer so kmetje še največ obdelovali barje (Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1828. I. Hälfte, str. 37). Njive v južnem delu ravnine med vasmi Brest, Matena, Iška Laka in Iščica vas ter Strahomer so na nebarski površini, sestojčici iz prodne plasti, ki ni bila nikdar niti močvirje niti barje ter spričo tega od nekdanj obdelana in obljudena. Ne spada tedaj v obseg študije, zato je v kartah nisem vpošteval. - Prim. Kramer, Das Laibacher Moor, str. 41 in str. 9 (geološka karta).
- 67 Arhiv velikega županstva v Ljubljani, fasc. 83-47 iz let 1829. in 1830.
- 68 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1828. I. Hälfte, str. 39.
- 69 Sbrizaj, Ljubljanska barje, stx. 26.
- 70 Relation der Morastaustrocknungskommission vom 22. August 1827. Arhiv Odbora za abdelovanje Ljubljanskega barja v Ljubljani. Slično v poročilu o Barju na občnem zboru Kmetijske družbe v Ljubljani dne 20. novembra 1827. (Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft. 1827. Str. 82.)
- 71 Arhiv velikega županstva, fasc. 33-47 iz leta 1829.-1830.
- 72 Arhiv velikega županstva, I. c.
- 73 Arhiv velikega županstva, I. c.
- 74 Arhiv velikega županstva, I. c.
- 75 Razglas v Laibacher Zeitung, 1830, št. 32 z dne 22. aprila.
- 76 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft, 1827, str. 72, in Annalen, 1828. I. Hälfte, str. 39.
- 77 Poročilo magistrata guberniju z dne 30. septembra 1830. (Arhiv velikega županstva, fasc. 33-36 iz leta 1831.)
- 78 Arhiv velikega županstva; fasc. 33-36 iz leta 1831.
- 79 Arhiv velikega županstva, fasc. 33-47 iz leta 1829.
- 80 Hochenwart, Die Entsumpfung, III, str. 31.
- 81 Bericht an die k. k. vereinte Hafkanzlei über den Verkauf einiger der Stadtgemeinde Laibach gehorigen Anthteile

- des Morastes in deren Nähe, z dne 30. julija 1831. (Arhiv velikega županstva, fasc. 33-36 iz leta 1831.)
- 82 Annalen der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft. 1830. Str. 43.
- 83 Einschaltungsbögen des Grund-Parzellen-Protocolls der Gemeinde Tyrnauvarstadt. 1840. (Katastrski mapni arhiv.)
- 84 Stvari be mogoče pojasniti, ko se dovrši preureditev mestnega arhiva na ljubljanskem magistratu, kjer je brez dvoma vse poglavito gradivo za zgodavino naselitve in obdelave Barja.
- 85 Lega in obseg v svrhu kolonizacije odmerjenega ozemlja na Volarju sta razvidna s priložene karte o posestnem stanju na Barju v letu 1825.
- 86 Hohenwart, Die Entswmpfung, str. 82 sl.
- 87 Verzeichnis der Hausinhaber in der Provinzialhauptstadt Laibach im Jahre 1833.
- 88 Lippich, Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach. 1834. Str. 50. Annalen der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft. 1827. Str. 82.
- 89 Hohenwart, Die Entfumpfung, str. 12, III. Abschnitt, str. 16 in 17.
- 90 Hohenwart, o. c., str. 12.
- 91 Mapni arhiv katastra kat. obč. Trnovsko predmestje. Seznam stavbnih parcel.
- 92 Mapni arhiv katastra kat. obč. Trnovsko predmestje. Seznam zemljiških parcel za leto 1825.
- 93 Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft. 1828. I. Hälfte, str. 39.
- 94 Rutar, Zur Schiffahrt auf der Laibach, str. 73. Ivan Vrhovec, Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi. Zabavna knjižnica. IX. Ljubljana 1895. Str. 122.
- 95 Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach. 1840. - Mapni arhiv katastra, Trnovsko predmestje. Einschaltungsbogen des Bau-Parzellen-Protocolls. 1840. - Hradecki imenuje 5. maja 1837. na občnem zboru Kmetijske družbe 27 naselbin z 29 družinami. (Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft, 1839. II. Abteilung. Zweite Hälfte, str. 20.
- 96 Navedene težave se popisujejo na široko n. pr. v Mitteilungen der Landwirtschafts-Gesellschaft für Krain. 1858. Str.15.
- 97 Mitteilungen der Landwirtschafts-Gesellschaft. 1858. Str.14 do 20.
- 98 Zaradi točnosti: Ilovica ni segala povsem do Iščice, temveč ozek pas azemlja na desni strani spodnje Iščice (na obeh straneh današnje Proščice) se je imenoval Dolgi breg (glej mape in tekste v Mapnem arhivu); to ime je znano še sedaj.
- 99 Hohenwart, Die Entfumpfung, IV. Abschnitt, str. 50.
- 100 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1838. Str.10 do 12.
- 101 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. II. Abteilung. Erste Hälfte. 1836. Str.14.
- 102 Arhiv velikega županstva, fasc. 33-189 iz let 1837.-1838.
- 103 Arhiv velikega županstva, isti fasc.
- 104 Arhiv velikega županstva, isti fasc.
- 105 Arhiv velikega županstva, isti fasc.
- 106 Mapni arhiv, kat. obč. Karlovska predmestje, Einschaltungsbögen des Grundparzellen-Protocolls. 1840.
- 107 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1838. Str. 11.
- 108 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1842. Str. 41 in 42.
- 109 Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach für das Jahr 1853.
- 110 Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach für das Jahr 1860.

- 111 Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach für das Jahr 1853, oziroma 1860.
- 112 Arhiv velikega županstva, fasc. 33-80 iz leta 1842.
- 113 Arhiv velikega županstva, fasc. 33-83 iz leta 1843.
- 114 Arhiv velikega županstva, isti fasc.
- 115 Mapni arhiv katastra, kat. obč. Trnovsko predmestje.
- 116 Arhiv velikega županstva, fasc. 15-362 iz leta 1844. .
- 117 Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 1837. II. Abteilung II. Heft, str. 31.
- 118 Ta areal je znašal še leta 1840. v kat. obč. Tomišelj 1255 oralov, v občini Iška Loka 362 oralov, v občini Studenec 554 oralov, v občini Orle (Rudnik) 465 aralov in v kat. abč. Lanišče 202 orala, skupno tedaj 2838 oralov. (Mapni arhiv katastra; navedene občine.)
- 119 Referat dr. Orla. Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft. 1847. Str.27.
- 120 Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft. 1830. Str. 47.
- 121 Arhiv Kmetijske družbe v Ljubljani, listina št.243 iz leta 1846., obsegajača dr. Orla: Bericht über die Entstehung und Gedeihen der Ackerbau Ansiedlung am Laibacher Moorgrunde. - Belgijsko poslaništvo na Dunaju je želelo poročilo o organizaciji in uspehu kmetijskih kolonij v avstrijskih deželah. Za Kranjsko je na gubernijski odlok z dne 31. oktobra 1846: sestavila tako paročilo za ministrstvo (k. k. vereinte Hofkanzlei) Kmetijska družba, oziroma v njenem imenu dr. Ore1; koncept poročila se nahaja še sedaj v arhivu Kmetijske družbe. Toda guberniju se to poročilo ni zdelo dovolj izčrpno - in je res zela malo izčrpno - zato je naložila Osuševalni komisiji naj ga dopolni. To je ta storila 18. februarja 1847. Ali na žalost se to poročilo v arhivu Odbora za osuševanje barja, ki je dejansko naslednik one komisije, ne nahaja več. Navedeni podatki v arhivu velikega županstva, fasc. 13-4 iz leta 1847.
- 122 L. Kordesch, Würdigung eines wichtigen Unternehmens in Krain. Illyrisches Blatt, 1845, str. 190 in 191. - Der Torfstich am Laibacher Moraste. Illyrisches Blatt, 1847, št. 77, 78, 85 in 86.
- 123 Točka V. dnevnega reda: Vorschlag zu einer vorteilhaften Cultivierung des Laibacher Maorgrundes, mit Vermeidung des bisher ublichen Brennens an demselben. Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft, 1847, str. 26 do 29.
- 124 Dr. Orla so ohranili panekod na Barju v spominu. Na Ilovici mi je pripovedoval neki kmet, da je dr. Ore1, ki je imel tu od leta 1838. veliko zemljišče, "iznašel" šoto. "Ko so kopali jarek, so metali šoto na vrh, kjer se je posušila in odtlej so jo pričeli rabiti za kurivo."
- 125 Hacquet, Oryctographia Carniolica, II, 29.
- 126 Hachenwart, Die Entsumpfung, III. Abschnitt, 17.
- 127 O uporabi šote obširneje: Kramer, Das Laibacher Moor, 149 do 155.
- 128 Kramer, o. c , 149. Vrhtega pripovedovanje starih Barjanov.
- 129 Illyrisches Blatt, 1847, št. 78.
- 130 Arhiv Odbora za obdelovanje barja, fasc. XIV. Reg. št. 49 iz leta 1847.
- 131 Oglas v Laibacher Zeitung z dne 15. aprila 1871. Za ostalo: Mapni arbiv kat. obč. Ljubljana, Karlovsko predmestje,
- 132 Zapisnik hiš v Ljubljani za leto 1876. Ljubljana 1877.
- 133 Zapisnik hiš za leto 1876.
- 134 Special-Orts-Repertorium von Krain. Volkszählung 1880. Wien 1884.
- 135 Kramer, Das Laibacher Moor, 157. Prvotno je bila vsekakor debelejša; Kramer navaja na imenovanem mestu

- merjenja in cenitve posameznih avtorjev. Dr. Orel je cenil leta 1847. šotno plast na povprečno debelino 1,26 m. *Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft*, 1847, 27.
- 136 *Annalen der Landwirtschafts-Gesellschaft*, 1847, str. 26 do 29.
- 137 Georg Thenius, *Die Torfmoore Österreichs*. Wien 1874, cit. po Kramerju, o. c., str. 153.
- 138 Kramer, o. c., str. 153.
- 139 *Illyrisches Blatt*, 1847, št. 77.
- 140 Sklicuje se na: Mayer, *Der Torf und seine Wichtigkeit*, brez natančnejših navedb.
- 141 Kramer, o. c., str. 153.
- 142 *Special-Orts-Repertorium. Krain. Volkszählung 1890*. Wien 1894.
- 143 *Gemeinde-Lexicon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Volkszählung 1900. VI. Krain*. Wien 1905.
- 144 Potemtakem nad 10 oseb na eno hišo. Iz tega se vidi, da ima večina hiš na Izanski cesti že predmestni značaj.
- 145 Zapisnik hiš deželnega stolnega mesta Ljubljane. V Ljubljani 1901.
- 146 Seznam posestnikov v predkrajih. Rakopis na mestnem magistratu.
- 147 Primerjaj karto o posestnem stanju na Barju leta 1825.
- 148 Oddaljenost od Ljubljanice ocenjujejo danes vaščani neugodno. Zakaj spričo pomanjkanja studencev ter dobre pitne vode sploh morajo hoditi vaščani po vodo na Ljubljanico, ne le zase, marveč često tudi za živino. Nekateri sodijo, da bi bilo ugodneje, ako bi bili potegnili cesto v bližini Ljubljanice in ob njej ustanovili kolonijo, tako da bi imeli vodo pri roki. Da bi bila taka lega ugodnejša, zato se da navesti tudi še okolnost, da je svet ob Ljubljanici, kakor že zgoraj navedeno, v širini 120 do 400 m višji nego ostala ravan, na kateri stoji Črna vas, v bližini reke mestoma celo za 1,5 do 2 m, tako da je ta breg skoro vedno na suhem, dočim je ostala ravan poplavljen. Vrhtega je obrežje iz rumene mineralne prsti, ki je rodovitnejša, prikladna za vrtove; vsled trdnejših tal bi bilo tu lažje in ceneje graditi hiše nego na mehki črni prsti.
- 149 Prim. situacijsko karto Črne vasi.
- 150 Prim. situacijsko karto.
- 151 Pripomniti je, da so hiše št. 12, 13, 14 pod skupno streho, prav tako hiši št. 18 in 19, kar se s situacijske karte ne more razvideti.
- 152 Spodnji del te ceste z mostom čez Iščico se je zgradil šele leta 1905.; ob njem še ni hiš.
- 153 Prim. situacijsko karto in karto posestnega stanja iz leta 1825.
- 154 Hohenwart, *Die Entsumpfung*, str. 30.
- 155 Morda ima opraviti z volmi, pašnikom za vole. Zemljišče v kotu med Iščico in Ljubljanico imenuje prebivalstvo "Tarene", "v Tarenah"; v tem predelu je najti v zemlji 2 do 4 dm pod površino izredno mnogo podkev, ki jih imenujejo turške podkve. Vidi se, da je bil ta kos, ki je pokrit z mineralno prstjo, že zgadaj pašnilc.
- 156 N. pr. v magistratnem arhivu, fasc. 71-73 iz let 1791. do 1795.
- 157 Hohenwart, o. c., str. 83 do 86.
- 158 *Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach im Jahr e 1833*.
- 159 *Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach im Jahre 1840*.
- 160 *Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach im Jahre 1853*.
- 161 Freyer Heinrich, *Alphabetisches Verzeiehnis aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogthums Krain . . . als Commentar zur Special-Karte des Herzogthums Krain: Laibach 1846*.

- 162 Verzeichnis der Hausinhaber in Laibach im Jahre. 1860. resp.1869.
- 163 Zapisnik hiš deželnega glavnega mesta Ljubljane za leta 1876.
- 164 K zgoraj označeni nezmislivosti današnje enotne označbe za "Ižansko cesto" naj pripomnim, da bi bilo najbolje, razdeliti jo na tri dele: Prvi del bi segal od Ljubljane pri - Grurjevem kanalu od Jurčkove ceste, oziroma Koruznikovega jarka; to je delavsko predmestje, kateremu naj bi ostalo kot najumestnejše ime Ižanske ceste. Drugi del bi segal od Jurčkove ceste do mostu čez Iščico; ta del ima gospodarsko isti značaj kot Ilovica in se nahaja faktično na terenu, ki je nekdanj po večini spadal v sestavni del ozemlja "na Ilovici". Ta del bi se mogel prišteti Ilovici; še boljše bi pa bilo seveda, dati mu prikladno posebno ime, osobito ker postaja za Ilovico spričo nepregledne razsežnosti in naglega naraščanja že sedaj skupno ime nepripravno: Tretji del ostane od mostu čez Iščico do konca, to je da meje mestnega teritorija. Ta del stoji na onem terenu, ki je nekdanj spadal pod označbo "na Volarju" in leži vrh tega ob potočku, tekočem vzdolž ob cesti, ki je edini ohranil staro ime Volar. Bilo bi tedaj najumestnejše, da se da temu zares poljedelskemu delu Ižanske ceste ime Volar kot samostojni vasi. S tem bi se uradno označevanje kraja v na Barju spravilo v sklad z geografskim stanjem, dočim je sedaj, kakor je iz navedenega razvidno, povsem negeografsko.
- 165 Zapisnik hiš deželnega stolnega mesta Ljubljane 1901.
- 166 Hochenwart, Die Entsumpfung; III. Abschnitt, str. 20. Simon Rutar, Zur Schiffahrt auf der Laibach. Mitteilungen des Musealvereines. 1892.
- 167 Poročilo okrajnega glavarstva Ljubljane deželni vladi z dne 29. julija 1888. Arhiv velikega županstva, fasc. 37-5 iz 1888.
- 168 Hicinger, Ljubljansko močvirje. Slovenski Romar 1858.
- 169 J. Lenček, Ljubljansko močvirje (pesem). Slovenski Romar.
- 170 "Naprej", letnik 1863., št. 56. z dne 14. julija.
- 171 Jožef Erben, Vojvodstvo Kranjsko: Matica Slovenska 1886.
- 172 "Slovenec", 1866.; št. 65, str. 260.
- 173 "Slovenski Narod", 1876.; št. 145, 148, 194, 200, 202.
- 174 Laibacher Zeitung, 1876, št. 143.
- 175 Spis, ki ga je poseben navod izdelal o prihodnjem izboljševanju ljubljanskega močvirja. V. Ljubljani 1880.
- 176 Matej Cigale, Znanstvena terminologija. Matica Slovenska 1880.
- 177 Cigale, o. c., Uvod.
- 178 Ivan pl. Podhagky, Tehnično poročilo k projektu o izsuševanju ljubljanskega močvirja. V Ljubljani 1882.
- 179 I. Šubic, Ljubljansko barje, Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach 1885/1886. Laibach 1886.
- 180 "Slovenski Narod"; 1888, 20. marca, 31. oktobra; slično leta 1887., 2. novembra.
- 181 Hochenwart, Die- Entsumpfung, str. 8.
- 182 Gapod upokojeni župnik Ivan Vrhovnik mi je pravil, da je rabil trnovski cerkovnik - Barje spada cerkveno v trnovsko župnijo - Andrej Cirman, ki je bil v tej službi 54 let (1840 do 1894), dosledno izraz "na mahu". v navedenem pomenu.
- 183 Novice, 1864, str. 264.
- 184 Novice, 1876, št. 27.
- 185 Arhiv velikega županstva, fasc. 33-36 iz leta 1831.
- 186 Mapni arhiv katastra kat. obč. Trnovsko predmestje. Einschaltungsbögen des Grund-Parzellen-Protocolls 1840..
- 187 V svojem odloku, s katerim gubernij leta 1842. odbija prošnjo kolonistov za desetletno podaljšanje oprotitve od

- urbarijalnih davkov, se sklicuje v prvi vrsti na to, da so mnogi kolonisti prodali svoje damačije novim naseljencem in da se zaradi tega ne morejo sklicevati na olajševalne okoliščine. Arhiv velikega županstva, fasc. 33-83 iz leta 1843.
- 188 Tako si je n. pr. J. Ž., ki se je priselil iz občine Št. Jurij pri Šmarju, postavil najprej hišo poleg sedanje hiše št. 12 v Havptmanicah; ker pa je tu prepogosto in previsoko nastopala povodenj, je podrl hišo in jo presatvil na Ižansko cesto zraven sedanje hiše št. 53, toda tudi tu mu je povodenj delala preveč preglavice, zato je znova prestavil hišo, in sicer na št. 51; kjer domuje še sedaj njegov sin. Pozneje, ko je tu posestvo prepustil sinu, je kupil hišo št. 2 v Havptmanicah; kjer domuje še sedaj. Podobnih primerov, da se je naselnik selil z leseno hišo vred, je še več.
- 189 Če bi vpošteval tudi žene, bi se pokazala seveda še mnogo večja raznolikost prebivalstva po izvoru.
- 190 N. pr. Vidmar - sedem družin.
- 191 Le Lipovčevi v Lipah (Črna vas 44) imajo čolne ter prevažajo s čolnom čez Ljubljano.
- 192 Prim: str. 21.
- 193 Sestaviti karto današnjega posestnega stanja na Barju bi bilo zelo trudapolno delo, zakaj zemljišča so se v primeri s prvotnim obsegom zelo razkosala. Kar se tiče rammerja med sedanjim posestnim stanjem in onim, kakor ga izkazuje priložena karta iz leta 1825. z dopolnili, se zdi, da se v glavnem, to je, kar se tiče udeležbe posestnikov iz posameznih občin, ni izpremenilo, dasi so se v podrobnem izvršile številne izpremembe. Padrobem pregled posestnega stanja na Barju izdeluje Odbor za obdelovanje Ljubljanskega barja.
- 194 Pač; v najnovejši dobi je kupil neki posestnik iz Lip svet onstran Ljubljane; vprašanje pa je, če ga ne bo v kratkem zopet prodal.
- 195 Sestavil sem jo na osnovi podrobnih posestnih seznamov v davčnih uradih za mesto Ljubljana in okraj ljubljanska okolica, in sicer v juniju leta 1925. K tabeli o posestnem stanju naseljencev na Barju je pripomniti, da je število posestnikov v njej precej manjše od števila v septembru leta 1926. To pa zaradi tega, ker nove hiše v njej še niso vpoštene in ker tudi niso vštete hiše onih, ki so posestniki v Ljubljani ali v izvenbarskih vaseh, pa imajo hiše tudi na Barju. Pripomniti je, da imajo vse novejši hiše skrajno malo zemljišča in da bi bilo domala vse uvrstiti v skupino posestev z majhnim ali celo najmanjšim arealom zemljišča.
- 196 Podatki glede razdeljevanja zemljišč, kakar tudi glede velikosti navedenih veleposestev, so iz oddelka za agrarno reformo v Ljubljani, sestavljeni po stanju v letu 1924.
- 197 Vse podatke o velikosti gozdnih posesti Barjanov sem sestavil na temelju zemljiških knjig davčnega urada za okraj ljubljanska okolica; vsa gozdna posest Barjanov se nahaja na obrobju Barja.
- 198 Natančneje o tem: Kramer, Das Laibacher Moor, str.190 sl.
- 199 Mapni arhiv katastra kat. obč. Trnovsko predmestje, dopolnilne mape za leto 1840. in pripovedovanje starih Barjanov.
- 200 Dr. Orel, Bericht über die Entstehung und das Gedeihen der Ackerbau-Ansiedlungen am Laibacher Moorgrunde. Arhiv Kmetijske družbe v Ljubljani 1846, št. 243.

Hiša št. 33 na Ižanski cesti.

Hiša št. 4 v Havptmanicah.

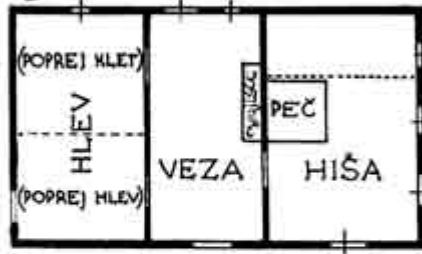
Hiša št. 9 v Črni vasi.

Hiša št. 43 v Črni vasi.

TLORIS HIŠ NA BARJU.

1.

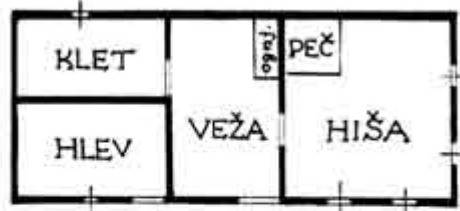
TLORIS
HIŠE ŠT. 42
ČRNI VASI.

2.

TLORIS
HIŠE ŠT. 23
ČRNI VASI.

3.

TLORIS
HIŠE ŠT. 9
ČRNI VASI.

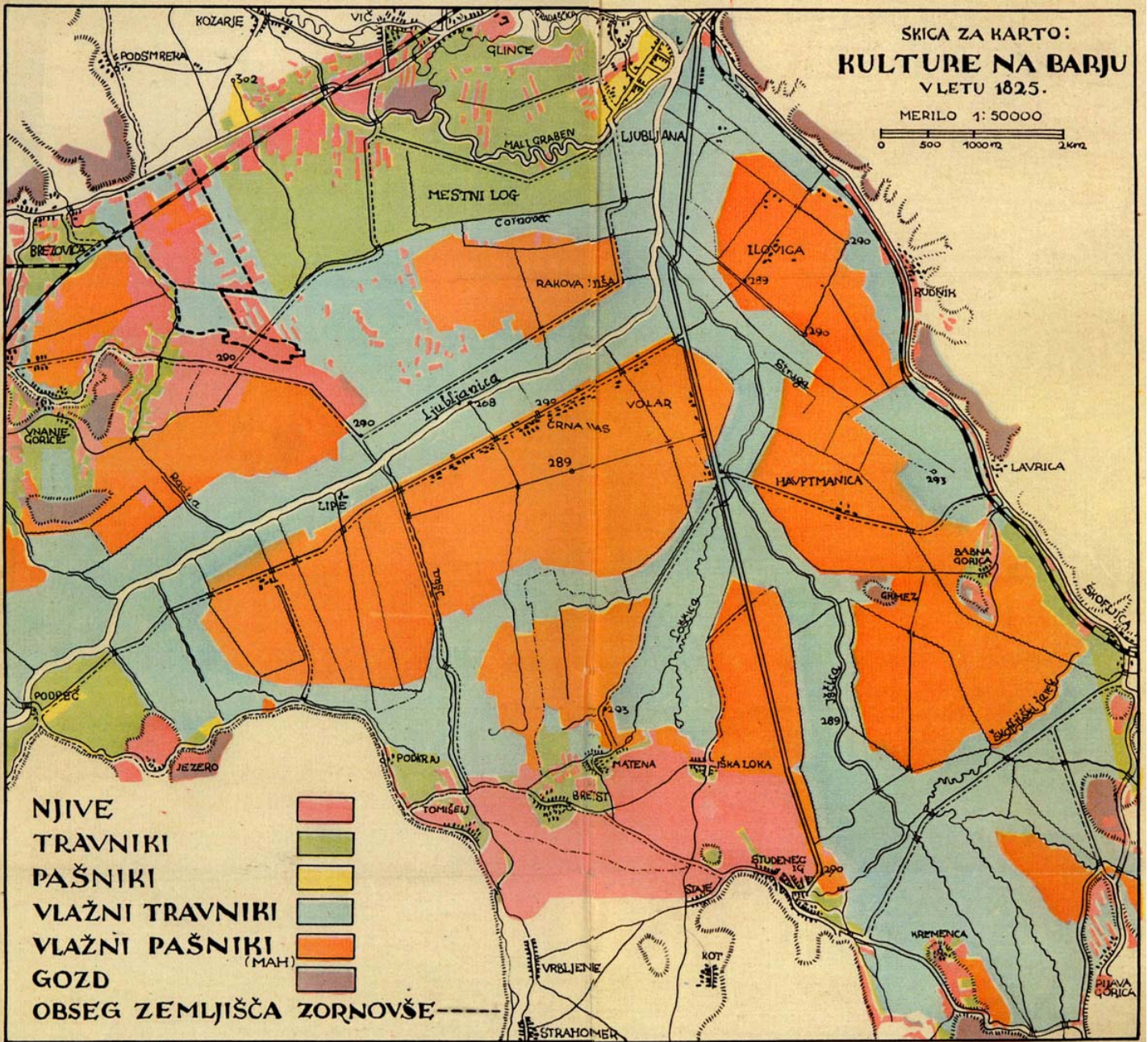
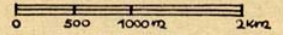
4.

TLORIS
HIŠE ŠT. 11
ČRNI VASI.

SKICA ZA KARTO:
KULTURE NA BARJU
V LETU 1825.

MERILO 1:50000

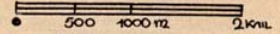

- NJIVE
- TRAVNIKI
- PAŠNIKI
- VLAŽNI TRAVNIKI
- VLAŽNI PAŠNIKI (MAH)
- GOZD
- OBSEG ZEMLJIŠČA ZORNOVŠE

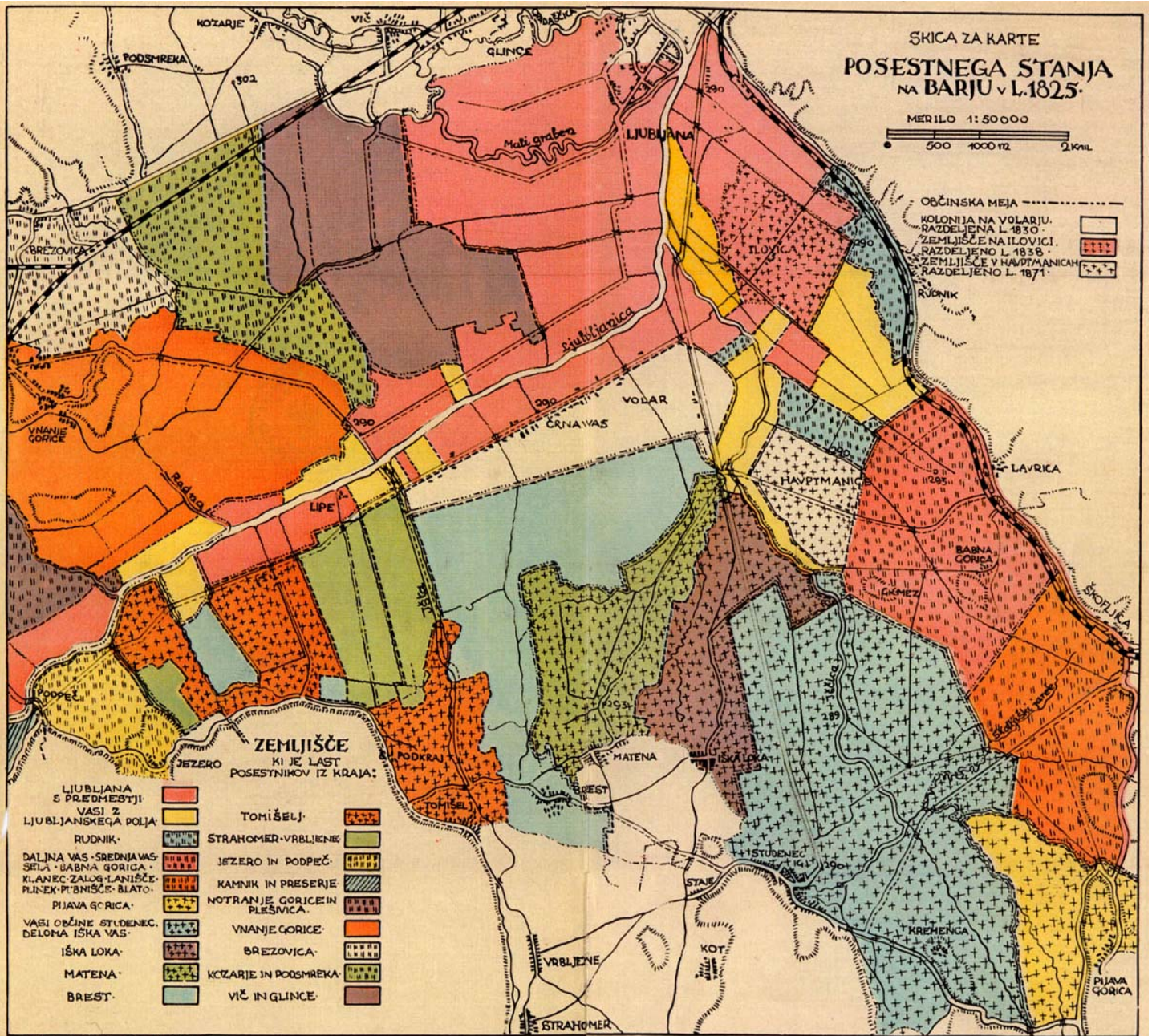
DELNIŠKA TISKARNA D.O. V LJUBLJANI.

SKICA ZA KARTE
POSESTNEGA STANJA
NA BARJU v L. 1825.

MERILO 1:50 000

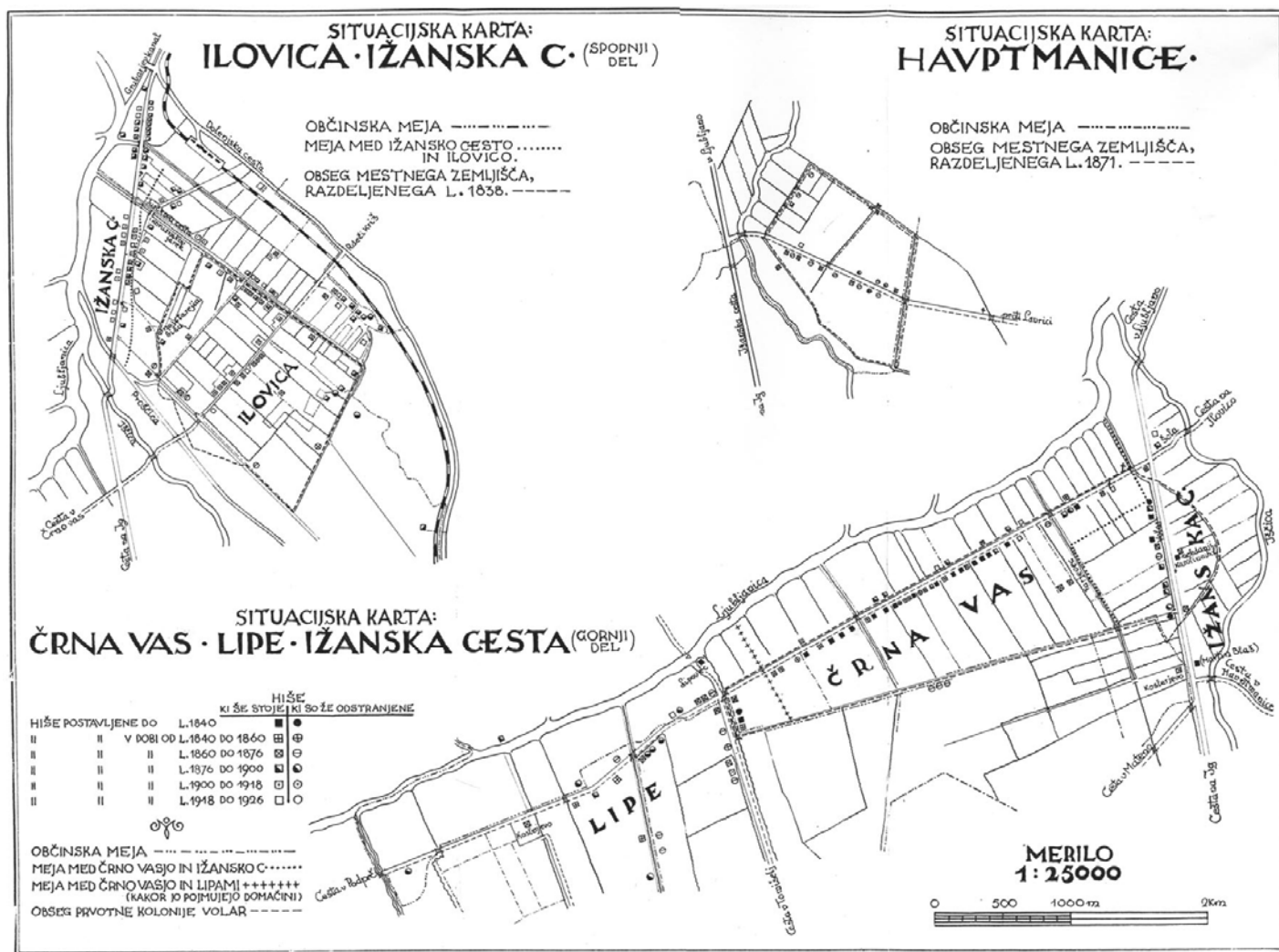
OBČINSKA MEJA
KOLONIJA NA VOLARJU, RAZDELJENA L. 1830.
ZEMLJIŠČE NA ILOVICI, RAZDELJENO L. 1838.
ZEMLJIŠČE V HAVPTMANICAH, RAZDELJENO L. 1871.

ZEMLJIŠČE
KI JE LAST
POSESTNIKOV IZ KRAJA:

LJUBLJANA S PREDMESTJI	[Red]	TOMIŠELJ	[Orange with crosses]
VASI Z LJUBLJANSKEGA POLJA	[Yellow]	STRAHOMER-VRBLJENE	[Green with crosses]
RUDNIK	[Blue with crosses]	JEZERO IN PODPEČ	[Yellow with crosses]
DALINA VAS - SREDNJA VAS	[Red with crosses]	KAMNIK IN PRESERJE	[Blue with crosses]
SELA - BABNA GORICA	[Orange with crosses]	NOTRANJE GORICE IN PLEŠNICA	[Red with crosses]
KLANEC ZALOG - LANIŠČE	[Yellow with crosses]	VNANJE GORICE	[Orange]
PLINEK - PLEŠNICA - BLATO	[Green with crosses]	BREZOVICA	[Blue with crosses]
PIJAVA GORICA	[Yellow with crosses]	KOZARJE IN POOSMREKA	[Green]
VASI OBČINE STUĐENEC	[Blue with crosses]	VIČ IN GLINČE	[Brown]
DELOVA IŠKA VAS	[Red with crosses]		
IŠKA LOKA	[Blue with crosses]		
MATENA	[Green with crosses]		
BREST	[Blue with crosses]		

DELNišKA TISKARNA, d.d. v LJUBLJANI.

Vsebina.

Predgovor	3
I. Pregled osuševalnih del	5
II. Kultivacija in kolonizacija Barja	11
1. Kultivacija pred kolonizacijo	11
2. Prva doba kolonizacije	15
3. Doba šotne industrije	23
4. Tretja doba naseljevanja	25
III. Lega in razvoj naselbin na Barju ter njih imena	28
IV. Naseljenci na Barju	36
1. Izvor prebivalstva	36
2. Gospodarsko stanje naseljencav	41

3. Razvoj hiše in gospodarskih poslopij	48
4. Nekateri posebnosti naseljenega prebivalstva	53
Opombe	58

Priloge:

1. Karta kulture na Barju leta 1825.
2. Karta posestnega stanja na Barju v letu 1825.
3. Situacijska karta Črne vasi, Lip in Ižanske ceste (zgornji del).
4. Situacijska karta Havptmanic.
5. Situacijska karta Ilovice in Ižanske ceste (spodnji del).
6. Slike in tlorisi hiš na Barju.

Opozorilo.

V tekst na kartah se je, žal, vtihotapilo več tiskovnih pogrešk. Opozorim naj posebej, da sta v skici za karto (ne karte!) posestnega stanja na Barju v l. 1825. pogrešno navedeni vasi Plinek in Pubnišče namesto Glinek in Gubnišče. **A. M.**